

INGÅ KOMMUN

UTREDNING OM DEN BYGGDA KULTURMILJÖN

15.06.2013

STADIONARK
Arkkittehtitoimisto Kristina Karlsson
Kati Salonen ja Mona Schalin Arkkitehdit Oy

INNEHÅLL

1.	INLEDNING	4
2.	UTREDNINGSGRUPPENS METODER OCH SKEDEN.....	5
2.1	Syftet med utredningen	5
2.2	Utredningsområdets avgränsning	5
2.3	Uppdragets indelning	6
2.4	Inventeringsarbetet, avgränsning och metoder.....	6
2.5	Utredningens rapportdel.....	8
2.6	Lagring och överlåtelse av materialet	8
2.7	Användning av materialet och skydd av privatlivet	8
2.8	Centralt källmaterial.....	8
3.	TIDIGARE INVENTERINGAR, UTREDNINGAR OCH SKYDDSOBJEKT.....	10
3.1	Kulturmiljöer och landskapsområden enligt nationella inventeringar (RKY)	10
3.2	Kulturlandskap och bebyggelseobjekt av betydelse på landskapsnivå.....	11
3.2.1	Nylands förbunds utredningar	11
3.1	Lokala inventeringar.....	13
3.1	Objekt och områden som är skyddade genom detalj- eller generalplan	14
3.2	Objekt som är skyddade med stöd av lag	14
3.3	Fornlämningar	14
4.	TIDIGA SKEDEN AV BOSÄTTNINGSHISTORIA OCH DESS INVERKAN PÅ KULTURMILJÖN	15
4.1	SKEDEN I SKÄRGÅRDSBOSÄTTNINGEN.....	16
5.	LANDSBYGDENS BYGGNADER, TYPOLOGI OCH SÄRDRAG.....	17
5.1	Landsbygdens befolkningens byggnadsskick	17
5.1.1	Förutsättningar för byggandet	17
5.1.2	Bostadsbyggnadernas utveckling	17
5.1.3	Ekonomibygnader.....	19
5.1.4	Gårdsplaner	23
5.2	TorpEN I INGÅ	24
5.3	Skärgårdens bebyggelse.....	25
5.4	Tätbebyggelse	26
5.5	Fritidsmiljöer	27
5.6	Boställen.....	29
5.7	Skolor och läroanstalter	30
5.8	Föreningsbyggnader	32
5.9	Affärsbyggnader	33
5.10	Industrimiljöer.....	34
5.11	Trafikmiljöer	38
1.1	Militära konstruktioner och minnesmärken	41
6.	DEN BYGGDA KULTURMILJÖN OCH KULTURLANDSKAPSOMRÅDEN I BYARNA I INGÅ	42
6.1	Kulturlandskapsområdena och deras avgränsning	42
6.2	KULTURLANDSKAP PÅ FASTLANDET.....	43
1	Degerby – Pickala å – Palojoki kulturlandskap i Ingå	43
2	Snappertuna - Fagervik kulturlandskap i Ingå	45
3	Ingå kyrkbys, ås och Kyrkfjärdens kulturlandskap.....	47
4	Täkter by och bybebyggelsen längs Ingarskila å.....	50
5	Österkullabäckenin viljelymaisema	55
6	Marieberg gård med omnejd	57
7	Västankvarns lantbruksskola med omnejd	58
8	Vassböle by och kulturlandskap.....	61
9	Westerby och Lågnäs odlingslandskap.....	63
10	Finnböle by	64
11	Gumböle och Dams kulturlandskap	65
12	Johannesbergs kulturlandskap.....	67
13	Kuruddens villa.....	68
14	Långvik-Marsjö gruvor	68
15	Linkulla odlingslandskap	69

Ingå, utredning om den byggda kulturmiljön 2013

16	Mossaböle kulturlandskap	70
17	Päivölä-Solbergs by och kulturlandskap	71
18	Pålsböles kulturlandskap	72
19	Rankila by och odlingslandskap	73
20	Storolars hemman	74
21	Ströms gård.....	75
22	Västerby strandäng.....	75
23	Ålö sunds landskap	76
24	Bredslätts odlingslandskap	77
25	Degerö odlingslandskap och havsvik	78
26	Kopparnäs	78
27	Kärrby odlingslandskap.....	78
6.3	Kulturmiljöer i den inre skärgården	79
30.	Barösunds skärgård.....	79
35.	Bastö hemman	80
37.	Barösund kulturlandskap	82
	Jutans gård med omgivande odlingar	83
	Ors gård.....	83
	Ors bycentrum	84
	Barö by med sina odlingar	84
	Barösund fritidsbebyggelse.....	84
38.	Slaget vid Älgsjölandet, landskap.....	85
39.	Stor Ramsjö	85
40.	Barösund lots-station.....	86
43.	Skämmö och Vålö kulturlandskap.....	87
44.	Orrholmen.....	88
45.	Villorna på Härligö.....	89
48.	Själholm fiskarboställe	90
51.	Stora och Lilla Knappsholm	90
7.	Värden och skyddsrekommendationer	91
8.	Begrepp.....	92
9.	KÄLLOR.....	93

BILAGOR

- Kartor över objekt 1-4
- Objektförteckning
- Byggnadsinventering 2013, databas

Pärmbild: Vassböle by

1. INLEDNING

Utredningen om den byggda kulturmiljön i Ingå kommun har utförts under våren-hösten 2012 som konsultuppdrag i anslutning till arbetet med generalplanen för området. Uppdraget har varit att utarbeta en utredning på generalplanenivå om den byggda kulturmiljön i hela Ingå kommun.

Arbetet består av två delar, varav den ena utgörs av en omfattande inventering av ett byggnadsbestånd om ca 600 olika objekt, och den andra av en sammanfattande rapport som beskriver den byggda kulturmiljön och dess värden. Syftet med inventeringen har varit att identifiera de värdefulla objekt och områden i kulturmiljön som bör beaktas i generalplanen. Inventeringen har avgränsats till objekt byggda före 1960. Objekt från återuppbyggnadstiden har lokaliserats så vitt möjligt; bland dessa har endast de enskilda byggnader och enhetliga byggnadsgrupper där tidstypiska drag är väl bevarade valts ut för inventering. Utredningen beskriver generellt och områdesvis områdets byggda kulturmiljö, dess historia, utmärkande drag och värden. Vidare ges rekommendationer för planläggningsarbetets skyddsdefinitioner. Hur de kulturmiljövärden som utredningen lyfter fram skall beaktas bestäms närmare i den egentliga generalplanen.

Utredningen om den byggda kulturmiljön har genomförts i samarbete med den samtidigt utförda kulturlandskapsutredningen, så att arbetena bildar en helhet, där de kompletterar varandra. Den föreliggande utredningen inriktar sig på byggnader och byggnadsgrupper, medan landskapsutredningen behandlar kulturlandskapets tidigare skeden och nuvarande tillstånd på de större helheternas nivå. Kulturlandskapsutredningen för fastlandet har utförts av arkit.stud. Annina Sarlos som en del av hennes under arbete varande diplomarbete vid Aalto-universitetet. Kulturlandskapsutredningen för den inre skärgården har utförts av arkit.stud. Kaisa Laine under somrarna 2011 och 2012.

Vidare har xxx under sommaren 2012 gjort en fornlämningsinventering, där områdets bevarade fornlämningar har kartlagts och tomterna för före 1700-talet grundlagda hus har lokaliserats så vitt möjligt.

Den föreliggande utredningens beställare är Ingå kommun; Emilia Horttanainen, chef för Tekniska verket, har fungerat som beställarens kontaktperson. Arkitektbyrå Kristina Karlsson/arkitekt Kristina Karlsson, som tillhör planeringssammanslutningen Stadionark, har varit ansvarig för utredningsarbetet, där också Kati Salonen och Mona Schalin Arkitekter Ab / arkitekterna Mona Schalin och Sakari Mentu har medverkat. Paikkatietokonsultit Oy/Kari Mikkonen och Eeva-Maria Viljakainen har fungerat som arbetsgruppens lokaldataexpert.

Utgångspunkterna för inventeringen av kulturmiljön i anslutning till delgeneralplanearbetet har behandlats vid myndighetsförhandlingen 26.5.2011.

Utgångsmaterialet inbegriper tidigare inventeringar och utredningar gällande området; dessa har kompletterats med inventering utförd ute på fältet i samband med det föreliggande arbetet. Dessutom har kartmaterial från olika tider och äldre fotografier från området använts för att lokalisera nya objekt och bedöma förändringar. För att kartlägga nuläget och lokalisera objekt har grundkartor, material från fastighetsregistret samt ortografiska och andra flygbilder.

Det material som utredningen har producerat har lagrats som lokaldata i en MapInfo/Excel-databas. Materialet har också redigerats i rapportformat för generalplanen.

2. UTREDNING SAR BETETS METODER OCH SKEDEN

2.1 SYFTET MED UTREDNINGEN

Utredningen har gjorts för att tjäna en strategisk generalplan för hela Ingå. Utredningen omfattar inte de detaljplanerade områdena eller den yttre skärgården, för vilken en gällande delgeneralplan fastställdes 1999.

Syftet med arbetet har varit att för generalplanens behov samla in tillräckligt täckande information om områdets bevarade byggda kulturmiljö, dess utmärkande drag och värden. Arbetet har haft som mål att kartlägga alla objekt och områden av betydelse för att värna om värdena i den byggda kulturmiljön. Utredningen omfattar också sammanställd kunskap på ett allmänt plan om områdets byggnadstradition, kulturmiljöns utveckling och de förändringsprocesser som har påverkat den.

Utredningen är inte en skyddsförteckning, utan syftet har varit att kartlägga områdets värdefulla byggnadsbestånd och analysera dess särdrag och kulturhistoriska värde. Utredningen innehåller skyddsrekommendationer för enskilda objekt. I generalplanen avgörs hur de kulturmiljövärden som utredningen lyfter fram skall beaktas.

Skyddet och vården av kulturmiljön grundar sig på lagstiftningen samt på samarbete mellan miljö- och kulturförvaltningen. Kommuner och ägare bär ansvar för att trygga byggnadsarvet och en god livsmiljö och medborgarna har möjlighet att medverka till detta. Enligt Finlands grundlag bär varje medborgare ansvar för miljön och kulturarvet. (www.nba.fi)

Enligt markanvändnings- och bygglagen 39 § skall man då en generalplan utarbetas beakta att den byggda miljön, landskapet och naturvärdena värnas. En planläggningsprocess förutsätter därför att man utreder särdrag och värden hos områdets byggnadsbestånd och miljö, samt konsekvenserna av ett genomförande av planen. För att bevara värdefulla drag införs allmänna, objekt- eller områdesspecifika bestämmelser och anvisningar i planerna.

Att värna om byggnadsarvet innebär också att forska i och sprida kunskap om byggnadsarvet, främja kunnande i restaurering och ombyggnad, ekonomiskt stöd och utvecklingsprojekt och framför allt kontinuerlig, rätt utförd vård av byggnader. En viktig uppgift för utredningen är därför också att producera information som kan bilda en grund för uppskattning, värn och underhåll av byggnadsarvet.

2.2 UTREDNING SOMRÅDETS AVGRÄNSNING

Utredningen gäller hela Ingå kommuns område, fränsett den yttre skärgårdens delgeneralplaneområde samt områden med detaljplan eller för vilka en detaljplan är under arbete. Den yttre skärgården utelämnades ur utredningen, eftersom den generalplan som nu utarbetas för hela kommunen inte avses medföra förändringar i den 1999 fastställda delgeneralplanen för den yttre skärgården. Kulturmiljöobjekten i den yttre skärgården kartlades i slutet av 1990-talet i samband med generalplanarbetet, och skyddsobjekten har märkts ut i planen utgående från denna kartläggning.

Detaljplaneområdenas skyddsobjekt bör utredas skilt i samband med detaljplaneringen.

2.3 UPPDRAGETS INDELNING

Arbetet omfattar två olika delar:

- **inventering** av byggnadsbeståndet, **443** objekt
- **utredning** om den byggda kulturmiljön, denna rapport
- en separat kulturlandskapsutredning, Annina Sarlos och Kaisa Laine

2.4 INVENTERINGSARBETET, AVGRÄNSNING OCH METODER

Inventeringen genomfördes från våren till hösten 2012. En sista inventeringstur gjordes på våren 2013. Fältinventeringar gjordes under sammanlagt 21 dagar, varav 4 med båt i skärgården. Fältarbetet förbereddes omsorgsfullt med genomgång av källmaterialet. Arkiv- och kartmaterial användes också för att lokalisera nya kulturmiljöobjekt som inte hade ingått i tidigare inventeringar. Under fältarbetet fotograferades objekten, minst 2 bilder/objekt och inventeringsdata antecknades. Intervjuer gjordes sporadiskt.

Information

Information om inventeringsarbetet publicerades i lokaltidningarna våren 2012. På grund av det stora antalet inventeringsobjekt var det inte möjligt att på förhand avtala med markägarna om en tidpunkt för inventeringen. I samband med inventeringarna delades ett informationsblad om dessa ut åt de markägare som var anträffbara. Samtidigt fördes ofta diskussioner om innehåll i och verkningar av generalplanens skyddsbestämmelser och information gavs om att generalplanarbetet är anhängigt.

Faktainsamling från områdets invånare

De sporadiska invånarintervjuer som gjorts under fältarbetet har tillfört utredningen värdefull tilläggs kunskap om byggnader och gårdshistoria. Materialet från tidigare inventeringar har reviderats och kompletterats på basen av intervjuerna, och tillkomna förändringar har antecknats.

Invånarmöten

Invånarträffar om 4 timmar vardera ordnades den 2 och 3 september på ungdomsföreningshusen i Degerby och Barösund och i kommunhuset i Ingå kyrkby. Invånarna kunde under mötena komplettera och kommentera det samlade inventeringsmaterialet gällande sina egna fastigheter. Vidare ombads de i inbjudan till mötet ta med sig gamla fotografier som kunde skannas för utredningsarbetet. Landskapsutredningen fanns som utkast till påseende för kommentarer. På plats fanns förutom utredningarnas författare också tidvis representanter för kommunen och planläggningskonsulten. Mötena, som besöktes av sammanlagt 60-80 personer, visade sig mycket givande för utredningen och tillförde en avsevärd mängd tilläggs kunskap.

Val av inventeringsobjekt

På fastlandet (omfattar inte kustområdet) har inventeringen begränsats till de objekt som lokaliserats 1993. Objekten har undersökts på plats och fotograferats, och märkbara förändringar har antecknats. De tänkbara objekt från tiden före 1930–40-talet som preliminärt lokaliserats med hjälp av kartmaterial har ändå inte genomgående kunnat utforskas på plats. Stickprovsmässiga undersökningar har gett vid handen att dessa objekt oftast har byggts om eller helt och hållet förnyats. Genom kartanalys och fältobservationer samt intervjuer har trots allt ett antal nya objekt som fyller kriterierna för den aktuella inventeringen fåtts fram.

I kustområdet och den inre skärgården har de tidigare inventeringarna inte varit lika täckande som inne på fastlandet. För att identifiera eventuella nya inventeringsobjekt inom det här området har fastighetsbildning och utbyggnadsskeden studerats med hjälp av kartor från olika perioder och byggnadsårsdata ur fastighetsregistret. Målsättningen har varit att identifiera och lokalisera alla bostadsbyggnader som stammar från återuppbyggnadstiden (1940–50-talet) eller är ännu äldre. Genom att jämföra sockenkartor från början

av 1930-talet med nutida kartor har den bevarade bebyggelsen från tiden före 1930–40-talet kunnat lokaliseras mycket tillförlitligt.

Enskilda objekt har kontrollerats under fältinventeringarna och inventeringsresultaten har lagrats i form av lokaldata. Bland objekten från återuppbyggnadstiden har endast byggnader och enhetliga byggnadsgrupper med väl bevarad, tidstypisk karaktär inventerats. I fråga om redan tidigare inventerade objekt på fastlandet har enbart förändringar bokförts, dessutom har inventeringsdata från 1993 länkats till objekten.

Jordbrukens ekonomibyggnader har inventerats i sammanhang med bostadshusen som en del av gårdscentrum. Då dessa byggnaders antal är avsevärt och det ofta är svårt att få fram fakta om dem, har det inte varit möjligt att systematiskt datera dem och inventera dem noggrant inom ramen för arbetet.

Inventeringsarbetet innebär inte bara en kartläggning av värdefulla skyddsvärda objekt. Det omfattar också lokalisering och inventering av förfallna byggnader, som snart kan komma att försvinna, i syfte att samla in så heltäckande kunskap som möjligt om områdets äldre byggnadsbestånd.

Objekt som har utelämnats ur inventeringen

En utgångspunkt för inventeringen har varit att utelämna objekt som har tillkommit efter återuppbyggnadstiden, från och med 1960-talet. I samband med fältarbetet har ändå nyare objekt med tänkbart kulturmiljövärde noterats.

Äldre objekt byggda före 1960 vars skyddsvärde genom förändringar har minskat i betydlig mån eller helt försvunnit har utelämnats ur inventeringen. Byggnadshistoriskt värdefulla men förändrade objekt, vars värde har ansetts möjligt att återställa genom kommande reparationer, har ändå tagits med. Sådana ändringar kan t.ex. gälla fönstertyper, takmaterial och färgsättning. Byggnadernas tekniska skick har inte använts som kriterium för urvalet, utan en målsättning har varit att dokumentera det värdefulla byggnadsbeståndet också där det hotas av förfall och utplåning.

Inventeringens slutsatser och rapportering

Inventeringsdata för de objekt som genom fältarbetet har konstaterats vara kulturhistoriskt, byggnadshistoriskt eller landskapsmässigt värdefulla har införts i en Excel-tabell och överförts som lokaldata till en MapInfo-databas. Objekten har lokaliserats på kartan med koordinater och dessutom märkts ut med nummer på en separat inventeringskarta i dwg-format.

För varje objekt har utöver basdata (by, fastighet, namn) och inventeringsdata (inventeringstidpunkt, tidigare inventeringar) infogats en kort beskrivning. Historiska fakta har inte redovisats utförligt, utan begränsats till fakta som erhållits genom intervjuer och ur områdets lokalhistoriker. Byggnadsår och tidpunkt för betydande förändringar har antecknats om de är kända. Som källa har dessutom använts fastighetsregistrets byggnadsårsdata. Registrets data är inte fullständiga och innehåller fel särskilt i fråga om det äldre byggnadsbeståndet, en uppgift om byggnadsår kan exempelvis avse tidpunkten för en ombyggnad. Genom jämförande kartanalys och med hjälp av byggnadshistorisk sakkunskap har största delen av bostadsbyggnaderna från 1900-talet kunnat dateras åtminstone på tio år när. Äldre byggnader från 1800-talet har inte kunnat dateras närmare inom ramen för denna inventering.

Hur byggnadernas karaktär från deras tillkomst eller en senare ombyggnad allmänt taget har bibehållits har bedömts genom att granska byggnadsdelar och för olika perioder typiska fasadmotiv, olika typer av brädfodring, grundläggningssätt och detaljer. Arbetet har inte omfattat en noggrannare bedömning av bevarandegrad i fråga om olika byggnadsdelar eller undersökning av interiörer.

Till varje objekt har bifogats 2-4 foton tagna under fältarbetet och dessutom eventuella tillgängliga äldre foton. Fotografier i jpg-format, samt tidigare inventeringskort i pdf-format har i databasen länkats till objekten.

De enskilda objektens skyddsmotiveringar har beskrivits och objektens värden har bedömts enligt en indelning i tre huvudklasser. För en närmare redogörelse för värdebedömningen se avsnitt 8.

2.5 UTREDNINGENS RAPPORTDEL

En central uppgift för utredningen har varit att identifiera särdrag och värden inom området som hänför sig till olika byggnadsepoker, lokalt byggnadssätt och byggnadstypologi. Arbetet har inriktat sig på att granska den byggda kulturmiljön. Landskapet som en större helhet och bl.a. naturlandskapet har studerats i en skild kulturlandskapsutredning i anslutning till generalplanarbetet.

Utredningens inledande avsnitt innehåller samlade fakta om tidigare skyddsbeslut, utredningar och inventeringar som gäller området. I områdesbeskrivningen ingår en kort sammanfattning av områdets bosättningshistoria och bystrukturens omvandlingsskeden, i huvudsak sammanställd ur tidigare historiska utredningar. På basen av inventeringsarbetet beskrivs vidare nuläget inom de tre delgeneralplaneområden som omfattas av den föreliggande utredningen.

Särdragen hos bebyggelsen har beskrivits både i förhållande till olika miljöfaktorer genom en byggnadstypologisk granskning och i en sammanfattande översikt. Studien visar hur stilar och byggnadssätt, ägoförhållanden och användning har växlat under olika perioder och inverkat på bebyggelsen i Ingå och dess relation till landskapet.

2.6 LAGRING OCH ÖVERLÅTELSE AV MATERIALET

Det inventeringsmaterial som utredningen har producerat har lagrats som lokaldata i Map-Info-format. Objektkortet från inventeringen 1993 har också länkats till samma lokaldatabas. Materialet har överförs till lokaldataformat från en Excel-fil. Avsikten är att filen skall utgöra en lätthanterlig, samlande databank för senare planläggning, byggnadslovsbehandling mm. Filen är också lätt att uppdatera och komplettera i ett senare skede. Inventeringsmaterialet levereras även i excel-format, vilket möjliggör i fortsättningen ett smidigt överförande av data även till andra program och databaser.

Objekten har lokaliserats på en karta i dwg-format som har skrivits ut som en kartbladsserie i pdf-format. Objekten har grupperats enligt by.

Ca 6500 foton har tagits i samband med utredningen. Ett mera omfattande fotomaterial har littererats och överlåtit till beställaren i jpg-format.

Inventeringskortet och utredningen har lagrats i pdf-format, foton i jpg-format på cd-skiva och överlåtit i beställarens bruk. Upphovsrätten till foton kvarstår hos rapportens författare.

2.7 ANVÄNDNING AV MATERIALET OCH SKYDD AV PRIVATLIVET

I samband med inventeringarna har fastighetsägarna fått löfte om att de foton som tagits inne på gårdsplanerna inte kommer att publiceras. Fotomaterialet har samlats för kommunens och museets interna bruk i databasen och bildarkivet. Upphovsrätten till foton kvarstår hos fotografen, och en eventuell publicering förutsätter särskilt avtal med både fotografen och fastighetens ägare.

2.8 CENTRALT KÄLLMATERIAL

Utredningen har grundat sig på tidigare inventeringar och utredningar gällande området. Dessa har kompletterats med den fältinventering som utförts i samband med detta arbete och sporadiska intervjuer som har gjorts under fältarbetet. Värdefull information har dessutom erhållits genom de invånarmöten som anordnats i Degerby, Barösund och Ingå kyrkby i början av september 2012.

Som källmaterial för arbetet har vidare använts kartor från olika perioder, data ur fastighetsregistret samt äldre foton och flygbilder av området. Sockenkartor från 1800-talet, Senatens kartor, Lantmäteristyrelsens sockenkartor från 1930-40-talet och nyare grundkartor har använts för att lokalisera potentiella bevarade bebyggelseobjekt.

Nyare flygfotomaterial har använts för att studera större landskapshelheter och för att lokalisera objekt. Bl.a. har 341 flygfoton av den inre skärgården, tagna av Sky Foto Group under sommaren 2011, stått till förfogande.

Observationer och analyser som gjorts på fältet samt intervjuer utgör tillsammans med tidigare inventeringar ett centralt utredningsmaterial. Arkivforskningens andel har begränsats till det nödvändigaste, så har t.ex. uppgifter om planerare eller noggrannare arkivdata om gårdarnas historia inte utretts.

Viktiga skriftliga källor har varit bl.a. Alf och Ola Brenners historiska verk om Ingå, Arthur Grönbergs 1933 sammanställda historik: *Barösund - ett bidrag till kännedom om svenskbygdens historia* och ett flertal andra verk som behandlar lokalhistoria och –kultur. De av Berit Rosenqvist Lundebergs redigerade intervjuerna i dvd-format har tillfört arbetet värdefull information om skärgårdens invånare och levnadssätt. Fakta om och fotografier av områdets gårdar finns samlade i verken Suomen maatilat från 1931 och Suuri maatilakirja från 1967.

Diskussionerna med intendent Christer Westerlund har gett värdefull kunskap om området. Dessutom har vi fått dra nytta av hans stora samling av arkivmaterial omfattande lokalhistoria, gammalt kart- och fotomaterial och tidningsurklipp.

I slutet av rapporten ingår en mera detaljerad förteckning över det källmaterial som använts för arbetet.

3. TIDIGARE INVENTERINGAR, UTREDNINGAR OCH SKYDDSOBJEKT

3.1 KULTURMILJÖER OCH LANDSKAPSOMRÅDEN ENLIGT NATIONELLA INVENTERINGAR (RKY)

Byggda kulturmiljöer av riksintresse (på finska rakennettu kulttuuriympäristö, förkortat RKY) avser en inventering som utarbetats av Museiverket och som enligt statsrådets beslut 22.12.2009 i fråga om byggda kulturmiljöer utgör från och med den 1.1.2010 en sådan inventering som avses i de riksomfattande målen för områdesanvändningen enligt markanvändnings- och bygglagen. Statsrådets beslut om de riksomfattande målen för områdesanvändningen trädde ikraft den 30 november 2000, jämte revision den 1 mars 2009.

Miljöministeriet, Museiverket och Finlands Kommunförbund har sammanställt en promemoria (23.12.2009) vars syfte är att för uppnående av de riksomfattande målen för områdesanvändningen skapa klarhet i fullgörandet av de förpliktelser som hänför sig till byggda kulturmiljöer av riksintresse. Kulturmiljön omfattar kulturlandskapet, den byggda kulturmiljön och fornlämningarna. Den rättsliga ställningen för byggda kulturmiljöer av riksintresse baserar sig på de rättsverkningar av de riksomfattande målen för områdesanvändningen, som fastställs i markanvändnings- och bygglagen (MBL).

Byggda kulturmiljöer av riksintresse representerar olika utvecklingsfaser för vårt land och återspeglar historien. Det handlar både om att bevara traditionen och om att utveckla regionerna på ett sätt som stärker deras säregna karaktär och särdrag och som anpassas till dem. Det är viktigt att områdena inte utsätts för sådana förändringar eller sådant byggande som i väsentlig grad står i strid med deras kulturmiljövärden. Målet är att trygga bevarandet av strukturen hos byggda kulturmiljöer av riksintresse, deras by- och stadsbild och de byggnader och den miljö som redan finns i områdena samt att anpassa eventuellt kompletterande byggande och övriga ändringar till kulturmiljöns säregna karaktär och särdrag. Omfattningen av och innehållet i bevarandet och ändringarna avgörs via planläggning.

www.ymparisto.fi

Rakennettu kulttuuriympäristö – valtakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö. (Den byggda kulturmiljön – kulturmiljöer av riksintresse.)
Inventointi 1993 (Inventering 1993)

1. Barösunds skärgård
2. Barösunds kulturlandskap
3. Degerby kulturlandskap
4. Fagerviks bruksområde samt omgivande kulturlandskap
5. Ingarskila ås kulturlandskap
6. Ingå kyrkbys miljö
7. Ingå järnvägsstation
8. Stora Strandvägen
9. Västankvarns kulturlandskap
10. Österkullabäckens by- och odlingslandskap

Kulturmiljöer av riksintresse belägna inom Ingå, inventering 2009

Inkoon alueelle sijoittuvat valtakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö, inventointi 2009

1. Barösunds farled
2. Degerby kyrkby
3. Fagervik bruksområde
4. Ingå kyrka och prästgård
5. Stora Strandvägen
6. Täkter by
7. Österkullabäckens by- och odlingslandskap

Landskapsområden av nationellt värde, Landskapsområdesarbetsgruppens betänkande 1992.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet, Maisema-alueyöryhmän mietintö 1992.

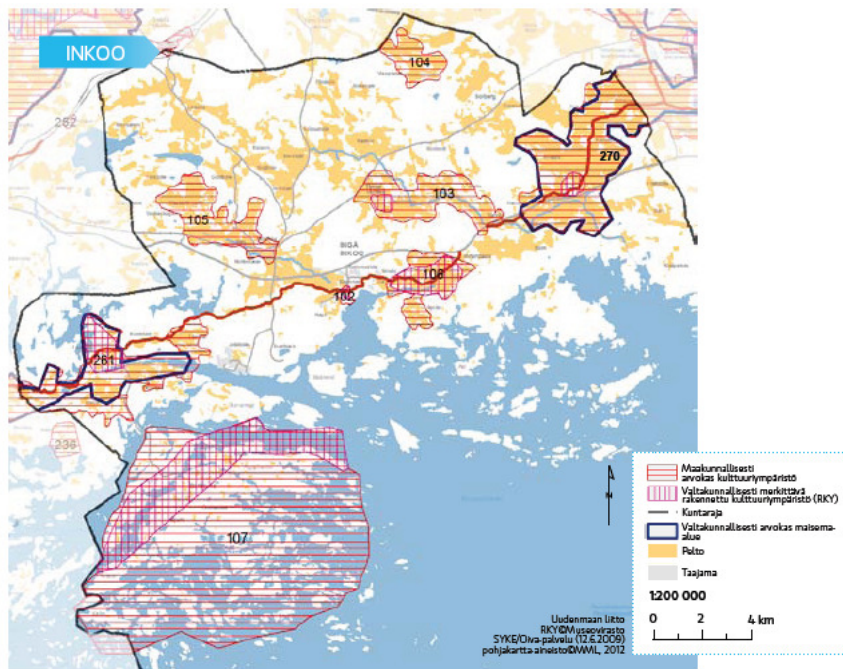
1. Degerbys – Pickala ås – Palojokis kulturlandskap
2. Snappertunaån – Fagervik

3.2 KULTURLANDSKAP OCH BEBYGGELSEOBJEKT AV BETYDELSE PÅ LANDSKAPSNIVÅ

3.2.1 Nylands förbunds utredningar

Nylands förbunds nyaste kulturmiljöutredning som berör området färdigställdes hösten 2012. Utredningen ingår i arbetet med etapplandskapsplan 2 för Nyland. Syftet med utredningen har varit att identifiera värdefulla kulturmiljöer av intresse på landskapsnivå. Med kulturmiljöer avses utredningen den byggda kulturmiljön och landskapsområden samt fornlämningar, landskapssevärdheter och vårdbiotoper i anslutning till dem.

I utredningen ingår en lista över värdefulla kulturmiljöer av intresse på landskapsnivå inom Ingå kommun:

- Degerbys – Pickala ås – Palojokis kulturlandskap i Ingå 270
- Snappertuna – Fagerviks kulturlandskap i Ingå 261
- Ingå kyrkby 102
- Täkter by och bybebyggelsen längs Ingarskila å 103
- Vassböle by och kulturlandskap 104
- Västankvarns lantbruksskola med omgivning 105
- Odlingslandskapet Österkullabäcken – Westerby – Lågnäs 106

Rakennettu Uusimaa. Uudenmaan rakennettu kulttuuriperintö. Inventointiluonnos, Uudenmaan liitto 2005 (Det byggda Nyland. Nylands byggda kulturarv. Inventeringsutkast, Nylands förbund 2005)

Arbetet med att revidera och komplettera inventeringarna av den byggda kulturmiljön i Nyland påbörjades i form av ett konsultuppdrag 1997. Utgångspunkten för uppdraget var de tidigare inventeringar som hade genomförts av sammanlagt fyra olika regionplaneförbund, och som avvek från varandra både tidsmässigt och i fråga om noggrannhet. Den inventering som forskaren Lauri Putkonen sammanställde för Nylands förbund grundar sig för Ingås del i hög grad på den inventering som Mikko Härö hade utfört 1993. I inventeringen ingår 51 undersökta områden i Ingå samt beskrivningar av 54 enskilda objekt inom dessa områden.

Då man väljer ut objekt för en byggnadskulturutredning på landskapsnivå är målsättningen att det kulturarv de utgör skall kunna föras vidare till kommande generationer. Utredningen är inte en skyddsförteckning, även om den innehåller många objekt som är skyddade genom planläggning eller med stöd av lagar. De byggnader och miljöer som ingår i förteckningen kan få skyddsstatus endast genom beslut i samband med planläggning eller på basen av lagstiftning.

Nylands förbunds inventering (utkast 2005) omfattar följande objekt inom Ingå:

1. Inkoon kyrkonkyllä (Ingå kyrkby)
- 1.1. Pyhän Nikolauksen kirkko (S:t Nikolaus kyrka)
- 1.2. Pappila (Prästgården)
- 1.3. Kotiseutumuseo (Hembygdmuseet)
2. Hembygdsgården
3. Inkoonjoen kulttuurimaisema (Ingå ås kulturlandskap)
- 3.1. Bredsin kylä ja Nedergård (Breds by och Nedergård)
- 3.2. Kalkullan tila (Kalkulla hemman)
- 3.3. Brännbollstad
- 3.4. Storgård
- 3.5. Inkoonjoen kivilta (Stenbron över Ingå å)
- 3.6. Västergård
4. Inkoon Kyrkfjärdens huvilat (Ingå Kyrkfjärdens villor)
- 4.1. Gripans
- 4.2. Bastubackan varustus ja laituriipaikka (Batteriet vid Bastubacka och Bastubacka brygga)
5. Storolarsin tila (Storolars hemman)
- 5.1. Hälldalin torppa (Hälldals torp)
6. Fagervikin kartano, ruukki ja kulttuurimaisema (Fagerviks herrgård, bruk och kulturlandskap)
- 6.1. Mariebergin kartano (Marieberg gård)
7. Långvik-Marsjön kaivokset (Långvik-Marsjö gruvor)
8. Hirdalin torpparimaisema ja Riddarkilin muinaislinna (Hirdals torparlandskap och Riddarkils fornborg)
9. Varsin kulttuurimaisema (Vars kulturlandskap)
- 9.1. Inkoon rautatieasema (Ingå järnvägsstation)
- 9.2. Vilhelmsro
- 9.3. Kvarnbacka
- 9.4. Vars ja Solkulla (Vars och Solkulla)
- 9.5. Metodistikirkko Tabor (Metodistkyrkan Tabor)
10. Västankvarnin maatalousoppilaitos ympäristöineen (Västankvarns lantbruksskola med omgivning)
- 10.1. Västankvarnin koulut (Västankvarns skolor)
11. Finnbölen kylä (Finnböle by)
12. Gumbölen ja Damsin viljelymaisema (Gumböle och Dams odlingslandskap)
- 12.1. Lassar
- 12.2. Dams
13. Linkullan viljelymaisema (Linkulla odlingslandskap)
- 13.1. Mattan ja Teiran tilat (Matta och Teira hemman)
- 13.2. Vestanbyn tila (Vestanby hemman)
- 13.3. Hyllesåkerin tila (Hyllesåkers hemman)
14. Johannesbergin kulttuurimaisema (Johannesbergs kulturlandskap)
15. Mossabölen kulttuurimaisema (Mossaböle kulturlandskap)
16. Pålsbölen kulttuurimaisema (Pålsböle kulturlandskap)
17. Rankilan kylä ja viljelymaisema (Rankila by och odlingslandskap)
- 17.1. Rankilan mylly ja saha (Rankila kvarn och såg)
- 17.2. Ehns
- 17.3. Hemmingsin tila (Hemmings hemman)
- 17.4. Gråmarbölen koulu (Gråmarböle skola)
18. Tähtelän kylä (Tätkter by)
19. Tähtelän rautatieasema ja asemanseutu (Tätkters järnvägsstation med omnejd)
20. Tähtelän teollisuusrakennukset (Tätkters industribyggnader)
21. Ingarskilanjoen kulttuurimaisema (Ingarskila ås kulturlandskap)
- 21.1. Älkilän kylä (Älkila by)
- 21.2. Nygrannasin tila (Nygrannas hemman)
- 21.3. Ingarskilän kylä (Ingarskila by)
- 21.4. Malmgård
- 21.5. Ingarskilän koulut (Ingarskila skolor)
22. Österkullabäckens viljelymaisema (Österkullabäckens odlingslandskap)
- 22.1. Dalin kylä (Dal by)
- 22.2. Sonasundin koulu (Sonasunds skola)
- 22.3. Sonasundin sotilasvirakatalo (Sonasunds militieboställe)
- 22.4. Österkullan kylämäki (Österkulla bybacke)
23. Westerby ja Lågnäsin viljelymaisema (Westerby och Lågnäs odlingslandskap)
24. Strömsin kartano (Ströms gård)
25. Vassbölen kylä ja kulttuurimaisema (Vassböle by och kulturlandskap)
26. Päivölen - Solbergin kylä ja kulttuurimaisema (Päivölä - Solbergs by och kulturlandskap)
- 26.1. Solbergin rautatieasema (Solbergs järnvägsstation)
- 26.2. Päivölen - Solbergin 1920-30-lukujen rakentaminen (1920-30-talsbebyggelsen i Päivölä - Solberg)
- 26.3. Työväentalo Tietokumpu (Arbetarnas hus Tietokumpu)
- 26.4. Solbergin koulu (Solberg skola)
27. Degerbyn kyrkonkyllä ja sen kulttuurimaisema (Degerby kyrkby och dess kulturlandskap)
- 27.1. Degerbyn kirkko (Degerby kyrka)
28. Billskogin kylä ja kulttuurimaisema (Billskog by och kulturlandskap)
29. Suuri Rantatie (Kuninkaantie) Inkoossa (Stora Strandvägen / Kungsvägen i Ingå)
30. Barösundin saaristo (Barösunds skärgård)
- 30.1. Tostholm
- 30.2. Kalvö
- 30.3. Ekornholm
- 30.4. Sjalön Gloholm ja koulu (Sjalö Gloholm och skola)
- 30.5. Skeppö
31. Kälkö
- 31.1. Kälköns kalastajatilat ja Kälköfladan (Fiskehemmanen på Kälkö och Kälköfladan)
- 31.2. Villa Sällvik
32. Hättöns saari (Hättö)
33. Andön kalastajatila (Andö fiskehemman)
34. Tiftön huvilat (Tiftö villor)
35. Bastön tila (Bastö hemman)
36. Bjursin tila (Bjurs hemman)
37. Barösundin kulttuurimaisema (Barösunds kulturlandskap)
- 37.1. Jutansin tila viljelyksineen (Jutans hemman med odling)
- 37.2. Orsin tila (Ors hemman)
- 37.3. Orsin kyläkeskus (Ors bycentrum)
- 37.4. Barön kylä viljelyksineen (Barö by med odling)
- 37.5. Barösundin vapaa-ajan rakentaminen (Barösunds fritidsbebyggelse)
38. Älgsjön taistelun maisema (Älgsjöslagets landskap)
39. Stor Ramsjö
40. Barösundin luotsiasema (Barösunds lotsstation)
41. Lilla Fagerön tila ja huvila (Lilla Fagerö hemman och villa)
42. Stora Fagerö
43. Skämmön ja Vålön kulttuurimaisema (Skämmö och Vålö kulturlandskap)
44. Orrholmen
45. Härligön huvilat (Härligös villor)
46. Södra Käringarna
47. Älön salmen maisema (Älö sunds landskap)
48. Sjalholmin kalastajatila (Sjalholms fiskehemman)
49. Kuruddenin huvila (Kuruddens villa)
50. Ramsön kalastajatila (Ramsö fiskehemman)
51. Stora ja Lilla Knappsholm (Stora och Lilla Knappsholm)

Objekt markerade med blått är belägna i den yttre skärgården eller inom detaljplanerat område och har därför lämnats utanför utredningsområdet.

Läntisen Uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi 1993

Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto 1993, Mikko Härö

I inventeringen ingår 63 områdesobjekt i Ingå samt beskrivningar av 50 enskilda objekt inom dessa områden.

Bosättningshistoria och förändringar i landskapet har behandlats utförligare i den samtidigt gjorda kulturlandskapsutredningen samt i texter rörande områdets historia.

3.1 LOKALA INVENTERINGAR

Inventering av byggnadsbeståndet för generalplanen 1993, S. Backman

År 1993 lät kommunen göra en omfattande inventering av kulturmiljön. Inventeringen, som utfördes av FK Sigbritt Backman i samarbete med Ekenäs museum gällde fastlandet, de områden som då hade en generalplan. Inventeringens mål var att dokumentera den då befintliga, kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen och byggnadskulturen. Materialet omfattar ca 400 objekt. Objektdata har förts in på Museiverkets inventeringsblanketter med bifogade kartor och foton.

Vid inventeringen har man strävat efter att identifiera alla värdefulla objekt som byggts före 1940. Objekt som byggts efter 1940 har endast undantagsvis tagits med i inventeringen. Då objektens *värde har definierats* har som kriterier använts *sällsynthet, representativitet, ursprunglighet och enhetlighet*.

I inventeringsmaterialet ingår en samling kartor med för hand markerade övriga, förmodligen på fältet undersökta objekt, för vilka inventeringskort inte har fyllts i.

Materialet har i samband med det aktuella arbetet skannats i PDF-format och objekten har länkats till en karta med Map-Info.

De objekt som lokaliserats genom kartanalys 2012 sammanfaller i stor utsträckning med de objekt som hade märkts ut på inventeringskartan 1993. Man kan dra slutsatsen att objektets autenticitet 1993 var ett mera vägande urvalskriterium. För objekt vars utseende tydligt hade förändrats t.ex. genom utbyte av fönster eller fasadmateriell eller tillbyggnader gjordes i regel inte inventeringskort.

Kulturlandskap i Barösund 1982-1983, Ympäristötoimisto Oy

För Barösundsområdet utförde Ympäristötoimisto Oy – Miljöbyrå Ab 1982-83 en landskaps- och byggnadsinventering "Kulturlandskap i Barösund". Inventeringen var ett konsultarbete beställt av *Ingå-Sjundeånejdens miljöårdsförening* och syftet med den var att producera ett faktamaterial för privata ansökningar om miljöårdsstöd, samt att samla basinformation om kulturmiljön med tanke på annan miljöårdsverksamhet och planläggning. Arbetet, som är sammanställt i rapportform, omfattar en allmän text som behandlar bosättningshistoria, byggnadssätt, trädgårdar och gårdsmiljöer samt ett inventeringsmaterial med 60 objekt. Inventeringen inriktade sig främst på traditionella skärgårdsmiljöer där odling och fiske har format en landskapsbild som har bibehållit sin autenticitet. Äldre villamiljöer har inventerats som exempel; enskilda byggnader, bryggor och trädgårdar har behandlats enbart som delar av större helheter. Enligt den aktuella utredningens kriterier är inventeringen inte helt täckande, men den ger en god bild av områdets kulturmiljö sådan den tedde sig för ett trettiotal år sedan.

3.1 OBJEKT OCH OMRÅDEN SOM ÄR SKYDDADE GENOM DETALJ- ELLER GENERALPLAN

Områden med detaljplan har lämnats utanför utredningen.

3.2 OBJEKT SOM ÄR SKYDDADE MED STÖD AV LAG

Objekt i Ingå som är skyddade med stöd av byggnadsskyddslagen:

- Den medeltida kyrkan i Ingå
- Villa Hammarborg på Svartö vid Barösunds farled
- Fagervik herrgårds centrala historiska byggnadsbestånd

Fagervikin kartanon rakennuksia

Fagervikin rautaruukki perustettiin 1646, mutta vanhimmat rakennukset ovat 1700-luvun lopusta Johan Hisingerin ajalta. Nykyinen ruukkiympäristö on peräisin pääosin 1800-luvulta. Kartanoon liittyvä puisto ja puutarha ovat lajissaan ainutlaatuisia. Suojelukohteeseen sisältyy kolme eri aluetta ruukin ja sen kartanon ympäristössä, ks. lähemmin liitteissä oleva suojelupäätöksen kartta.

Kohteeseen kuuluvat rakennukset

<u>305726</u>	hautakappeli, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305717</u>	kellotapuli, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>308247</u>	Kinesiska paviljongen, Kiinalainen paviljonki	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305718</u>	Kirkko, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)Kirkkolaki (Hyväksytty)
<u>305723</u>	kirkkomaata ympäröivä kivimuuri, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305721</u>	päärakennus, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305722</u>	rakennukset, luokka 2	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305724</u>	ranskalainen puisto ja puutarha	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305720</u>	sivurakennus 1, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>308241</u>	sivurakennus 2, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305719</u>	viljamakasiini, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)

3.3 FORNLÄMNINGAR

Fornlämningarna i skärgården har utretts i en fornlämningsinventering utförd av Mikroliitti Oy sommaren 2012. Tidigare har förhistoriska fornlämningar i Ingå skärgård och kustområdet inventerats bl.a. 1984

4. TIDIGA SKEDEN AV BOSÄTTNINGSHISTORIA OCH DESS INVERKAN PÅ KULTURMILJÖN

Ingå socken har fått sin fasta bosättning på 1200-talet, då invandrare från Sverige nådde vår skärgård. Det finns även tecken av äldre sten- och bronsåldersbosättning. Som församling är Ingå en av Nylands äldsta, grundad på medeltiden. Den medeltida kyrkan är byggd under 1400-talets lopp.

Karakteristiskt för fastlandet i Ingå är vidsträckta odlingslandskap, på vars kanter och på dess kullar, placeras sig små byar med ståtliga bondgårdar. Den medeltida Stora Strandvägen löper genom kommunen. Vid vägen placeras sig bl.a. Fagervik herrgård, vilken är en av Finlands bäst bevarade järnbruk, omfattande bl.a. en unik gård, kyrka, trädgårdar och arbetarbostäder. Byggande av järnvägen i början av 1900-talet befrämjade utvecklingen i kommunen, särskilt i Täkter.

I Degerby har funnits ett kapell redan från 1740-talet. Degerby blev kapellförsamling 1867 och en självständig kommun 1927. En stor del av Degerby överläts som arrendeområde till Sovjetunionen efter det andra världskriget. Efter återlämnandet 1957 anslöts Degerby på nytt till Ingå.

I Ingå skärgård finns bevarat ett flertal gamla fiskehemman, tillsammans med fin gammal villabosättning. Särskilt i Barösund finns många fina exempel av de båda kulturerna. (Putkonen 2005)

Ingå kyrkby 1965, bild Veljekset Karhumäki

4.1 SKEDEN I SKÄRGÅRDSBOSÄTTNINGEN

Den nuvarande fasta bosättningen i skärgården och på kusten sägs härleda sig till de svenska invandringen under 1100-1200-talen. Efter medeltida bosättningskedan följde en delvis ödeläggning under 1600-talet, en ny invandring under det följande seklet, under tidsperioden 1750-1850 spridde sig fisketorpen ut över obebodda områden i skärgården, ofta till små öar, samt fisketorpens utveckling sedan början av 1900-talet och särskilt efter 1924 torparlagarna, till självständiga fiskehemman.

Kulturen som utvecklades vid havskusten baserade sig mycket på de stöd- och binärningar som kunde idkas i områdets bysamhälle.

*Midsommarstång på Bastö i början av 1900-tale.
Ingå i bild*

Som stöd för uppbhållet idkades bl.a. handel, segelfrakt och lotsverksamhet. Senare har den förminskande självförsörjningsgraden samt ändringar i näringsstruktur lett till att den fasta bosättningen i skärgården avtagit. Bebyggelsestrukturen har traditionellt varit splittrad i skärgården. Den fasta bosättningen var kraftigare och havet uppfattades mer som ett sammanbindande, än ett avskiljande element

En traditionell placering av byggnader har utgjort en grund för bosättningslandskapet. De äldsta hemmanen placerade sig på de större holmarna, med tomten i de inre delarna av holmen eller åtminstone en bit från stranden. En ensam brygga eller ett båtskjul kunde anvisa läget av gården. Skogsbeklädda berg skyddade husen som placerades längst in i de skyddade vikarna eller i de dalgångarna som även odlades. Byggnaderna placerades trots sitt skyddade läge, vanligen högt i landskapet, för att möjliggöra goda utsikter såväl över odlingsområdena som mot havet. Kala strandklippor och i landskapet särskilt synliga ställen lämnades obebyggda. Torpen grundades på de största holmarnas stränder eller i skyddade vikar på de yttre holmarna. En trygg hamn och bryggplats var ett villkor för livet.

Åkrar och ängar röjdes på stränderna i havsvikarna eller i de inre delarna av holmarna i närheten av bebyggelsen. Odlingsarealerna var inte särskilt stora, men ängar, järdsgårdar, betesmarker och lövskogar gav dem öppenhet. Senare började man även odla fruktträd och bärbuskar. I den yttre skärgården röjdes de knappa dalsänkorna till ängar och betesmark eller potatis- och grönsaksland, däremot saknades åkrar.

Skärgårdens byggnadskultur följer anpassande till omständigheterna samma utvecklingslinjer som på fastlandet. Skillnader mellan stomlägenheter, senare torp och återuppbyggnadstidens lägenheter kan fortfarande urskiljas på basen av deras placering, dimensioner och antal av byggnader. Bostadsplanen på stomlägenheterna baserar sig vanligen på parstuge- eller mellansal lösningar, trots att de ofta är en aning mindre än på fastlandet. På torpen eller på återuppbyggnadstidens byggnader nöjde man sej med ett par rum eller farstu-kammartyp. Uthusen gjordes vanligen av stock, senare även av bräden, förutom boskapsskjul förekommer nödvändiga bodar och andra uthus, på de yttersta holmarna bara enstaka bodar, alltid fanns åtminstone strandbodar och brygga (Härö 1993,)

Sillsunds butik 1980, Ingå i bild

5. LANDSBYGDENS BYGGNADER, TYPOLOGI OCH SÄRDRAG

5.1 LANDSBYGDSBEFOLKNINGENS BYGGNADSSKICK

5.1.1 Förutsättningar för byggandet

Den folkliga byggnadsverksamhetens utgångspunkter har varit klimat- och naturförhållanden samt de näringar dessa har möjliggjort. Träbyggandets tekniska och materiella förutsättningar har präglat byggnadskulturen. I allmogebyggnadskonstens historia återspeglas såväl enskilda byggnadstypers utveckling som påverkan av externa stilriktningar och tekniska nyheter. Förebilder för byggnadsskicket har hämtats från högrestånd- och stadsbyggande; ålderdomliga byggnadstyper, ornament och konstruktionsdetaljer har fortlevat längre hos den mindre bemedlade glesbygdsbefolkningen.

De vanligaste planformerna för timrade bostadsbyggnader är

- 1 Enrumstuga med skärmtak mot gaveln
- 2 Tvårumspan (stuga och sidokammare eller långkammare)
- 3 Enkelstuga
- 4-7 och 9-10 Parstuga, olika varianter
- 8 Framkammarstuga
- 11-12 Karolinsk plan eller salsbyggnad, olika varianter

5.1.2 Bostadsbyggnadernas utveckling

Tidiga timrade byggnader från tiden före 1600-talet har så vitt man vet inte bevarats i västra Nyland. Som bostäder under den förhistoriska perioden förekom olika slags kåtor och kojor. Stockpörtet kom i bruk redan på vikingatiden, dvs. under det första årtusendet. Den knuttimringsteknik som byggnadstypen förutsatte spreds uppenbarligen till oss från öster. Vid sidan av dessa byggnader började man under 1200-talet också uppföra rökstugor med murade eldstäder i de svenskspråkiga kustbygderna.

Rökstugan var utgångspunkten för allmogebyggandet. Småningom blev byggnaderna större och fick nya detaljer. Trävirket var lätt att bearbeta, och därför kunde husen flexibelt utvidgas efter behov.

Enkelstugan

Utvidgningen av byggnaderna antas ha börjat med förstugan. I enkelstugan (morastugan) delades tillbyggnaden upp i en förstuga med en bakomliggande bonings- eller förrådkammare. Detta var ända in på 1900-talet standardplanlösningen för landsbygdens obesuttna befolkning och också för industrianställda; torp, backstugor, hantverkarbostäder och arbetarbostäder.

Skallas gamla torp vid Västankvarn torde stamma från 1700-talet. Förstukvisten och ... har vackra detaljer.

Parstugans varianter

Bastö gårdsgrupp ligger på öns södra sida, på krönet av ett vackert berg i strandlinjen. Trots att den slutna gårdsmiljön redan har försvunnit, finns här ännu ett flertal gamla och nyare byggnader. Mangårdsbyggnaden med korsknutar och kroppåstak härstammar till sina äldsta delar från 1835, den har utvidgats senare. Byggnaden har bibehållit sin parstugeplan och traditionella exteriör.

Midsommarstång framför mangårdsbyggnaden på Bastö i början av 1900-talet. Foto Ingå i bild 104_Bastö.jpg

Parstugan etablerade sig som grundtypen för bondgårdens boningshus. På landsbygden förefaller den ha dominerat fram till mitten av 1800-talet, åtminstone i västra Nyland. Parstugan lämpade sig utmärkt för knuttimringstekniken. Den åstadkoms genom att utvidga farstukammaren till andra sidan av förstugan eller genom att bygga en (till en början genomgående) förstuga som förenade två stugor eller exempelvis en stuga och ett uthus. Byggnadens andra ända kunde redan från början vara beboelig, eller också ett ouppvärm�t förrådsutrymme. I sin mest renodlade form var parstugan en enhetlig timra uppförd på en gång, med genomgående byggnadshöjd, en rektangulär och långsträckt byggnad. I gavlarna låg de med eldstad försedda rummen av hela byggnadens bredd (stugan och salen) och i mittpartiet förstugan samt en eller två farstukamrar. Byggnaden kunde om man så önskade byggas till med gavelkamrar (framkamrar eller ändkamrar).

Tvårumsplan (stuga och sidokammare eller långkammare) etc.

Parstugan var dock inte den enda planlösning som tillämpades. Ibland kunde man uppföra tvårumsbyggnader utan förstuga. De kunde i ståtlighet tävla med parstugan, i synnerhet om de byggdes ut med gavelkamrar. Också enkelstugan bildade ofta utgångspunkten för andra planvarianter.

Boningshus i två våningar

Johannesbergs mangårdsbyggnad är en ovanligt ståtlig, herrgårdslig stockbyggnad i två våningar. Den torde ha uppförts kring mitten av 1800-talet. Byggnaden har fått sitt nuvarande klassicistiska utseende vid en ombyggnad på 1920-talet.

En företeelse som är mest känd från Österbotten, men också fick stor spridning i Nyland under 1700-1800-talet var boningshusen i två våningar. Förebilderna för dem kan antas vara städernas borgarhus och möjligen herrgårdarna. Också järnbrukens tvåvåningshus för arbetare kan ha inverkat. Via Fagerviks bruk förefaller också rikssvenska influenser ha förmedlats under tvåvåningshusens sista byggnadsperiod kring mitten av 1800-talet. Exempel på detta är några av herrgårdens tidigare utgårdar. På bondgårdarna i västra Nyland tycks tvåvåningshusens planlösningar nästan regelmässigt utgöra tillämpningar av enkelstugans plan.

Ströms gård finns omnämnd i dokument från och med 1400-talet. Den är belägen i ett skogsområde med berg och myrar, där förutsättningarna för jordbruk under alla tider tycks ha varit mycket njugga. Det gamla boningshuset med säteritak ersattes 1938 med en ny, klassicistisk och herrgårdsmässig huvudbyggnad ritad av arkitekt Berndt Aminoff. Byggnaden är uppförd på en terrass av bruten sten i det lilla åkerområdets norra sluttning.

Förändringar i slutet av 1800-talet

Skolade projektörer och mönsterritningar

Landsbygdens stigande levnadsstandard mot slutet av 1800-talet och andra samhällliga förändringar återspeglades också i det agrara byggandet. Byggnadernas gestaltning och detaljer anknöt tydligare än förr till de aktuella stilriktningarna. Jämsides med yrkeskunniga timmermän uppträdde nu skolade planerare, till en början främst byggmästare, senare också arkitekter. De tidigaste mönsterritningarna är från mitten av 1800-talet.

Den karolinska planen med mittsal.

Byggnadernas växande omfång hänger samman med att planlösningar med hjärtvägg började tillämpas. Den karolinska salsbyggnadsplanen tycks ha förekommit under en relativt kort period, närmast från början till mitten av 1800-talet.

Det tidiga 1900-talets tidstypiska hus med mansardtak

Torparfrigörelsen och bosättningslagstiftningen gav under den förra delen av 1900-talet upphov till ett stort antal småbruk, vars bebyggelse har sin särskilda skala och karaktär. Torpens gamla byggnader byggdes under 1920–30-talen ofta på med mansardtak, en byggnadstyp som på flera platser fortfarande är karakteristisk också för stora landskapshelheter och exempelvis för skärgården.

Mönsterritningarna och återuppbyggnadstidens egna hemshus i en och en halv våning.

Efter kriget har typ- och mönsterritningar gett upphov bl.a. till bostadshusen i en och en halv våning. Mönsterritningarna var alltså avsedda främst för små och medelstora lantbruk. Också lantbruksorganisationernas rådgivning och planeringsverksamhet har spelat en väsentlig roll för det agrara byggandet under de senaste årtiondena.

5.1.3 Ekonomibyggnader

Bildtext: Lantgårdarnas ur bruk tagna ekonomibyggnader är hotade.

Ekonomibyggnaderna utgör strängt taget den viktigaste delen av lantbrukets byggnadsbestånd. Att bevara boden eller loftet förefaller ha setts som en hederssak på så gott som alla gårdar. Ekonomibyggnadernas tekniska utrustning, antal och storlek återspeglar tydligt odlingsens och livsmedelsproduktionens tekniska behov och krav under olika tider.

Bodar och loft

Bodarna är en traditionell byggnadstyp som uppenbarligen har spridit sig i samband med knuttimringstekniken. Bodar förekommer av flera slag och för olika ändamål. Inom självhushållet behövdes de för förvaring av olika livsmedel och förnödenheter, ofta så att varje enskilt behov motsvarades av en egen byggnad eller plats i bodlängan.

Bodens användning krävde oftast att den placerades på en torr och högt belägen plats. För att förhindra skadeverkningar av väder, markfukt och skadedjur utfördes underredet med omsorg i form av en stockram, stolpar eller hörnstenar. Mest omsorg lades vanligen på spannmålsboden, som med tanke på brandsäkerheten ofta stod avsides från de övriga byggnaderna. Till den egentliga gårdskretsen hörde däremot bl.a. loft och klädbodar. Handbodarna låg nära boningshuset och där förvarades bl.a. livsmedel för dagligt behov. På många gårdar i Ingå och Degerby fanns det i början av 1800-talet bara en eller två handbodar samt ett litet visthus. Med tiden började man bygga flera handbodar, vanligtvis två under samma tak.

Visthusen ligger enligt gammalt bruk avsides uppe på en kulle. Den vanligaste typen har timrat underrede. Stolpbodar är sällsynta; visthuset på Torp var på 1930-talet det enda kända exemplet inom Ingå-Degerbyområdet. Detaljer som konstrikt utformade underredet och tunga, rutmönstrade paneldörrar bidrar till att göra visthusen särskilt intressanta.

Den vanligaste bodtypen är en timrad byggnad med korsknutar, vilande på hörnstenar, med sadeltak, dörr i gavelväggen och åtminstone delvis brädfodrad. Den kan ha en utskjutande överdel eller framskjutande sidoväggar på bägge sidor om dörren.

Ett gott exempel är boden på Stor-Breds, uppenbarligen från 1700-talet.

Den stora stockboden på Teira i Västanby torde härstamma från 1800-talet.

Till de ståtligaste bodtyperna hör loftet, som har förekommit allmänt i Nyland redan under medeltiden. Dessa tvåvåningsbyggnader har förutom som förråd också använts som bostäder sommartid. Säterigårdarnas bodar fick redan tidigt en övervåning. Från slutet av 1700-talet blir det också på bondgårdarna vanligt med en bodlänga i två våningar, oftast försedd med svalgång. Loftbyggnaderna har i många fall bevarats också där man har gjort sig av med de andra uthusen kring gårdsplanen.

En gammal loftbod med svalgång på Skallas torp, Västankvarn. Pelarnas former framhävs vackert av den nötta färgytan.

Sädesmagasin av sten

En egen grupp bildar de sten byggda magasinerna, som främst förekommer på herrgårdar och större bondgårdar. De äldsta av dessa är oftast vackert byggda av gråsten, senare blev rödtegel allmänt, i någon mån också kalksandsten och cementtegel. Kännetecknande för byggnadstypen är tälttaket med ventilationsskorsten.

Ett ståligt exempel är sädesmagasinet på Grips i Billskog, uppfört 1792, dels i gråsten, dels i tegel. (817c_405_4_5p.jpg)

Fähus

Fähusen var ursprungligen enkla, timrade byggnader, kanske med ett enda rum. Från 1500-talet framåt började man utvidga dem med tilläggsutrymmen bl.a. för kreaturens vinterfoder. Utvecklingen av boskapsskötselns betydelse och metoder under 1800-1900-talen har påverkat såväl fähusens funktionella lösningar som byggnadsteknik och -estetik. På herrgårdarna uppfördes de första stenladugårdarna eventuellt redan på 1700-talet och mera allmänt under 1800-talet, då de småningom spred sig också till de större bondgårdarna.

Den ovanligt ståliga stenladugården på Dams är byggd på 1800-talet. Byggnaden har ursprungligen haft sadeltak, men numera har den i likhet med den högre upp belägna, timrade ladugården ett mansardtak med valmad spets.

I de äldre fähusen stod korna klavade vid långväggarna. Under 1700-talet började man inreda bås på ömse sidor om en mellanbalk eller avbalkning i husets längdriktning. Förebilden togs troligen från Fagervik. Under senare delen av 1800-talet började man mera allmänt bygga fähus med fodervind. Till dessa hörde i regel en körbro, så att man kunde köra hölassen direkt upp på skullen. Också s.k. högfähus eller källarfähus byggdes, där man kunde ha gödseldal i nedre våningen och köra genom byggnaden med häst och kärra. Under nödåren på 1860-talet lät man på flera ställen i västra Nyland uppföra fähus av gråsten som nödhjälpsarbete för personer från de nordliga delarna av landet. I Ingå byggdes sådana fähus bl.a. på Svartbäck och Utanåker.

De äldsta fähusen av gråsten följdes mot slutet av 1800-talet av ladugårdar uppförda av formhuggen sten och på 1900-talet av rödtegel, kalksandsten, cementtegel och ibland också mera speciella material. På herrgårdarna var ladugårdarna ofta ritade av framstående arkitekter. Kännetecknande för en vanlig lantgård är fortfarande de relativt sparsmakat utformade djurstallarna av rödtegel, cementtegel eller stock. Övergången till nästan helt kreaturslös drift har medfört problem med att utnyttja de tömda utrymmena.

Kalkullas fähus är uppfört 1939 av cementtegel på en äldre stenfoot av bruten sten.

Fähuset av kalksandsten på Matta i Linkulla är byggt 1927-30. Det är ritat av arkitekt Ivar Almark.

Rior

Näst boningshuset var rian med loge och lada den dyrbaraste byggnaden på gården. Den byggdes med särskild omsorg och kostade mera att underhålla än något annat uthus. För brandfarans skull låg riorna alltid avskild från andra byggnader, ofta på en egen backe.

Den gamla rian på Kämpas på Älgsjö står avskilt från gårdsplanen med dess byggnader.

De ståtligaste riorna är stora timrade byggnader med skärmtak längs framsidan och de två-tre rum som krävdes för trösknings- och torkningsprocessen. Ibland byggde man också samman både rian, ladan och agnhuset under samma tak. På några ställen har också riugnen bevarats.

På storgods och säterier hade man två eller flera rior redan på 1700-talet. På 1800-talet blev detta mer allmänt bruk också på bondgårdarna. Riorna hade en gemensam loge eller stod skilt för sig med varsin loge. Rian byggdes helst på ett slätt berg eller på torr och hård mark. Logens golv byggdes upphöjt från marken, i själva rian var golvet en låg stengrund eller den kala, släta berggrunden. På långväggarna tog man upp långsmala, vågräta "logfönster" som kunde stängas med luckor. Taket isolerades med ett tjockt torvlager.

Jordkällare

Källaren grävdes helst in i en brant, torr sluttning. Innanför en yttre stenläggning byggdes timrade väggar. En del källare hade röstat åstak med täckning av halm-, sand- och jordlager, andra försågs med plant innertak med varmfyllning under ett röstat halmtak.

En gammal ingrävd källare med jordtak på Bråtaholmens udde, Älgsjö.

5.1.4 Gårdsplaner

Under medeltiden grupperade man helst bondgårdens byggnader kring en skild mangård och fägård och ofta i fyrkant, av både funktions- och säkerhetsskäl. De trånga bybackarna och tegbruket favoriserade den kringbyggda gårdstypen, som spreds från herrgårdar och storgods till mindre gårdar. Under medeltiden dominerade denna gårdstyp i de nyländska kustbygderna. Kringbyggda gårdar fanns på 1700-talet bl.a. i Svenskby, Finnpada och Backa byar.

Helt regelbundna eller slutna gårdar har ändå varit sällsynta. På de flesta gårdar i Ingå och Degerby har husen grupperats fritt i terrängen kring en oregelbunden gårdsplan. Det har funnits en tydlig strävan att skilja ladugården från mangården, men ibland har både fähuset och stallet byggts tätt inpå boningshuset.

Närmast under 1800-talet kan man urskilja en tendens att tydligare än förr placera boningshuset skilt för sig, till exempel omgivet av träd. Samtidigt börjar man undvika alltför nära kontakt till by- och landsvägar. Gårdsbyggnadernas antal har varit som störst mot slutet av 1800-talet, under själv- och naturahushållningens slutskede och innan storskifteskompletteringarna eller nyskiftena hade genomförts. Den därpå följande nedgången i antalet ekonomibyggnader och uthus har också medfört att de tydligt strukturerade gårdsrummen delvis har försvunnit.

På en bondgård kunde det finnas över ett tjugotal olika byggnader. Till exempel fanns år 1779 på Pråls skattehemman i Prålsbacka en gammal bagarstuga (boningsstuga), en gäststuga sammanbyggd med denna genom en förstuga och en kammare, två kamrar med sex knutar, fem handbodar, en loftbyggnad, ett hemlighus, ett nytt och ett gammalt fähus, ett fårhus, två foderlador, ett svinhus, ett stall, en ny och en gammal spannmålsbod, en badstuga, två lador med ett redskapshus, en ria med loge, halmlada och lider samt tre ängslador. Till en del gårdar hörde dessutom gethus, smedja och brygghus.

De enskilda loftbyggnader som har bevarats i Svenskby och Finnpada står ofta nära intill och vinkelrätt mot boningshusen, vilket kan tolkas som återstoden av en tidigare, regelbunden gårdsbildning. Sedan gårdarna under 1700-talet kommit under Fagerviks bruk underhöll man inte längre de andra ekonomibyggnaderna.

Mangården inhägnades rätt ofta med en gärdesgård eller i senare tid med ett plank av stolpar och handsågade bräder.

Gårdsplanerna förefaller långt in på 1800-talet ha varit kala och trädlösa tun. Då intresset för trädgårds- och parkkultur senare har spridit sig har gårdsmiljöerna förändrats avsevärt med mera grönskande inslag, bl.a. löv- och ädelträdplanteringar, fruktträdgårdar och bärbuskar.

5.2 TORPEN I INGÅ

Ekholm fisketorp tillhörde Lill-Ramsjö gård, bild från 1900—talets börja. Bildkälla: Ingå i Bild, 1987

De bevarade gamla torpen och spåren av gamla torp miljöer, utgör en viktig och fortfarande en synlig del av kulturmiljön och landskapet i Ingå.

De första torpen i Ingå anlades på Bollstad gårds utmark i mitten av 1600-talet. Vid sekelskiftet 1800 fanns det 62 torp. 1800-talet kan beräknas som torpsystemets blomstringstid, i mitten av detta sekel och ännu vid sekelskiftet fanns det omkring 250 torp. Därutöver beräknas fisketorpen, som i Ingå har varit till sitt antal anmärkningsvärt stort. De första kända fisketorpen anlades i mitten av 1700-talet på Vormö och Sådö, samt något senare på Timrö. I 1800-talets början fanns ca 15 fisketorp, varefter antalet ökade, för att nå sin kulmen, 82 fisketorp vid 1900.

Torpen var till en början anspråkslösa, och var för det mesta av enstuguetyp. Så småningom tillbyggdes gårdstunen med ekonomibygnader i stock eller med brädstomme. Torpen anlades vanligen på gårdens utmarker, där torparen hade möjlighet att röija behövlig odlingsmarker och äng till sitt bruk.

I skärgården anlades torpen på stränderna av de större öarna eller vid skyddade vikar i den yttre skärgården. En säker båthamn var där den primära förutsättningen. Odlingsmarkerna var små, åker och ängsmarker röijdes vid stränderna av vikarna eller i de inre delar av de större holmarna. I yttre skärgården utnyttjades även de minsta sänkorna som ängsmarker eller till trädgårdsland.

Rastas gamla torp, som tillhört Hirdal är från 1800-talets början.

Djurbäck torp, som tillhört Kneura är från 1800-talet.

5.3 SKÄRGÅRDENS BEBYGGELSE

Hustyper

De äldre bostadshusen i Ingå skärgård var dels enkelstugor, dels större parstugor, men också rökpörten torde ha förekommit; på Bastö finns ett sådant bevarat. Enkelstugan uppstod som byggnadstyp i början av medeltiden och infördes hit från Sverige, i synnerhet till de svenskspråkiga kustbygderna. De mindre jordbrukens bostadshus, fisketorp, sytningshus och backstugor var vanligtvis av den här typen, t.ex. på Kalvö, Ramsholmen och Andö. På Andö har man funnit en skorsten från 1737.

Eftersom enkelstugorna var små har de flesta senare förändrats och byggts till. Man har byggt nya rum, förstukvistar och små vindsrum. Många har rivits och ersatts med nybyggen.

I Barösund var gårdarnas huvudbyggnader i slutet av 1800-talet för det mesta parstugor, t.ex. på Ors, Kämpas (används som fähus), Barö (rivet), Bjurs och Bastö.

Rökpörtet var en primitiv bostadshustyp, som användes både som bostad, bastu och ria. Den har troligtvis kommit hit österifrån. Under medeltiden fram till nya tidens början var rökpörtet den vanligaste hustypen inom de områden som hade finskspråkig befolkning. Rökpörtet hade jordgolv med ställvis infälld stenläggning av ohuggen sten och en stor öppen eldstad murad av gråsten. Enligt Alf Brenner fanns det på många gamla gårdar i Ingå en bastu, som man också brukade använda som mälthus och torkria (Brenner 1972).

I syneinstrumentet för Jutans från år 1712 nämns en badstuga med ria. Gamla rökbastur finns bevarade på Ekenholm och Bastö. Bastun på Bastö har nyttjats som bastu, bostad, ria och på senare tid som sommarbostad. Den brädfodrades utvändigt på 1930-talet. Många hus har sannolikt länge stått utan brädfodring, åtminstone delvis, som man kan se på gamla foton av bl.a. Långstrands och Fagerängs torp. Stående brädfodring har varit det allmänt använda fasadmaterialet på alla gamla hus.

På de gamla hemmanen finns fortfarande ett stort antal olika slags byggnader. Bodar, loft, fähus, lador, sjöbodas och båthus från 1800-talet och till en del från slutet av 1700-talet har bevarats t.ex. på Tostholm, Kalvö, Ängö, Ekenholm, Andö, Lill-Klockars och Gåsö.

Byggnadsbeståndet från tiden kring 1900

I byggnaderna från slutet av 1800-talet och sekelskiftet 1900, både gårdarnas boningshus, villor och pensionat, syns inverkan från epokens villaarkitektur och de nya mönsterlösningar för lanthus som utvecklades under 1800-taket. De är vanligen stora tvåvåningsbyggnader med balkonger, verandor och terrasser. De flesta används numera endast som fritidsbostäder, t.ex. Östergård på Barölandet, Jutans och Högholmen. Mellangård på Älgsjölandet är numera ett rekreationsområde i kommunens ägo.

Många av den här tidens byggnader har också jugendstildrag: mansardtak, takfönster, halvrunda och runda fönster, smårutiga fönster, verandor och altaner med snidade pelare som på Tingsholmen, Tiftö, Barö pensionat och Högholmen. Inflytande från periodens arkitekturstilar kan iakttas också i många mindre hus i form av till- eller nybyggnader, som på Trollholm, Mangrund och Lågholm. Flera villor har flyttats till Barösund från andra platser.

1900-talets byggnader

De gamla husen har varit så små och förfallna, att man från början av 1900-talet har byggt nya, moderna hus med andra planlösningar. Byggnader från 1920-talet eller senare har ofta hög stenfot, ibland källare, två våningar och större stomdjup än de gamla par- och enkelstugorna.

Typiska hus från 1920-1950-talen är boningshusen på Gammelbylandet, Östervik, Bisa, Sillsund, Hagalund och Grundsö och den före detta butiken på Storö, som nu alla används för fast boende. Några få moderna typhus i en våning med flackt takfall förekommer också.

Färgsättningen

Huvuddelen av det äldre byggnadsbeståndet, både bostads- och ekonomibyggnader, har rödmyllade väggar och vitmålade fönster, taklistor och foderlistor. Gulockra är sällsynt, däremot är många av gårdarnas gamla mangårdsbyggnader ljusgula, nästan vita. De stora villorna från tiden kring 1900 är likaså antingen målade i ljusa färger, ljusgult eller grått, eller mörkröda med vita knutar.

Taken

De gamla parstugorna och enkelstugorna hade alltid åstak. Byggnaderna från slutet av 1800-talet och det tidiga 1900-talet byggdes ofta med mansardtak, som på Lill-Ramsjö, Tingsholmen och Hagalund. Platta tak, som förekom allmänt i landet från början av 1950-talet, kan observeras bara på enstaka sommarstugor.

De mest använda taktäckningsmaterialen i Barösund var näver, takved, säv och råghalm, tills man började ersätta dem med pärtor i slutet av 1800-talet.

Numera är pärttak sällsynta. Tegeltak förekommer ställvis. Vanligen är det då fråga om betongtakpannor, endast i sällsynta fall brända tegelpannor. Plåt torde numera vara det vanligaste takmaterialet, antingen slät bandplåt eller korrugerad plåt, dessutom förekommer korrugerade asbestcementskivor. (Miljöbyrå 1993)

5.4 TÄTBEBYGGELSE

Kyrkbyarna har sedan gammalt varit socknarnas traditionella, mera tät bebyggda centralorter. Vanligen har de utvecklats till tätorter i egentlig bemärkelse först under decennierna efter krigstiden. Industrialiseringen och trafikens utveckling gav upphov till stations- och industrisamhällena i vårt land. Exempel på sådana inom Ingå är Täkter och Solberg (Ingå) intill järnvägen. Tätbebyggelsen på landsbygden uppträder huvudsakligen i form av glesa band längs trafiklederna, järnvägarna eller landsvägarna. Områdena har sällan varit planlagda från början, utan de har uppstått fritt genom parcellering.

Kyrkbyarna

Bland landsbygdens tätorter har kyrkbyarna traditionellt haft en särskild position. Deras från omgivningen avvikande funktioner har resulterat i en byggd miljö som skiljer sig från de andra byarna. Ingå och Degerby kyrkbyar hör till det detaljplanerade området och ingår inte i den här utredningen.

Kyrkbymiljöerna är en produkt av flera olika faktorer. Naturförhållandena, särskilt topografin, har bildat grunden för kyrkbyns karaktär. I Degerby har byn uppstått på en flack bybacke som höjer sig över åkrarna. Gemensamt för kyrkbyarna är att kyrkan har byggts på den högsta punkten i landskapet eller en annan dominerande plats.

Kyrkornas placering har framför allt dikterats av vägförbindelserna. Kyrkorna byggdes intill huvudvägarna, i Nyland gärna vid knutpunkter där kustfarleder, djupa havsvikar, åar och landsvägar möttes. På så sätt kunde kyrkobesökarna lätt ta sig till kyrkan längs de naturliga färdstråken.

Ett typiskt drag för kyrkbyarna är också sambandet mellan kyrka och prästgård, som framträder tydligt i Ingå kyrkby. För den yngre kapellförsamlingen i Degerby blev man däremot tvungen att ordna tjänstebostaden genom inköp av en ödegård på längre avstånd från kyrkan.

De tidigaste byggnaderna för lokalförvaltningen byggdes oftast nära kyrkan. Den nya kommunalförvaltning som skapades 1865 medförde sina egna byggnader. Läkare och apotekare bosatte sig i kyrkbyarna. Näringsfriheten på landsbygden ledde till en början till att privata handelsmän etablerade sig, senare främst andelslagsbutiker.

Under decennierna efter kriget har kyrkbyarnas skala i allmänhet förändrats. Degerby har på ett exceptionellt sätt bibehållit sin traditionella kyrkbymiljö. Ingå kyrkby har undergått förnyelse och omfattar nyare bebyggelse.

Förvaltningsbyggnader

Kommunalförvaltningen i landssocknarna förnyades 1865. Den världsliga och kyrkliga förvaltningen skildes åt, kommunerna fick en fast organisationsstruktur och bl.a. den beskattningsrätt som var nödvändig för att kommunerna skulle kunna fullgöra sina åligganden.

Sockenstugor

Sockenstugor var före 1800-talet ytterst sällsynta. För sockenstämmor och ting användes prästgårdarna eller större lanthus, på 1700-talet till skillnad från tidigare också kyrkorna. Sockenstugorna blev något vanligare under 1800-talet. Den sockenstuga som fanns invid Ingå kyrka revs på 1960-talet.

Kommunalhus i egentlig bemärkelse byggdes i landssocknarna från och med början av 1900-talet. I Degerby kyrkby har kommunstugan som härstammar från 1800-talet bevarats som ett exempel på kommunalt byggande i västra Nyland i dess mest anspråkslösa form.

5.5 FRITIDSMILJÖER

Villakulturen och fritidsboendets utveckling

Överklassens vistelse dels i hovets närhet, dels på landsbygdens säterigårdar skapade två olika slag av boendemiljöer. Livsstilen främjades av naturromantiken och park- och trädgårdskulturens utbredning. En ny byggnadstyp, villan, infördes av allt att döma i slutet av 1700-talet också hos oss. Med en villa avsågs ursprungligen antingen en romersk lantgård eller en bostad uppförd närmast för tillfälligt bruk i närheten av staden. Epokens klassicism och vurm för Italien spred också kunskap om de snarast palatsliknande renässansvillor, som blev förebilden för 1800-talets större villor också i Finland. Skillnaden i arkitektur och bostadsvanor mellan de tidiga stora villorna och det sena 1800-talets herrgårdar i "villastil" är ibland obetydlig.

Vid sidan om adelns gårdar kan skärgårdens bonde- och fiskarbostäder ses som de första sommarvillorna i vårt land. Ståndspersoner förefaller ha hyrt dem för sommaren senast i början av 1800-talet. Fenomenet fortsatte också jämsides med det egentliga villabygandet. Ofta ledde hyresförhållandet till inköp av hela stället eller till ett villabygge.

Sommarbebyggelsen spred sig under 1800-talet radialt från städerna i synnerhet till kusten och skärgården, men ställvis också till insjötrakterna. En praktisk förutsättning för utvecklingen var att kommunikationerna förbättrades genom järnvägar och ångbåtstrafik. Ångbåtsförbindelsen gav upphov till bl.a. den sommarbebyggelse som uppstod i Ingå kyrkby och Barösund före första världskriget. På 1920–30-talet fick busstrafiken sin egen betydelse. Nöjesseglingens popularitet under 1800-talets senare del och den senare utbredda fritidsbåttrafiken har bidragit till att den egentliga skärgården, också dess yttre delar, har blivit tillgängliga.

Massholmen, som förr tillhörde Hovgårds hemman, bröts 1887 ut till en självständig parcellägenhet. Den köptes av bryggmästaren O.B. Bäck, efter vars frånfälle marken inlöstes av professorn, rektorn för Helsingfors universitet Waldemar Ruin år 1895. Holmen har därefter förblivit i släktens ägo, och särskilt Hans Ruins litterära produktion har gett den egna kulturhistoriska dimensioner. Det förefaller som om uttryckligen Bäck under sin korta ägarperiod skulle ha gett holmens dess särprägel genom att bl.a. uppföra hela tolv byggnader samt terrassera en kaj av bruten sten på öns sydsida. Vidare lät Bäck bygga två ståtliga stenkällare och förskönade holmen till en trädgård och park. Uppenbarligen har åtminstone huvudbyggnaden hunnit förminskas under släktens Ruins tid. (Härö 1993)

På ett berg i holmens sydspets finns en nationalromantisk stockvilla byggd för konstnären Ingrid Ruin.

Mitt på holmen, på en gräsbevuxen, svagt sydsluttande tomt, ligger de nuvarande byggnaderna grupperade i en kvadrat som öppnar sig mot söder. Bostadsbyggnaderna är tre, dessutom finns ett antal uthus.

Villabyggandets tre skeden

Sommarbebyggelsen kan granskas ur ett perspektiv som beaktar villaarkitekturens utveckling. Villabyggelsens spridning kan indelas i tre perioder: tiden före första världskriget med stora villor och fiskarstugor, konsolideringsskedet på 1920–30-talet och det intensiva utvecklingskedet under decennierna efter krigsåren.

Var villorna kom att byggas påverkades av flera faktorer. På valet av byggplats och uppkomsten av större villaområden inverkade oftast trafikförbindelser och naturförhållanden, medan tomtvalet på platsen styrdes av bl.a. markägoförhållanden, topografi och övrig naturmiljö. Också lagstiftningen om markskiften hade sin betydelse, i synnerhet då parcellering blev tillåten på 1860-talet.

Villa-arkitekturens perioder

Kuruddens villa ligger inom Ingås östliga kustparti, på en udde som sträcker sig ut mot Österskären. Lojo Kalk Ab:s patron Petter Forsström lät bygga den för egen räkning 1927. Villan överlevde Porkalaparentesen, även om bergsrådet själv vägrade att mera använda den. Enligt ritningarna från 1927 byggdes en villa i en och en halv våning med brant sadeltak och närmast klassicistiska detaljer.

I det första skedet spred sig sommarbebyggelsen längs kusten. Villaarkitekturens perioder står i nära samband med byggnadsteknikens och -stilarnas utveckling. Träarkitekturens internationella impulser, ångsågarnas och snickerifabrikernas produkter samt ett stort utbud av mönsterböcker samverkade till att skapa vad som ofta generellt har sammanfattas som "villastilen". Under den senare delen av 1800-talet visade byggnaderna upp en historiserande, eklektisk arkitektur, den s.k. schweizerstilen. Kännetecknande drag för de dåtida villorna är representativa rum och rumssekvenser med högt i tak, kors- och tvärgavlar samt volymer som artikuleras med förstukvistar, luftiga glasverandor och en rikt detaljerad brädfodring.

Jugendvillorna från sekelskiftet 1900, som kännetecknades av ett enklare formspråk och betoning av hemtrevnaden samt djur- och växtornamentik, inspirerades av europeiska och nordamerikanska förebilder. I fasaderna kunde man använda rundstock, spånpanel och enkla brädfodringar av hyvlad spontpanel. Hantverk och individualitet värdesattes högt. Kvistar och verandor som öppnade sig i olika riktningar, bågfenster, burspråk och indragna balkonger i takvåningen berikade byggnadsvolymen.

Ungefär från 1910-talet fram till 1930-talets första funkisvillor tillämpades i fritidsbyggnaderna ett förenklat klassicistiskt formspråk, ofta med intryck från 1700-talets herrgårdsarkitektur och de svenska typvillorna. Redan i början av 1900-talet blev det vanligt att bygga mindre villor om några få rum i en och en halv våning med sadel- eller mansardtak; dessa var också stilmässigt enklare än de äldre, stora villorna. Den planeringstävling som förlaget Otava utlyste 1913 och publicerade i bokform belyser på ett utmärkt sätt de ideal som präglade tidens villabyggnad. En gränsdragning gentemot bondebefolkningens byggnadsverksamhet på jordbruk och parceller kan vara svår, i synnerhet som också villorna i allmänhet behövde egna uthus och byggnader för husdjur. Villorna från mellankrigstidens konsolideringsskede var redan mera anspråkslösa än de äldre storvillorna och snarast jämförbara med samtida egna hemshus.

De viktigaste villaområdena i Ingå

Villorna vid havsstranden i Ingå byggdes som ett pärlband längs Kyrkfjärdens och Svenvikens stränder. De flesta av Svenvikens villor förstördes under Porkalaparentesen. Också det natursköna Barösund med sina förgreningar blev i och med ångbåtstrafiken ett område med villor och pensionat.

5.6 BOSTÄLLEN

Landssocknarnas boställen har bildat en särpräglad grupp som placerar sig mellan de egentliga herrgårdarna och allmogebeståndet. Med boställe avses ett lantbruk med dess byggnader, som har ställts till förfogande för en ämbetsman för att bebos och odlas som löneförmån.

Både prästerskapet och militärväsendet hade boställen. Kyrkoherdarnas prästgårdar och kapellansboställena skilde sig från militärboställena såtillvida att byggandet och underhållet av dem var sockenbornas gemensamma åliggande av skattenatur. Deras rötter sträcker sig till medeltiden, medan militärboställena i egentlig mening tillkom på 1600-talet. Militärboställenas innehavare var i stor utsträckning tvungna att själva underhålla sina hus, om också delvis med statligt understöd. Boställenas kulturhistoriska betydelse grundar sig på flera faktorer, som ståndspersonernas roll i sina socknars historia, byggnadernas betydelse som förmedlare av arkitektoniska och byggnadstekniska nyheter samt bl.a. den ställning som boställenas innehavare hade i ståndssamhället.

Sonasund blev militärboställe år 1680. Den nuvarande bostadsbyggnaden antas vara från 1700-talet.

Militärboställena

Militärboställenas bakgrund finns i äldre förhållanden av feodal natur. I sin egentliga form skapades de i anslutning till rotesystemet i slutet av 1600-talet. Militären spriddes ut över landet så, att ett visst antal

hemman underhöll en på ett torp bosatt soldat, dragon eller vid kusten en båtsman. För befälet, underbefälet och militärtjänstemännen anvisades till tjänsten knutna gårdar att bebos och odlas. Gårdarnas storlek graderades enligt tjänstehierarkin. Under systemets blomstringstid på 1700-talet var det vanligt att tjänsteinnehavaren i stället för på bostället var bosatt på sin egen gård.

Byggandet och underhållet av boställena övervakades rätt noggrant. För boställena uppgjordes ett flertal mönsterritningar. Boställenas byggnader skulle bilda hierarkiskt och funktionellt differentierade helheter. Byggnaderna grupperades kring man- och ekonomigårdar. Huvudbyggnaden framhävdades, förutom genom dess arkitektur, också genom att den ofta placerades avskilt från de övriga byggnaderna. Eldfarliga byggnader förlades avsides. Huvudbyggnaderna borde helst inpassas i symmetriska gårdskompositioner med stildrag från renässans eller barock. Gårdarnas huvudbyggnader och källare bekostades med statsmedel, övriga byggnader som bestämmelserna förutsatte måste innehavaren själv stå för.

Ännu på 1800-talet utfärdades flera bestämmelser om hur boställena skulle bebyggas. Militärboställenas mönsterritningar och byggnadssystem är väl kända. Mindre kunskap finns det däremot om boställenas konkreta byggnadshistoria. Man vet inte heller i vilken mån boställenas äldre byggnadsbestånd har bevarats, eventuellt ända från den svenska tiden. Boställenas byggnadsbestånd har i allmänhet undergått samma förändringar som den övriga landsortsbebyggelsen. Deras olika gårdsbyggnader har väsentligt minskat i antal, och bevarade byggnader är vanligen från en tid, då boställena inte mera var i sin ursprungliga användning. Gårdarnas bostads- och ekonomibyggnader är oftast från slutet av 1800-talet och förra delen av 1900-talet. Ofta ingår ändå gamla byggnadsdelar i husets stomme, och gårdarna är också i sitt delvis förnyade skick värdefulla i fråga om byggnader och position i landskapet.

5.7 SKOLOR OCH LÄROANSTALTER

Folkskoleförordningen 1866 lade grunden till den nutida folkbildningen på landsbygden. Förordningen ålade inte ännu kommunerna att grunda skolor och utvecklingen var till en början tämligen trög. Skolor och läroanstalter är speciellt på landsbygden den mest omfattande och synliga delen av det offentliga byggandet. Att uppföra dem har varit ett av kommunernas viktigaste åligganden och samtidigt uppenbarligen en tung ekonomisk börda fram till decennierna efter krigen. Byggandet av skolor och läroanstalter har styrts främst av funktionella och hygieniska krav, skollagstiftning och statsmaktens centraliserade övervakning.

Folkskolebyggnader

De första skolhusen hade inga egentliga förebilder utan skolorna kunde inleda sin verksamhet var det föll sig. De tidigaste skolhusen kunde ännu ha drag från bostadsbyggandet.

Skol- och byggnadsmyndigheterna strävade redan i ett tidigt skede efter att styra skolbyggena. I Finland sammanställde man i början av 1880-talet en mönsterritningsserie av de redan förverkligade skolor som ansågs mest föredömliga, och år 1888 utlystes en skolplaneringstävling. På basen av denna publicerade Överstyrelsen för de allmänna byggnaderna år 1892 en ritningssamling med 21 skolhus, vilket befrämjade att skolorna i olika delar av landet blev enhetliga. Med typritningarna ville man säkerställa att skolhusen uppfyllde bestämda funktionella, ekonomiska, tekniska och hygieniska krav och att de också blev arkitektoniskt högklassiga. Med hjälp av dem fick skolorna en tydlig identitet.

Sonasunds skola byggdes 1922 enligt ritningar av Walt. Fr. Gottkamp. Den inrymde då både den högre och den lägre folkskolan. den egentliga (högre) folkskolan hade börjat fungera redan 1916 i hyrda utrymmen. I övervåningen byggdes ett skolkök på 1940-talet. Bottenvåningens plan är indelad i två avdelningar, undervisningsutrymmena och två lärarbostäder. Skolverksamheten upphörde 1962, och skolhuset har liksom flera andra folkskolor i trakten tagits i bostadsbruk.

År 1910 publicerades samlingen *Maalaiskansakoulujen rakennuspiirustuksia* (Byggnadsritningar för landsbygdskolor), som kom ut i början av en särdeles intensiv nybyggnadsperiod. Publikationen sägs ha haft stor betydelse. Svenska Folkskolans Vänner beställde 1915 ritningar av arkitekt Lars Sonck, speciellt avsedda för landsbygdens små skolor. De tidigaste skolhusen var relativt ståtliga och dekorativt utsmyckade. Senare uppförda byggnader är till sina detaljer redan mera anspråkslösa, tydligen bl.a. för att sänka kostnaderna och på grund av den offentliga styrningen av byggnadsverksamheten. Skolornas projektörer har varierat från okända namn till lokala byggmästare, typritningar och framstående arkitekter.

Också Strands av cementtegel murade folkskola har en arkitektonisk särprägel.

Tegelbyggen var ännu mycket ovanliga. Ett exempel är den utsökt fina folkskolan i Gråmarböle, som återuppbyggdes av sten 1916 efter en brand. Den har nyligen iståndsatts för privat bruk.

Åren 1950 och 1954 åtstramades byggnadsmöjligheterna och -normerna för folkskolor, varvid de tidigare mönsterritningarna förlorade sin betydelse. Skolhusen byggdes nu oftast i flera våningar och olika slags utrymmen placerades i skilda flyglar. Typiska drag blev också centralhallar och sidokorridorer – liksom i läroverken – tegelmurade fasader putsyta och tättsittande, bandliknande fönsterrader. Förutom sadeltak förekom också pulpettak. Särskild uppmärksamhet fästes vid elevinternat och lärarbostäder. I mindre kommuner användes mönsterritningar utarbetade av den planeringsbyrå som hade grundats av landskommunernas förbund. Typritningen "Poku" som visar en folkskola för två lärare, byggd av sten, har tillämpats i Solberg, men där anpassats för ett bygge genomgående uppfört i två våningar.

Lantbruksläroanstalterna

Lantbrukets utveckling från och med mitten av 1800-talet krävde att lantbruksundervisningen organiserades. Under tiden före och efter år 1900 skapades en ettårig utbildning för odlare på mellanstora och småbruk, lantmannaskolorna. Då västra Nyland framför allt var en jordbruksbygd, var det naturligt att här grundades flera läroanstalter inom näringen. De äldsta lantmannaskolorna var privata; till dem hörde det svenskspråkiga Västankvarn i Ingå. På Västankvarn verkade 1895-1926 en folkhögskola, 1906-1978 en lantmannaskola och senare en tvåårig utbildningsanstalt för lantbrukstekniker.

Folkhögskolorna

Folkhögskolan uppstod i Danmark på 1860-talet som en på frivillig bas fungerande institution för fortbildning och kompletterande utbildning. I Finland grundades de första folkhögskolorna i slutet av 1880-talet. Efter de svåra s.k. ofärdsåren (1899-1905) grundades ytterligare ett antal. En egen lag för folkhögskolorna stiftades 1925.

Västankvarns verksamhet delades av såväl praktiska som politiska skäl upp i två delar: en allmänbildande folkhögskola och en skola för praktisk lantbruksundervisning. Folkhögskolans verksamhet lades ner 1926. Den ståtliga skolbyggnaden ritad av arkitekt Karl Hård af Segerstad användes senare av hushållsskolan.

5.8 FÖRENINGSBYGGNADER

Föreningsverksamhetens utvecklingskedan i Finland och i västra Nyland

Föreningsverksamheten tog fart under den senare delen av 1800-talet. Bakgrunden var den ekonomiska och samhälleliga brytningen med dess konsekvenser, av vilka bl.a. folkbildningens tillväxt, insikten om ojämlikheten i samhället, de finsk- och svensksinnade rörelserna samt utvecklingen av relationerna mellan Ryssland och Finland hade betydelse för föreningsverksamheten. De politiskt och samhälleligt sett svåraste åren kring 1900 medförde den starkaste tillväxten för ungdomsföreningarna och efter storstrejken också för arbetarrörelsen. Ungdomsföreningarna och arbetarföreningarna har spelat en central roll som byggare av föreningshus. Till föreningshusens historia hör också de religiösa väckelserörelserna, som hade varit verksamma redan tidigare. Föreningsverksamheten tog sin början med agrara och borgerliga syften. Det första lantmannasällskapet grundades 1816, och från och med 1860-talet ökade de starkt i antal. Lantmannasällskapen och de från sekelskiftet 1900 verksamma Marthaföreningarna, som bedrev mycket samarbete med de förstnämnda, har endast sällan ägt egna föreningshus.

Ungdomsföreningsrörelsen har haft betydelse speciellt på landsbygden, där den under 1900-talets första decennier var verksam i så gott som hela Finland. Till föreningarnas syften hörde kultur- och upplysningsarbete i form av bl.a. studie-, teater- och körverksamhet, motion, idrott och hembygdsarbete. Verksamheten hade ofta tydliga språkpolitiska utgångspunkter. Decennierna efter kriget medförde ett avtynande som avbröts närmast av midsommarfester och nyårsdanser.

I västra Nyland verkade hembygdsföreningar redan tidigare än de första ungdomsföreningarna, men deras karaktär avvek inte nämnvärt från de egentliga ungdomsföreningarna. Hembygdsföreningen i Ingå inledde sin verksamhet 1897.

Arbetarrörelsen spred sig senare än ungdoms- och nykterhetsrörelserna. Förutsättningarna för dess utbredning var de samhälleliga missförhållandena, som arbetstid, boende- och levnadsförhållanden, lönenivå etc. och uppkomsten av ett samhälleligt medvetande. De första arbetarföreningarna, som till sin natur var folkbildande, uppstod på 1880-1890-talet. I slutet av seklet fick rörelsen ett socialistiskt innehåll. Den spred sig från de stora städerna och industricentra till mindre tätorter och till landsbygden. Efter storstrejken 1905 grundades nya föreningarna i snabb takt. De därpå följande, politiskt svåra åren under 1910-1930-talet försvårade rörelsens tillväxt. I Ingå (Solberg) grundades en arbetarförening i början av 1900-talet.

Samfunds- och arbetarföreningshus

Ett arkitektoniskt särskilt värdefullt föreningshus är Walhalla vid stranden av Barösund, ritat av Runar Eklund. Nylands Nations folkskolekurs gav impulsen till att grunda Barösunds ungdomsförening 1902. Föreningshuset Walhalla färdigställdes ett årtionde senare, initiativet från 1905 förverkligades 1912.

Hembygdsgården i Ingå kyrkby, ritad av Hilding Ekelund eller på hans byrå, är kanske det mest representativa exemplet på föreningsbyggande från efterkrigstiden.

Ungdomsföreningarna samlades under sina första år vanligen i folkskolorna eller salen på någon större gård. Då medlemsantalet steg och verksamheten blev mer mångsidig blev det en viktig målsättning att få ett eget hus. På små orter och på landsbygden försvårades arbetarföreningarnas lokalproblem efter att de socialistiska idealen hade fått insteg, varför arbetarföreningarna uppenbarligen oftare än ungdomsföreningarna fick lov att anskaffa befintliga stugor som efterhand kunde byggas till.

Samfunds- och arbetarföreningshusen har vanligen en tydlig arkitektonisk identitet som en särskild byggnadstyp. Föreningshusen är trots det inte likadana, utan husen har fått varierande arkitektoniska

lösningar. Föreningshusens gestaltning har påverkats av bl.a. byggnadens användningsbehov och av de samtida arkitekturströmningarnas ideal och stildrag. Dessa faktorer har inverkat på de enskilda byggena allt efter råd och lägenhet.

Byggnaderna ligger vanligen på centrala och landskapsmässigt framskjutna platser i byarna. Deras placering har också dikterats av tillgänglighet och möjligheterna att anskaffa tomtmark. Före 1940-talet byggde man tämligen genomgående föreningshus av stock, som senare har fått tillbyggnader med regelstomme och brädfodring. Byggnadsmaterialet erhöles från rivningsbyggnader eller som donationer. Husen uppfördes på talko och endast specialarbeten behövde ibland utföras som avlönat arbete.

Ungdomsföreningshusens arkitektur utvecklades speciellt på 1910-talet, då man ville att de skulle skilja sig från byarnas och landsbygdens övriga bebyggelse. Till särdragen hörde bl.a. stor byggnadsvolym, höga mansard- eller sadeltak, olika utsprång, torn och förstukvistar samt en placering av fasadernas fönster och dörrar som återspeglade rummets disposition och användning.

Arbetsföreningarnas hus var länge mer anspråkslösa, men från och med 1920-talet utvecklades också de bl.a. genom typritningar och planeringsbistånd. I Ingå representeras arbetarrörelsens byggande av huset i Solberg.

De religiösa samfundens byggnader

De religiösa väckelserörelserna var de enda folkrörelser som före mitten av 1800-talet satte större massor i rörelse. I slutet av århundradet och början av 1900-talet uppstod ett antal nya rörelser, vilket jämte nya moderna organisationsformer resulterade i tillkomsten av olika bönehus. Byggnadstypen utgör ett slags mellanting mellan kyrkor och föreningshus. Byggnadssättet och de organisationer som agerade som byggherrar gör dem till en form av föreningshus, medan byggnaderna i fråga om utrymmenas användning och karaktär, ibland också exteriörens utformning, närmast kan ses som kyrkor, jämförbara med mindre kapell. Bönehusen har ändå sina teologiska särdrag, formade av liturgin och de religiösa målsättningarna, som åtminstone i någon mån återspeglas också i byggnadernas yttre gestalt.

Metodismen uppstod i England på 1700-talet och nådde Finland på 1860-talet. Som bönehus är metodistkyrkan Tabor nära Ingå station exceptionell. Den är en långkyrka av rödtegel med ett gaveltorn. Jämförelseobjekt står att finna i huvudstadsregionen.

5.9 AFFÄRSBYGGNADER

Landsbygdens små handelsbodas

På landsbygden förde näringsfriheten med sig privata handelsmän, som till en början verkade främst i kyrkbyarna, senare också speciellt nära järnvägsstationerna och i de vanliga byarna. Byggnader från lanthandels första tider har inte bevarats i nämnvärd mån.

Då handeln ökade fick de privata handelsmännen sällskap och konkurrens av andelsrörelserna. Typiska privata eller kooperativa butiksbyggnader från 1920–30-talet är stockbyggnader med mansardtak, stora skyltfönster i nedre våningen och i övre våningen bostadsrum för personalen. Under efterkrigstiden har typhus eller tillämpningar av dem, med regelstomme och sadeltak, blivit lika typiska för sin tid.

Butiksbyggnader av de här slagen av från 1900-talet har bevarats i kyrkbyarna och också på andra håll.

Barösund andelshandel från 1900-talets början, i bakgrunden ungdomsföreningshuset. Bild från boken Barösund 1933.Grönberg.

5.10 INDUSTRIMILJÖER

Bruksindustri

Bruken var en särpräglad företagstyp från den förindustriella epoken. Järn- och kopparproducenterna, dvs. bruken, var den längst utvecklade och viktigaste formen av industri under den svenska tiden. Den finländska metallindustrin uppstod på 1500-1600-talen just i västra Nyland. Förutsättningarna för detta var tillgången på råvara och drivkraft samt goda trafikförbindelser. Även om förhoppningarna beträffande Finlands egna malmtillgångar inte infriades i större utsträckning, garanterades brukens verksamhetsunderlag av de vidsträckta skogarna och vattenkraften i åarna. Malmen hämtades till största delen från Sverige och inhemsk malm användes närmast som inblandningsmalm. Bruken anlades vid kusten eller nära den, vid vattenleder med förbindelse till havet. Av bruken i vårt land ligger de sex äldsta, före 1650 grundade anläggningarna i de svenskspråkiga kustsocknarna i västra Nyland. De representerar brukens första tillkomstperiod. I det följande skedet uppfördes masugnar bl.a. i Fagervik, där man dessutom byggde en stångjärnshammare för vidareförädling av tack- eller råjärn.

På 1700-talet drevs bruken främst av svenskar, ofta storborgare från Stockholm, genom vilka en rad betydande industriläkter flyttade in i vårt land. Typiskt för bruken var att de samlades som konglomerat av flera bruk under vissa ägarfamiljer, bland dem släkten Hising-Hisinger.

De på landsbygden belägna anläggningarnas verksamhet betingades av rättigheter beviljade av kronan, som därigenom både tryggade brukens driftsmöjligheter och övervakade deras produktion. Bruken åtnjöt statens särskilda välvilja, vilket syntes bl.a. i form av privilegier och rätten att inlösa kronogods till ärftliga gods. Så var bruken också, förutom industrialanläggningar, lantgods med talrika underlydande och vidsträckta skogar. Lantbruksprodukterna skapade det grundkapital med vilket industrierna kunde operera. Skogarna behövdes för det träkol som produktionen oundgängligen krävde. Andra nödvändiga stödfunktioner, som transporter, utfördes också till största delen av brukets egna underlydande.

Bruken var hierarkiska sociala miljöer, som avvek från den omgivande landsbygden. Under brukspatronen bildades en särskild grupp av bl.a. yrkesmän, smeder och masugnsmästare, som ofta var inflyttade från utlandet och vars yrke gick i arv från far till son. Bruken utgjorde ofta egna industrisamhällen, vilket Fagerviks brukskyrka fortfarande vittnar om. De var också ekonomiska centra, vars verkningar nådde långt ut i de omgivande trakterna.

Brukens byggda miljöer har uppstått enligt påfallande enhetliga principer. Detta berodde delvis på de tekniska och produktionsbetingade kraven, i synnerhet närheten till ett vattendrag. Brukens ryggrad utgörs av en å eller bäck med forsar. Fagervik är ett exempel på hur man med en helt liten fördämning har kunnat omvandla en hel sjö till en vattenreservoar, vid stranden av vilken också bruksherrgården och kyrkan har ett vackert läge. Invid vattnet byggde man längst uppströms hammarsmedjorna med hammare och bälgar som

drevs med vattenhjul, och vanligen först därefter masugnarna, vars vattenbehov var mindre. Masugnarnas och smedjornas stora kolhus har genomgående försvunnit. En speciell byggnadstyp som förekom på bruken var kolugnarna, som ersatte de kolmilor som bönderna hade bränt ute i skogarna. Kolugnar byggdes från och med mitten av 1800-talet.

På bruken fanns också produktionsbyggnader utan direkt samband med malmhanteringen, närmast kvarnar och sågar. Åtminstone på Fagervik i Ingå återstår både en på 1760-talet anlagd (till elverk ombyggd) kvarn och en såg från slutet av 1800-talet.

Av parkerna och trädgårdarna i anslutning till herrgårdarna har de viktigaste varit Fagerviks franska och engelska park från 1700-talet. Båda var av allt att döma de första i sitt slag i vårt land, och den engelska parken var imponerande till sin utsträckning.

Förtennarhuset i Fagervik fungerar i dag som museum och cafe.

Bruksarbetarnas bostadsförhållanden återspeglar den allmänna utvecklingen inom bostadsbyggandet för arbetare. Bostadsbyggnaderna grupperades på 1700-1800-talen ofta till en s.k. bruksgata, som kantades av små boningshus, oftast i en våning. Ett exempel på det är Fagervik.

Finlands lösgörelse från Sverige och industrialiseringen under den senare delen av 1800-talet innebar en ekonomisk och teknisk omvälvning och medförde slutet för de traditionella bruken. Ett alternativ var att successivt lägga ned driften, som man gjorde i Fagervik.

Arbetarbostäder på Fagervik bruk.

Sågar

På 1600-talet byggdes allmänt sågverk på herrgårdar och bruk. Sågar fanns bl.a. i Fagervik i Ingå. Placeringen av sågarna dikterades före mitten av 1800-talet av samma grundvillkor som gällde för bruken: behovet av vattenkraft, tillgången på råvara och möjligheterna att transportera råvara och färdiga produkter. Vattendragens storlek hade också sin betydelse; alltför strida strömmar kunde kanske inte byggas ut, och trävaror transporterades helst vattenledes.

Den tekniska utvecklingen, den växande marknaden i utlandet samt tillkomsten av nya företagare och nytt kapital var faktorer som gjorde 1700-talet till en brytningstid särskilt för sågverken vid kusten. 1800-talet förefaller ha varit en stagnationsperiod för sågarna i området, även om de gamla sågplatserna torde ha förblivit i bruk åtminstone för husbehov. Då näringsfrihet för sågindustrin infördes i slutet av 1850-talet blev det möjligt att anlägga sågverk som drevs med ångkraft.

(649a -4933p.jpg)

Genom ångdriften var sågarna inte längre bundna till vattendragen, och de nya sågverken byggdes också på andra platser än förr. På bruken och herrgårdarna fortsatte man att såga med vattenkraft, eventuellt med moderniserad turbin teknik, åtminstone för husbehov. På Fagervik var en turbindriven, i slutet av 1890-talet anlagd gårdssåg i bruk ännu i slutet av 1900-talet.

Jutans gårdsägare Birger Rosenqvist anlade en ramsåg på Jutans år 1935. Sågen var den enda i trakten. Den första sågen låg söder om gårdsbyggnaderna, i kanten av åkern. Pannan värmdes med läkt och sågspån, för att hålla fullt ångtryck i pannan krävdes kontinuerlig tillsyn. Sågen byggdes om för elmotordrift 1949. Den industriella verksamheten upphörde 1954, men sågen användes ännu i mindre skala fram till år 1966. Sågen sysselsatte som mest 13 personer i heltidsarbete.

Textil- och annan industri

Textilindustrin i västra Nyland växte ännu efter de senaste krigen. Till de mest betydande nya företagen hörde bl.a. Oy Tricol Ab, som flyttade till Ingå från Helsingfors. Tricol's fabriksbyggnader ritades av Viljo Rewell, en framstående representant för den efterkrigstida industriarkitekturen.

Franzéns förra krukfabrik i Täkter har byggts om för bostadsbruk.

Täkters mejeri

Täkters industribyggnader

Mejeriet inledde möjligen sin verksamhet invid banan ca 1910. År 1931 flyttade G.A. Franzéns krukfabrik in i den lilla byggnaden, som samtidigt höjdes på en aning. Franzén lät år 1952 bygga en ny produktionsanläggning i tegel ett par hundra meter längre norrut och utvidgade inom kort produktionen till bl.a. täckdikningsrör.

Livsmedels- och njutningsmedelsindustri

Kvarnar

Att mala spannmål har varit en av livsmedelsproduktionens centrala uppgifter. De traditionella kvarnar som har använts för ändamålet är huvudsakligen av fyra slag: små stenar drivna med handkraft, vattenkvarnar, väderkvarnar och ångkvarnar.

Kvarnar är det äldsta och mest traditionella sättet att utnyttja vattenkraft. De tidigaste vattenkvarnarna var s.k. skvalt- eller bäckkvarnar. Skvaltkvarnarna fick från och med 1700-talet vika för hjulkvarnar, som är större, kraftigare och effektivare. Deras vertikaltställda hjul och vågräta axel överför genom ett utväxlingssystem drivkraften till kvarnstenarna, av vilka det vanligen finns från två till fem par. Skattekvarnarna var redan på 1600-talet genomgående hjuldrivna.

Kvarnarnas tekniska egenskaper utvecklades snabbt från och med mitten av 1800-talet. Vattenturbiner togs i bruk och som komplement till de traditionella kvarnstenarna monterades t.ex. grynmaskiner. I de största kvarnarna ersattes stenarna med valsar. Kvarnarna blev genom ångdriften oberoende av vattenkraft och utvecklades till en storindustri, under en lång period kanske den mest omfattande grenen av livsmedelindustrin. Utvecklingen hade också samband med omställningarna inom lantbruket, en ökande övergång till importerad spannmål och till renodlad kreatursdrift. De små bondekvarnarna behövdes inte mer, också de sista skvaltkvarnarna försvann och vattenhjulen byttes ut till turbiner.

I varje socken finns det i allmänhet tiotals gamla kvarnplatser, men kvarnarnas bevarade lämningar består oftast av ett litet stenröse eller en bäckstump, ibland bara ett ortnamn eller en markering på en gammal hemmanskarta.

De största kvarnarna har i allmänhet byggts och nyttjats av bruken eller herrgårdarna, vilket är naturligt då de har tagit över de mest fördelaktiga forsplatserna och vanligen inlöst flera byars forsendelar för egen räkning. En av de äldsta bevarade kvarnbyggnaderna är Fagerviks kvarn från 1700-talet. Nästan alla kvarnar

som har bevarats i västra Nyland representerar kvarnväsendet från tiden före industrialiseringen. Kvarnbyggnaderna är huvudsakligen från 1800-talet och oftast byggda av sten.

I Ingarskila finns ännu en kvarn med stockstomme, byggd i slutet av 1800-talet. Den gamla delen finns innanför tillbyggnaden från 1930-talet. Nästan alla delar av kvarnens maskineri har bevarats. Kvarnen är numera i privat ägo.

Mejerier

Livsmedelsindustrins utveckling hänger samman med att man har frångått natura- och självhushållning. Själva livsmedelsindustrins produkter har till stor del varit uråldriga och knutna till mattraditionerna. Finlands första mejerier grundades på 1850-talet. Herrgårdsmejerier och -ysterier växte snart till s.k. köpmejerier, som anskaffade sin råvara också av externa producenter. Mot slutet av 1800-talet började man organisera mejerierna som aktiebolag och efter 1900-talets lagreform som andelsmejerier.

Byggnadsmaterialproduktion

Byggnadsmaterialindustrins utgångspunkt har varit det folkliga utnyttjandet av sten, lera och andra mineral, som kalksten. Exempelvis förutsatte de tidiga kyrkobyggena en avsevärd produktion av lokala byggnadsmaterial. Före slutet av 1800-talet har tegel allmänt taget använts bara i liten utsträckning. Inte heller industrialiseringen förde med sig några egentliga tegelbruk i området, och behovet har åtminstone delvis tillgodosetts med småskalig tegelproduktion utförd av bönder. Stenindustrin har sitt upphov i den lokala brytningen av byggnadssten, som utfördes med hjälp av eld eller med borrar, kilar och slägga.

5.11 TRAFIKMILJÖER

De små stationssamhällena i Ingå längs banan Helsingfors-Åbo

Nyland är på grund av sin form och sitt kustnära läge ett naturligt genomfartsområde för de öst-västliga trafikförbindelserna. En av dessa huvudtrafikleder är järnvägen mellan Helsingfors och Åbo, som byggdes kring 1900.

Banan byggdes i två avsnitt; den västra delen 1896-99, den östra 1899-1903. Till banans viktiga punkter, som stationerna och hållplatserna i västra Nyland, hörde bl.a. Solberg, Täkter och Vahrs i Ingå. Vid ingången av 1910-talet hade banan ett tjugotal stationer och ett tjugotal hållplatser och lastningsplatser, likaså flera tiotal banvaktsstugor. Byggnaderna utfördes enligt typritningar av arkitekt Bruno F. Granholm, närmast i jugendstil. Banan har förnyats och rätats ut från och med mellankrigstidens årtionden. I slutet av 1900-talet genomfördes ett omfattande förnyelse- och uträtningsprojekt, genom vilket långa avsnitt av den gamla banan

togs ur bruk. Banvallar, dräneringstrummor, broar och banvaktsbostäder blev kvar som inslag i landskapet, utan relation till varandra.

Täkter järnvägsstation är numera i bostadsbruk.

Bild nedan: Täkter station på 1930-talet
Foto Ingå i bild 1987
(Ingå i bild041_Täkter station.jpg)

Sjöfartens landskap

Kustens fasta befolkning och delvis också inlandets invånare har rört sig på jakt-, handels- och fraktfärder både på sina närmaste vatten och långt utanför sina områden. Utomstående har framför allt idkat genomfartstrafik eller handel, kronan har för sin del transporterat krigsfolk och ombesörjt försvaret av kusten. Nöjesbåtfararna uppenbarade sig i landskapet i slutet av 1800-talet.

Faktorer i sjöfartens kulturlandskap är, förutom farlederna med sitt landskap, också sjöfartens säkerhetsanordningar, särskilt fyrar och lotsstationer; övriga byggnader och konstruktioner för sjöfartens administration; olika slags hamnar, bryggor och lastningsplatser; skeppsbyggnadsplatser och varv; konstruktioner som sjöfarare har efterlämnat och andra fornlämningar; kyrkor och begravningsplatser samt annat material av varierande slag. Bland fornlämningarna bör särskilt nämnas vrak och annat undervattensmaterial. Sjöfartens kulturlandskap inbegriper således samma element som kustens bebyggelse- och näringslandskap sådant det har skapats av den fasta bosättningen. Ett gott exempel på detta är kustens och skärgårdens lotshemman.

Farlederna

De historiska farlederna erhåller huvudparten av sin kulturhistoriska betydelse genom det omgivande landskapet och sjöfartens byggnader och konstruktioner. Farlederna har styrt utformningen av sjöfartens kulturlandskap. De besitter rikliga värden med koppling till näringar, kultur- och annan verksamhet. Farleden och dess landskap är ett exempel på, hur också naturlandskapet erhåller kulturhistoriska dimensioner. Fornlämningar i den nuvarande skärgården, längs kusten och de delar av inlandet som i forna tider tillhörde skärgården visar att de som bodde i eller rörde sig genom området redan tidigt behärskade sjöfartens

teknologi. Enligt forskningsresultat skulle vikingarnas österled i slutet av det första årtusendet ha etablerat Nylands kust som ett genomseglingsområde. Sjöfart på Östersjön var möjlig senast i början av bronsåldern, och sjövägen österut längs Finska viken antas ha varit i bruk redan långt före vikingatågen.

De tidiga rutterna har följt stränderna och undvikit fjärdarna och de öppna vattnen utanför uddar och öar. De äldsta farlederna är numera delvis eller helt uppgrundade. De har stått i förbindelse med lederna till inlandet. Längs den västnyländska kusten kan man påvisa några öst-västliga förbindelseleder som har varit i bruk från förhistorisk tid till nutiden. De första skriftliga uppgifterna om kustfarlederna finns i det danska itinerariet (farledsbeskrivningen) från 1200-talet, som innehåller en beskrivning av seglingsledens etapper från Hangö till Porkala. Sådana fanns bl.a. på Orslandet. Beskrivningen anger existensen av huvudleder som motsvarar de nuvarande inre och yttre farlederna. Mot Finska vikens södra sida har man tagit kurs, förutom från Hangö udd och Porkala, också åtminstone vid Jussarö samt före Barösund mellan Svartö och Tostholm.

Skärgårdens inre och yttre farleder har rätats ut, fördjupats och förnyats bl.a. för linjetrafiken Stockholm-Åbo-Helsingfors (-Viborg-S:t Petersburg) och den fartygstrafik som senare har tilltagit väsentligt både vad gäller tonnage och frekvens.

Hamnar

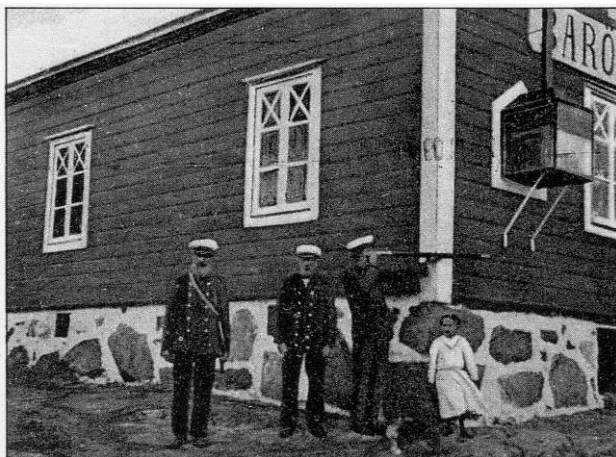
Västra Nylands uppsplittrade kust med sina vikar och åmynningar har erbjudit talrika naturhamnar, av vilka de äldsta redan har försvunnit genom landhöjningen. Olika forskare och amatörer har fört talrika diskussioner om tänkbara hamn- eller landstigningsplatser för bl.a. vikingar, tavaster från inlandet och korsfarare. En marknads- eller handelsplats, som också bör ha fungerat som hamn, har säkert i viss mån varit bl.a. Ingå kyrkby.

Från och med 1800-talet har industrialiseringen, det växande trafikbehovet och den tekniska utvecklingen genom sjöfarten också förändrat hamnarna. Kustens ångbåtstrafik som tog sin början i mitten av 1800-talet och fortsatte fram till de senaste krigen behövde talrika bryggplatser längs kusten.

Industrialiseringen och järnvägen gav upphov till ett antal nya hamnar eller total förnyelse av gamla hamnar. På 1900-talet har storindustrin etablerat sig vid kusten, så som Ingå Joddböle (kolkraftverket).

Lotspersonalens byggnader

Lotsstationernas och fyrsamhällenas bostads- och övriga byggnadsverksamhet har samband med trafikens historia, och representerar det offentliga byggandet med dess särskilda praxis för projektering och byggherrefunktioner. Det handlar i hög grad om typ- och mönsterbyggen, i synnerhet från och med mitten av 1800-talet. Staten lät bygga lotsstationernas vaktstugor (uppassnings-stuga), vanligen små, enligt typritningar uppförda stockbyggnader om två-tre rum, med sadeltak. Det förefaller som om man efter Krimkriget, mot slutet av 1850-talet, skulle ha uppfört ett betydande antal identiska byggnader på de olika lotsstationerna. Lotsarna hade tidigare bott på sina egna gårdar, de av gårdarna avlönade lotsarna för sin del i stugor med små ängslyckor, byggda på gårdarnas bekostnad.

Skansens lotsstation 1907. Foto "Ingå i bild"
(Ingå i bild060_lotsstuga.jpg)

Den gamla lotsstationen är numera i privat bruk.

Barösund var en av kustsjöfartens knutpunkter, där kustfarleden korsade leden till Tallinn (Reval). De närmaste öarnas gårdsägare var fram till 1850-talet lotsbönder, tills detta system ersattes med avlönade lotsar och lotsstationer. Lotsstationens vaktstuga byggdes 1857 på Stångholmen vid norra änden av Barösund. 1876 flyttades den till Stor Ramsjös nordostliga udde, Skansudden. Den timrade stugan med sadeltak, som byggdes enligt typritningar, omfattar förstuga, kammare och stuga. (Härö, 1993)

Sjöfartens säkerhetsanordningar och fyror

De tidigaste sjömärkena i skärgården och längs kusten har utgjorts av lätt igenkännliga naturformationer och landmärken, som klippor, skogar, ibland också människoverk, t.ex. kyrktorn. Det viktigaste var att de var lätta att identifiera och urskilja från omgivningen. Kustens invånare har av allt att döma redan tidigt använt sig av för ändamålet anlagda märken, exempelvis stenkummel med träspiror eller vid sämre sikt fyreldar. Säkerhetsanordningar som kronan krävde eller lät anlägga finns omnämnda i dokument från och med 1500-talet, då Gustav Vasa bestämde att farlederna skulle utmärkas med träspiror, tunnor och kummel.

De äldsta sjömärkena och säkerhetsanordningarna för sjöfarten som finns vid de nuvarande farlederna är några kummel, således en uråldrig typ av sjömärke, och ledfyror. Generellt kan man säga att de äldsta bevarade kumlen är från 1800-talet och ledfyror från tiden före och efter sekelskiftet 1900, då säkerhetsarrangemangen längs den inre farleden Helsingfors-Åbo förbättrades och farleden också i övrigt förnyades. Bland säkerhetsanordningarna för sjöfarten är de egentliga fyrarna de synligaste och onekligen också de ståtligaste anläggningarna.

1.1 MILITÄRA KONSTRUKTIONER OCH MINNESMÄRKEN

Med krigföring förknippade byggnader och konstruktioner samt minnesmärken har traditionellt varit viktiga kulturhistoriska objekt.

Kulturminnena med anknytning till krig och militärväsende bildar både tidsmässigt och i fråga om objektstyper en mycket omfattande helhet. Officersboställen och soldattorp har för sin del utgjort ett viktigt inslag i landsbygdens byggnadskultur.

Militärväsendets kulturminnen inbegriper objekt allt ifrån fornborgarna från den historiska tidens begynnelse till konstruktioner, byggnader, lämningar och minnesmärken från de senaste krigen, i Porkala rentav från ännu senare tid.

Krigsminnesmärken

Krigsminnesmärkena är av flera slag; hjältegravar, minnesmärken över stupade; minnesstenar över truppförband, strider och slag samt själva landskapet där slagfälten ligger. Om inbördeskrigets händelser berättar minnesmärkena vid Ingå Västankvarn och Gråmarböle

Minnesmärket på Västankvarn begravningsplats är ett verk av skulptören Aimo Tukiainen. På begravningsplatsen som grundlades 1953 ligger begravda, röda som avrättades under inbördeskriget 1918.

6. DEN BYGGDA KULTURMILJÖN OCH KULTURLANDSKAPSOMRÅDENA I BYARNA I INGÅ

6.1 KULTURLANDSKAPSOMRÅDENA OCH DERAS AVGRÄNSNING

I den kulturlandskapsutredning som utarbetas samtidigt som denna utredning om den byggda kulturmiljön har de värdefulla kulturlandskapsområden som bör beaktas i generalplanen avgränsats på kartan. Utgångspunkten för avgränsningarna har varit de tidigare gränsdragningarna i inventeringarna på landskapsnivå och nationell nivå, som har justerats på basen av den nya kunskap som har tillkommit genom de nu utförda utredningarna. Målsättningen har varit att utöver de tidigare avgränsningarna också beakta kulturlandskapsområden som har lokalt värde.

För fastlandet har i kulturlandskapsutredningen/ Sarlos 2012 föreslagits sammanlagt 27 kulturlandskapsområden.

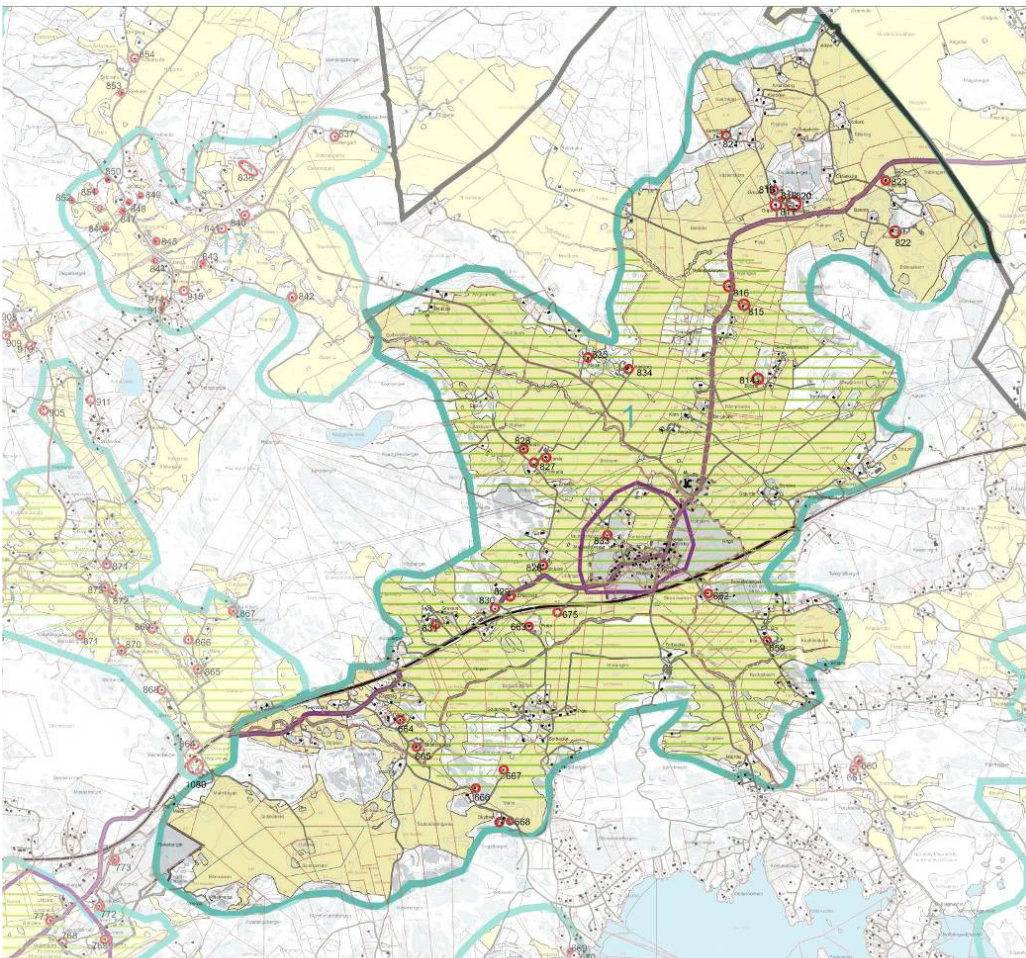
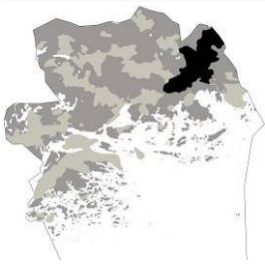
I den inre skärgården har dessutom 11 särskilda kulturlandskapsområden inventerats.

Landskapsområdenas objektbeskrivningar, värdebedömning, samt skötsel- och skyddsrekommendationer har presenterats i den separata landskapsutredningsrapporten.

Nästa kapitel beskriver i korthet den byggda kulturmiljön och byarnas särdrag inom dessa kulturlandskapsområden. Beskrivningarna av delområdena baserar sig på en utredning som är gjord av Lauri Putkonen för Nyland förbund Rakennettu Uusimaa- luonnos 2005. Mer detaljerade beskrivningar, över samtliga inventerade objekt har införts i en till denna utredning bifogad databas, som även innehåller fotografi och historiematerial. Databasen utgör den centrala utskriften för inventeringen.

6.2 KULTURLANDSKAP PÅ FASTLANDET

1 ·Degerby – Pickala å – Palojoki kulturlandskap i Ingå

Huvuddelen av området ingår i Degerbys – Pickala ås – Palojokis kulturlandskapsområde av nationellt värde. Degerby kyrkby är en byggd kulturmiljö av riksintresse. De detaljplanerade områdena i Degerby, markerade med grå färg på kartan, har lämnats utanför denna utredning.

I landskapet förenas bylandskapet från tidigt 1900-tal, de vidsträckta åkerslätterna med kuperade skogbevuxna åsar och skogsholmar samt Solbergs/ Degerby å och Ingarskila/Torbacka å. Typiska landmärken och landskapssevärdheter är de gamla, delvis väl bevarade enskilda byggnaderna och gårdarna, bergspartierna och givetvis Degerby kyrka. En typisk och kännetecknande byggnadstyp för landskapet är bostadshuset från 1920- eller tidigt 1930-tal med mansardtak och ofta gulmålat. Numera är Degerby ett område för högeffektivt lantbruk och dess byggnadsbestånd har i stor utsträckning förnyats efter Porkalans arrendeperiod (Porkalaparentesen). Förutom i Degerby kyrkby har en byliknande bebyggelse bevarats på Billskogs bybacke. I övrigt är lantgårdarnas gårdscentra med sina ekonomibyggnader förlagda längs med byvägarna, som slingrar sig i kanten av odlingsmarkerna, samt till avskilda skogsholmar ute på fälten.

Billskogs by och kulturlandskap

Byggnaderna i Billskogs by ligger som ett band längs kanten av Enbackaberget. Vägen som går söder om dem motsvarar den vägsträckning som Stora Strandvägen här fick på 1700-talet. Porkalaparentesen har också här satt spår i den byggda miljön. På krönet av backen ligger tre gårdscentra, Gropas, Grips och Bökars. Efter år 1956 har deras bostadsbyggnader antingen måst förnyas helt eller repareras grundligt. Av dessa är den mest betydande och mest synligt belägna den ståtliga mangårdsbyggnaden med mansardtak på Bökars, uppförd 1932. Intill den finns en liten stuga för daglönare och en bastu. Bostadshuset på Grips har senare förnyats, till gården hör ett vackert sädesmagasin från 1792, murat delvis av gråsten, delvis av tegel, samt en arbetarbostad. Skilt från de andra ligger mangårdsbyggnaden på Mårdbacka, med mansardtak och jugendinfluerade stildrag fastän den är uppförd på 1930-talet. (Putkonen 2005)

814

815

816

820

820

822

823

835

827

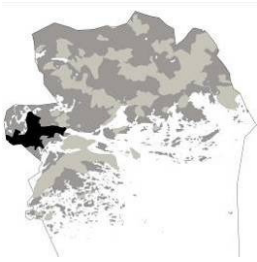
828

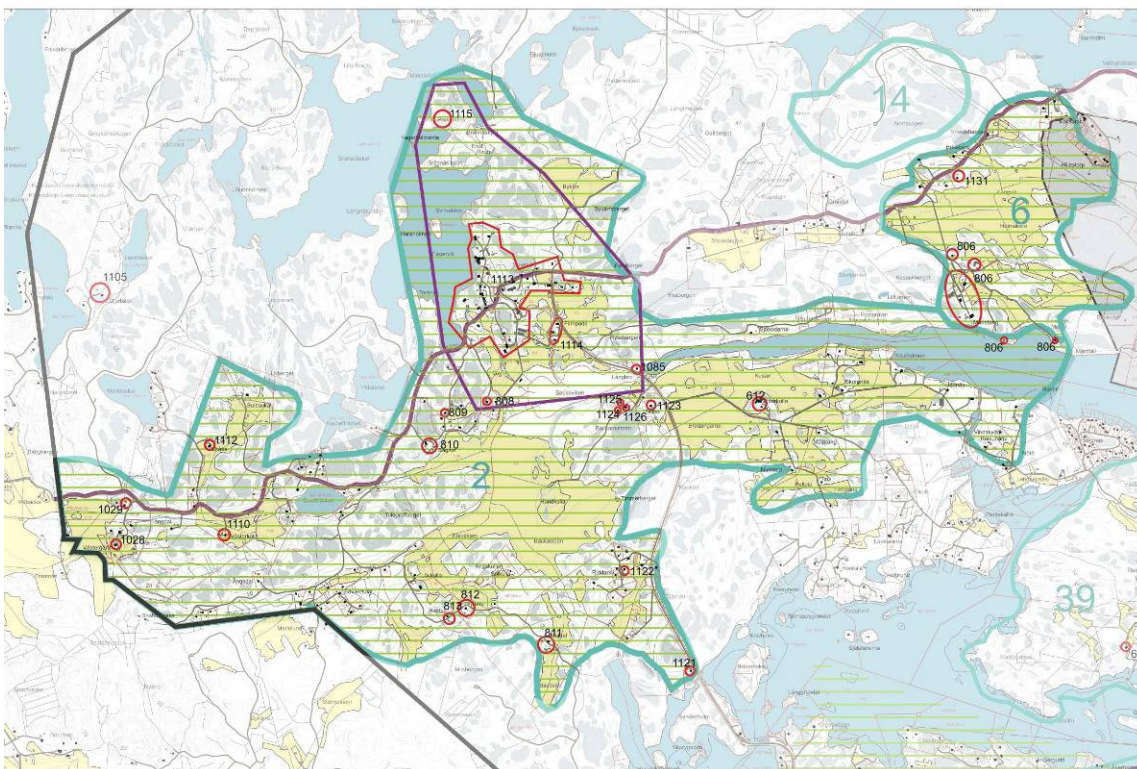
827

2 Snappertuna - Fagervik kulturlandskap i Ingå

buar: Sågars, Hirdal, Illans, Svenskby, Finnpada

objekt
807-813, 612

Fagervik område med ett flertal byggnader är skyddade med byggnadslagen

Fagerviks herrgård, bruk och kulturlandskap

Fagerviks herrgårds centrala historiska byggnadsbestånd är skyddat med stöd av byggnadsskyddslagen. Fagervik hör till Finlands mest representativa bruksmiljöer med den arkitektoniskt värdefulla herrgårdsbyggnaden och kulturlandskapet intill den historiska landsvägen.

Fagervik har sedan 1700-talet väsentligt påverkat Hirdals bys historia och jordägoförhållanden. Den nutida Eriksdal ligger på platsen för ett torp som omnämns redan på 1770-talet, det 1909 till torp omvandlade Teira på stamhemmanets tidigare plats, likaså Rastas. Liksom de övriga före detta torpen (åtminstone Lövkulla och Majdal) har de blivit självständiga lägenheter kring 1920. Gårdarnas bebyggelse bär också en tydlig prägel från 1900-talets förra hälft. Byggnaderna på Rastas bildar ett undantag. De har grupperats på bägge sidor om den ovannämnda vägen, på en liten kulle. Gårdens osjälvständiga ställning, dess delning 1841 för Teiras och Fagerviks odlingsbruk, syns tydligt också i dess byggnadssätt. Det låga bostadshuset med sadeltak och långa knutar är uppenbart avsett till arbetarbostad. I dess båda ändar finns förstukvistar i brädkonstruktion av hela gavelns bredd med två ingångsdörrar var.

1113 bild NBA Soile Tirila 1999

1113 bild NBA Hannu Vallas 1998

1113 bild NBA Hannu Vallas 1998

1113

812

813

Hirdals torparlandskap och Riddarkils fornborg

Riddarkil är en höjd på Illans bys mark, norr om Kuggviken, som har antagits vara en fornborg.

På området finns ett flertal hemman med välbevarat gammalt byggnadsbestånd samt bl.a. Hirdals torp med byggnader från 1700-talet. e

809

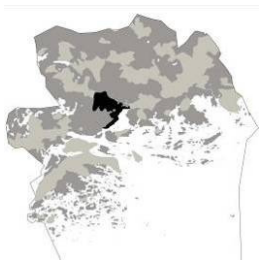

810

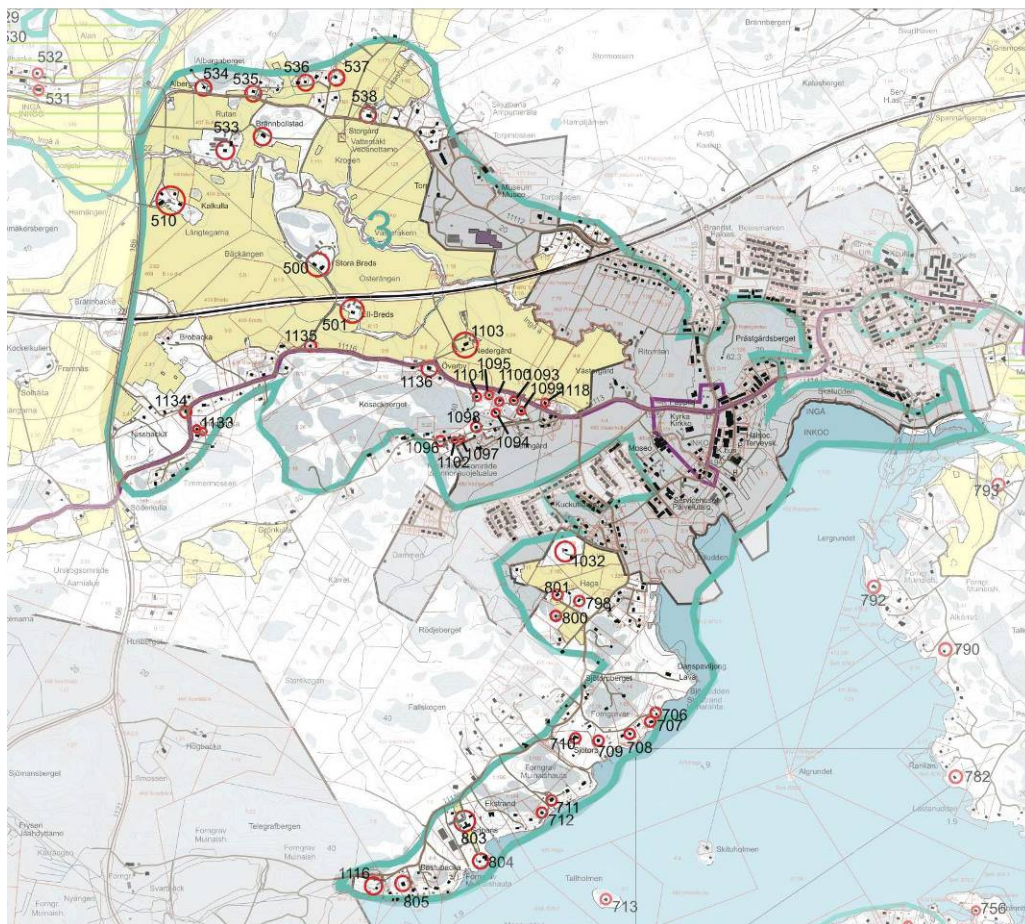

810

3 Ingå kyrkbys, ås och Kyrkfjärdens kulturlandskap

byar: Haga, Västerkulla, Prästgården, Torp, Breds, Bollstad, Utanåker

objekt
500
501
533-538

Kulturlandskapet i Ingå å-dal

Ådalen har sannolikt utgjort en naturlig utbredningsriktning för bosättning och odlingar. Ådalen vidgar sig redan på Vars ägor till en större åkerslätt, som i söder avgränsas av skogen och järnvägen. Sin fulla bredd når den dock först efter den nya Lojovägen, som skär genom landskapet. Här omfattar den bl.a. Kalkullas, Breds och Bollstads ägor, som in på 1900-talet delvis har tillhört och odlats av Fagerviks bruk (se Kalkulla). I sydost möter den nyare bebyggelsen i kyrkbyn, och längs landskapets södra kant slingrar sig Strandvägens gamla sydliga sträckning. De objekt som beskrivs vart för sig är gårdarna i Breds by och Utanåkers Nedergård, Kalkulla hemman, Brännbollstad gård och Bollstads Storgård.

Kyrkbyns detaljplanerade områden har lämnats utanför denna utredning (områden markerade med grå färg på kartan).

Breds by och Nedergård

Från stamvägen sett utgör de två gårdarna i Breds by och Utanåkers Nedergård en enhetlig landskapshelhet. Särskilt Stor- och Lill-Breds i Breds (tidigare Övergård och Nedergård) bildar ett slags port på bägge sidor om vägen. Lill-Breds och Utanåkers Nedergård hör också samman historiskt sett. Båda har varit militieboställen för Ingå kompani i Nylands infanteriregemente, det förra för fältväbeln, det senare för kaptenen. Stor-Breds med sadeltak försedda huvudbyggnad är från 1810–20-talet. Lill-Breds (Nedergård) inlöstes till privat ägo 1920. Största delen av gårdens byggnadsbestånd härstammar dock från arrendetiden, från 1800-talet.

500

500

501

Kalkulla hemman

Kalkulla ligger på en backe i Ingå ådal, nära stamväg 51. Gårdens äldre huvudbyggnad i två våningar är från förra delen av 1800-talet, den nyare från 1909. Den ståtliga ladugården av cementtegel med sockel av bruten sten är från 1939.

510

510

Brännbollstad

Brännbollstads gårdscentrum ligger intill en skogbevuxen ås. Den putsade huvudbyggnaden i två våningar från 1911 fick sitt nuvarande utseende 1932 enligt ritningar av arkitekt Ole Gripenberg. I parken finns ett lusthus i dorisk stil, ritat av Gripenberg. Ekonomigården ligger avskilt från mangårdsbyggnaden. Till den hör en exceptionellt fint och dekorativt detaljerad bostadsbyggnad för en förvaltare eller för arbetare, uppenbarligen uppförd i slutet av 1800-talet.

533

533

538

Storgård

Bollstad är en av Ingå ådals ursprungliga byar, Storgård å sin sida ett minne om socknens första herrgård (säteri) som hette just Bollstad. Det nuvarande bostadshuset är byggt 1870 för arbetarbostäder.

Ingå Kyrkfjärdens villor

Vid sidan om Barösunds skärgård bildades en rad villaparceller redan kring sekelskiftet 1900 vid stränderna i trakten av kyrkbyn. Villorna är belägna huvudsakligen sydväst om kyrkbyn, som ett glegt pärlband på Västerkulla och Svartbäcks byars marker.

1113

1113

1113

1113

812

813

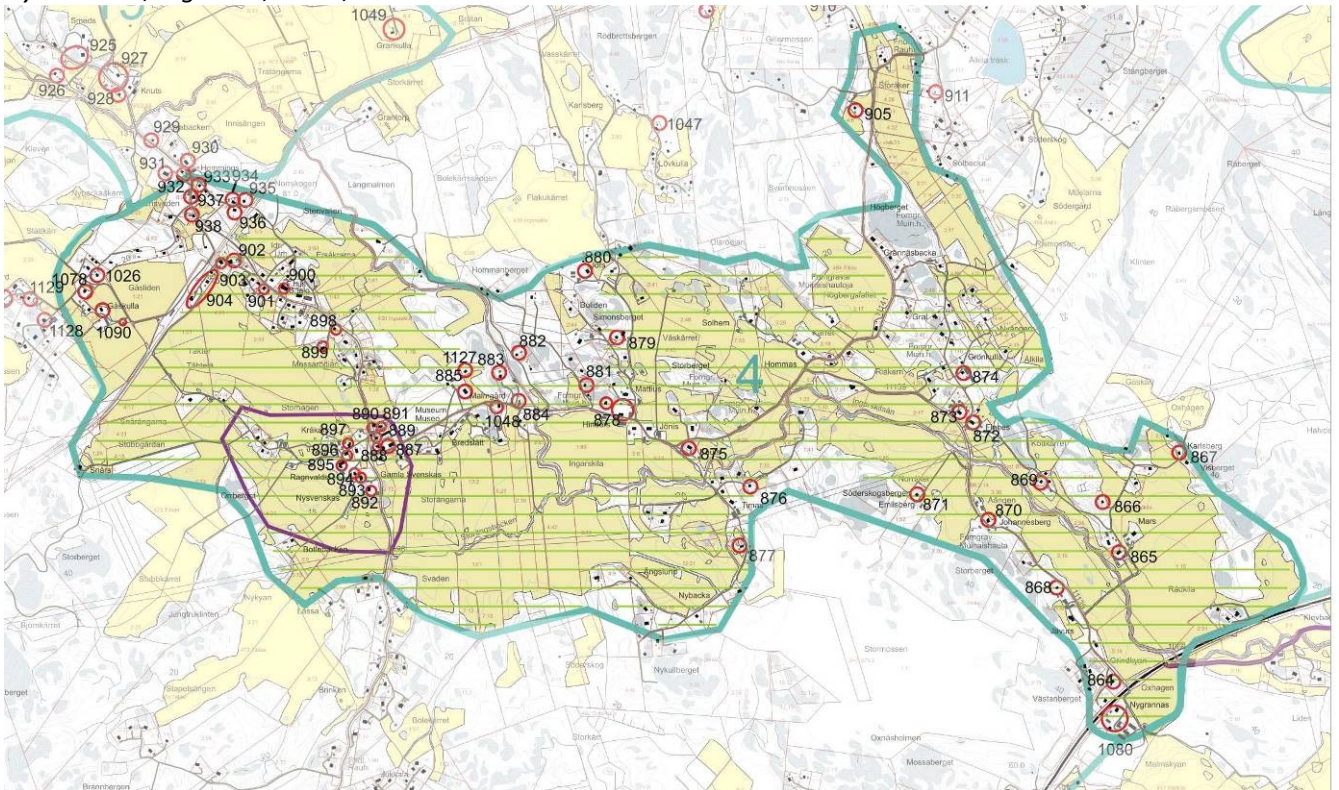
Gripans

På platsen fungerade under 1870-1910-talen ett tegelbruk. För bruksförvaltaren grundades ett torp, det s.k. Tegelbrukstorpen. Ole Gripenberg köpte torpet 1928 och lät bygga nya bostads- och ekonomibyggnader. Senare har bl.a. en handelsträdgård funnits på gården.

4 Täkter by och bybebyggelsen längs Ingarskila å

byar Täkter, Ingaskila, Alkila, Rådkila

864-905, 933-938

Täkter by

Den tätbebyggda bybacken ligger i korsningen mellan två grusvägar. Bylandskapet utgör en parkliknande helhet med inslag av berg, där sex olika gårdars byggnader ingår. Gårdsgrupperna formar en sällsynt sammanhållen miljö med ett mångsidigt bevarat byggnadsbestånd. Öster om vägkorsningen finns före detta torp och nyare parcellbebyggelse samt Ingarskila förra högre och lägre folkskola. Storskifteskompletteringen på 1930-talet förefaller inte ha påverkat bystrukturen utan snarast ha gjort de befintliga byggnadernas ägoförhållanden mer ändamålsenliga. Två gårdars bostadshus med sadeltak härstammar sannolikt ända från 1800-talet (Gammelsvenskas, Kråkas). Mest karakteristiska är ändå bostadsbyggnaderna med mansardtak från 1910-talet, av vilka det finns tre stycken i byn.

892

896

896

897

895

893

Bild 892, 893, 895, 896, 897, byggnader på Täkter bybacke

Täkter järnvägsstation med omnejd

Då Helsingfors-Karis-banan blev färdig kring 1900, blev Täkter en av tre järnvägsstationer i Ingå. Banan gick nordväst om byns gamla centrum, så att stationen skapade ett andra centrum i byn, med en rätt gles struktur. I närheten av stationen förlades förutom bosättning bl.a. butik och post, mejeriet och senare en krukfabrik samt ungdomsföreningshuset. Stationen byggdes enligt Bruno Granholms ritningar 1901-03.

904 Täkter järnvägsstation

904 Täkter järnvägsbyggnader

900 Ungdomsföreningens hus

903

902

Täckters industribyggnader

Stationens tillkomst i början av 1900-talet hämtade med tiden också småskalig industri till Täckter. Mejeriet inledde sin verksamhet intill järnvägen, eventuellt ca 1910. 1931 flyttade G.A. Franzéns krukfabrik in i den lilla byggnaden. Franzén lät 1952 bygga en ny produktionsbyggnad av tegel ett par hundra meter längre norrut och utvidgade inom kort produktionen till bl.a. täckdiktningrör.

Det lilla mejeriet, senare krukfabriken, är i privat bruk liksom mejeristen Butzkes strax intill belägna bostadshus med sadeltak. Den nya kruk- och täckdiktningrör-fabriken byggdes i början av 1950-talet nedanför Hemmings hemman. Fabriksbyggnaden av tegel med sadeltak har senare ändrats för bostadsbruk. Täckters industribyggnader är av landskaplig och kulturhistorisk betydelse som en del av en liten landsbygdstättort med på sin tid synnerligen mångsidiga verksamheter.

938

931 Franzéns krukfabrik

Ålkila by

Bland gårdarna i Ålkila har särskilt Finnes och Smeds, fortfarande betydande kulturhistoriskt och landskapsmässigt värde. Av de övriga kan nämnas Drogers, som varit i samodling med Smeds, samt Snettans vars marker till en del styckats till parceller bl.a. för arbetare på stenbrottet som hört till gården.

Finnes huvudbyggnad är till sina äldsta delar från 1840-talet, sytningvillan är från 1920-talet. Smeds huvudbyggnad med mansardtak och fronton är från 1920. Byggnaden har lätta drag av jugend samt klassicism.

872 Finnes

871 Norråker

870 Johannesberg

867 Karlsberg torp

866

869

Nygrannas ligger vid stamväg 51 så att vägen delar upp dess byggnader i två grupper. Byggnaderna på Nygrannas är dock ännu av central landskaplig betydelse, då de fungerar som landmärke för trafikanter på stamvägen. Dessutom ger gårdens byggnader en god bild av 1920–30-talets lantbruksbyggande.

Nygrannars gårdscentra ligger vid stamväg 51

Ingarskila by

Ingarskila by har grupperat sig på skogsåsarna som ligger bland odlingarna i Ingarskila ådal, längs landsvägen som följer åns sträckning. Byns läge är landskapsmässigt mycket representativt, men de flesta gårdars byggnadsbestånd är starkt förnyat. Endast Jönis och Hinders som bildar ett par intill vägen har i huvudsak bevarat sin traditionella prägel. Jönis byggnader förstördes en tid efter mitten av 1800-talet. Den nya bostadsbyggnaden blev färdig 1870 och fick sitt nuvarande utseende senast vid reparationen i slutet av 1950-talet. Ladugården-stallet ligger synligt strax intill vägen. Hinders huvudbyggnad är också den från slutet av 1800-talet, från 1890-talet, och den fick sin nuvarande form genom en tillbyggnad 1925. Särskilt vackra är gårdens söder om vägen belägna ekonomibygnader, i synnerhet ladugården från 1928, byggd av kalksandsten med utsmyckad överdel.

878 Hinders

878 Hinders

877

876

885

Malmgård

Från Ingarskila till Täkter leder den grusbelagda byvägen intill norra kanten av åkerlandskapet kring Ingarskila å, längs en tallbevuxen ås. Av byggnaderna på Malmgårds hemman är den mest betydande den tegelmurade, putsade huvudbyggnaden i två våningar med valmat tak, färdigställd 1939. Byggnaden har en kolonnförsedd förstukvist och altan, i övrigt är den mycket stram till sitt uttryck.

Ingarskila skolor

Ingarskila 1886 grundade, 1964 nedlagda folkskolas byggnader ligger vid den gamla byvägen intill Täckters bybacke och vägkorsning. Byggnaderna är två, den högre och den lägre folkskolan. Den högre folkskolans större byggnad härstammar möjligen från skolans grundläggningstidpunkt. Den lägre folkskolan uppfördes i början av 1930-talet på gårdens västra sida, i vinkel mot den högre folkskolan.

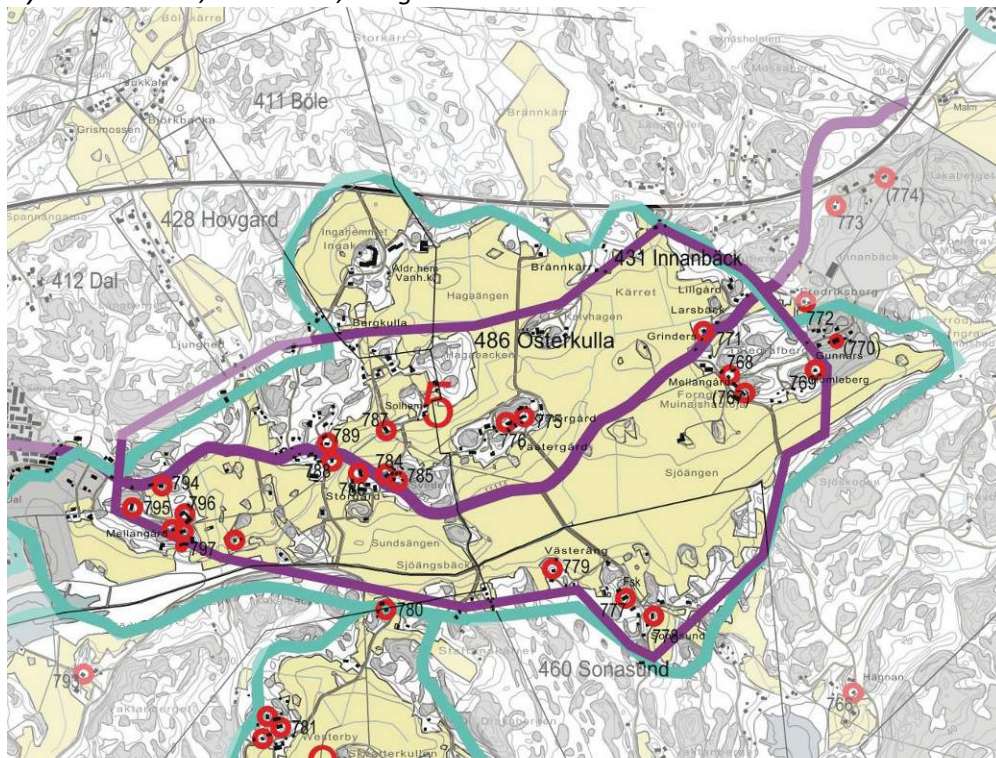

887

5 Österkullabäckenin viljelymaisema

byar: Österkulla, Innanbäck, Hovgård

objekt

768, 769, 771, 775-779, 784-789, 794-797

Öster om Ingå kyrkby, invid Stora Strandvägens gamla sträckning, ligger ett vidsträckt odlingslandskap som kantas av byarna Dal, Österkulla, Sonasund och Innanbäck. Områdets åkrar är gammal havsbotten, Gördavikens lerbotten. Alf Brenner har konstaterat att området bildar en bosättningshistorisk helhet, och områdets nordöstra del är också landskapsmässigt enhetlig. Områdets bosättning har frånsett Österkullas vackra bybacke koncentrerats till bergshöjderna i dess utkanter. Till området hör de helheter som bildas av Dal by, Österkulla bybacke, Sonasunds skola samt bostället. Dessutom bör nämnas de landskapsmässigt vackra torpen med gamla byggnader söder om Österkullabäcken (Sundsbacka m.fl.).

Dal by

795

796

797

Sonasund

797

798

Österkullan bybacke

784

785

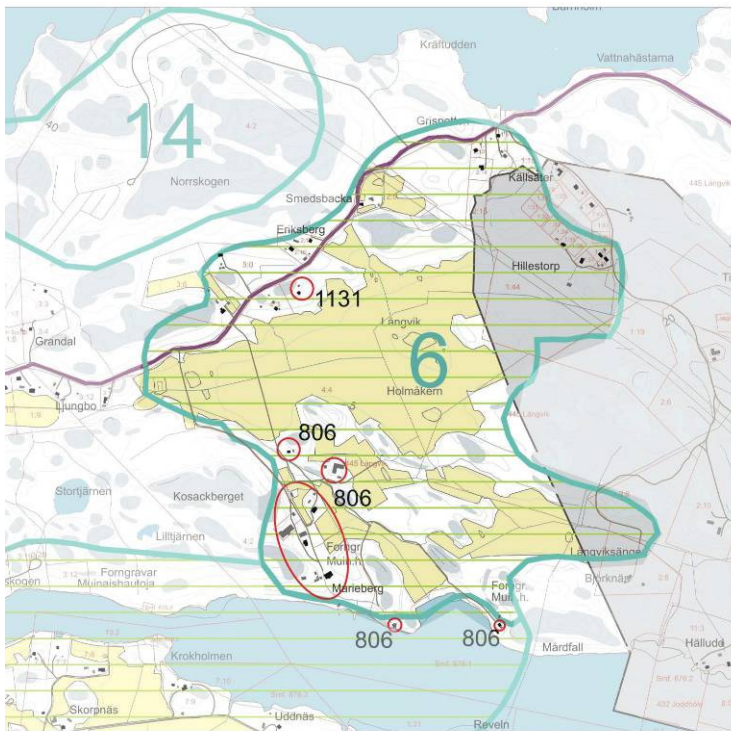
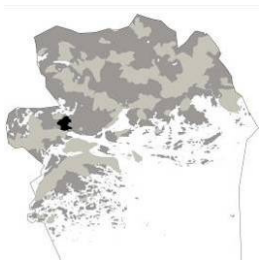

786

786

6 Marieberg gård med omnejd

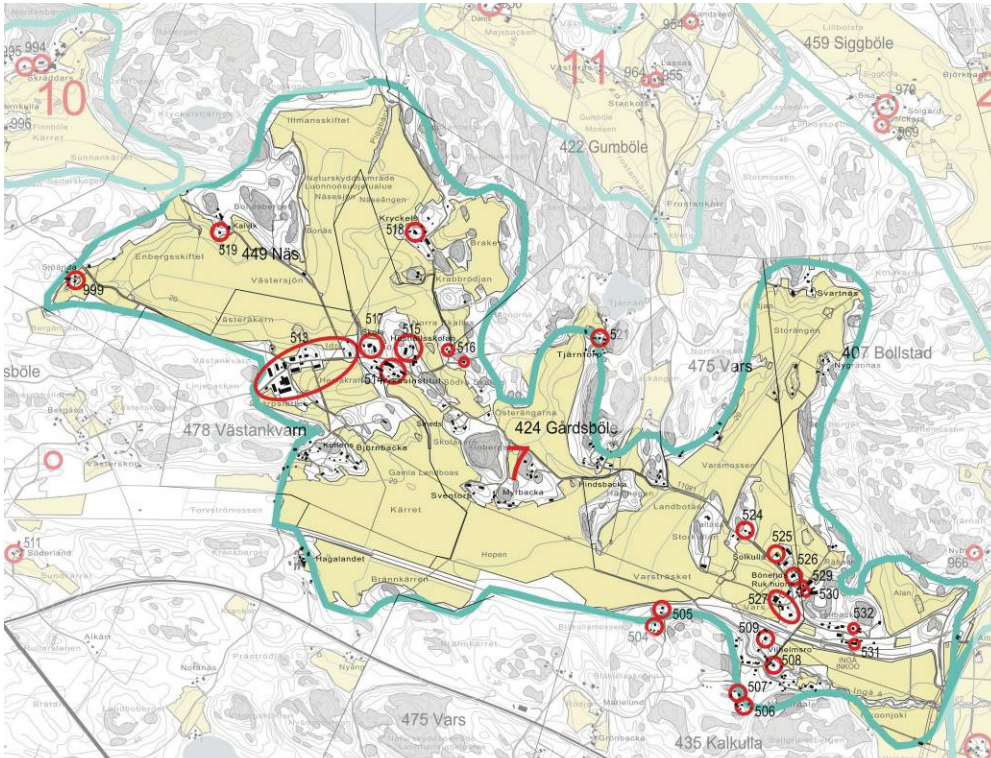
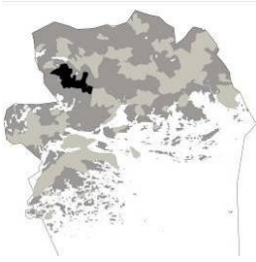
Herrgården ligger på norra stranden av Fagerviken, ett stycke väster om Joddböle kolkraftverk. I Långviks by fanns ursprungligen fyra hemman. Kapten Wilhelm Wahlfelt köpte 1869 två hemman som hade övertagits av Hypoteksföreningen och senare de återstående två av Fagervik herrgård. Byns gamla centrum låg ca en kilometer från den nuvarande herrgården. Dess 1700-talsbyggnader revs tydligen på 1940–50-talet. Herrgårdens 1871 uppförda huvudbyggnad som fick sin nuvarande utformning genom en ändring 1935-36 ligger på krönet av strandbrinken. Stockbyggnadens putsrevetering har senare ersatts med gulmålad brädfodring. Invid huvudbyggnaden finns tre uthus och ekonomibyggnader från slutet av 1800-talet, som har bibehållit sitt utseende, närmast i snickarglädjestil. Herrgårdens arkitektoniskt mest betydande byggnad syns vara den ca 1920 uppförda förvaltar- eller trädgårdsmästarebostaden i jugend-klassicistisk stil. Dessutom bör nämnas en arbetarbostadsbyggnad av stock från sent 1800-tal, ett stall i lerkonstruktion och en stor ladugård av bruten sten (1908).

Mariebergin huvudbyggnad på 1930-talet.
bild Suomen maatilat, I osa

7 Västankvarns lantbruksskola med omnejd

*byar: Näs, Västankvarn
Gårdsböle, Vars,
Bollstad, Kalkulla*

*objekt
504–509
513–519
524–532
999*

Västankvarn lantbruksskola

Västankvarn lantbruksskola är beläget norr om stamväg 51, på en ås i mitten av på ett smalt och av skogar avgränsat odlingslandskap. Odlingslandskapet har i tiderna uppkommit genom upptorkande av kärr- och träskmarker som omgivit åsen. Skolan ligger på platsen för en tidigare storgård, som uppkommit genom sammanslagning av Gårdsböle bymarker och Gruvas gård, och som på 1800-talet omvandlades till folkhögskola och lantbruksskola.

På 1890-talet grundades speciellt många folkhögskolor i vårt land. Nylands Nation började på 1890-talet agera för att få till stånd en folkhögskola i västra Nyland. Västankvarn läroinrättnings område utgör en också byggnadshistoriskt intressant och värdefull helhet. Byggnaderna har grupperats längs en väg som följer krönet av en ås, så att de egentliga skolbyggnaderna ligger på östra sidan, i mitten finns bostadshusen och två folkskolebyggnader samt i västra änden ekonomigården.

Karl Hård af Segerstam, som kanske är bäst känd för att ha fungerat som stadsarkitekt i Helsingfors, planerade den första, 1895 färdigställda skolbyggnaden. Stockbyggnaden med djup stomme, sadeltak och fronton, är numera i hushållskolans bruk. Lantbruksskolans stora huvudbyggnad med jugenddrag, sadeltak och gavel med torntema, blev färdig 1911. Byggnadens vindsvåning har senare i någon mån förändrats och skolan har fått en större tillbyggnad på 1990-talet. Studenthemmet Vilan har med senare renoveringar mist sina tidigare vackra drag. Byggnaderna för skolans lärare har däremot bättre bevarats. Särskilt vacker är rektorbostaden från

sekelskiftet 1800-1900 med bl.a. utsmyckade fönster och veranda. Vid ekonomigården finns en större stenladugård med till en grad förnyade fasader, stallbyggnad i cementtegel samt ett vackert brädfodrat vagnstall. ⁽¹⁾ Härö

Västankvarn lantbruksskola från 1911(514)

Husmoderskolan från 1895

Rektorbostad från 1890 (513)

Vagnskjul

stallbyggnad (513)

Östers torp (516)

Östers torp (516)

Kryckels (518)

Västankvarn skolor

Västankvarn folkskola grundades 1911, och det första skolhuset blev tydligen färdigt samma år. Den lägre folkskolan har verkat i samma byggnad som den högre. Den äldre skolbyggnaden med valmat tak och stockstomme är till sin karaktär en typisk skolbyggnad från början av 1900-talet. Den yngre, 1954-55 uppförda skolbyggnaden med sadeltak och ljus, putsad fasad planerades av Maaseudun keskusrakennustoimisto. ⁽¹⁾ Härö

Västankvarn folkskola från år 1911. (517)

Folkskolebyggnad från 1950-talet (517)

Vars kulturlandskap

Ingå, utredning om den byggda kulturmiljön 2012/2013

Vid Ingå ås övre lopp, väster om Ingå järnvägsstation ligger en smal odlingsdal i öst-västlig riktning. Odlingarna avgränsas av skogbevuxna åsar och i söder av järnvägen, i norr av den gamla byvägen. Från båda rutterna öppnar sig vackra utsikter mot landskapet. Bebyggelsen har förlagts till landskapets utkanter, främst nära vägen, och vägsträckan från järnvägsstationen mot nordväst bildar med Nötterdal ett småskaligt bycentrum. Någon egentlig tätortsbildning är det ändå inte fråga om. Områdets viktigaste enskilda objekt finns just här.

⁽¹⁾ Härö

Nordväst om järnvägen finns den ståtliga metodistkyrkan Tabor från 1925 (526).

Vars huvudbyggnad från 1910 (527)

Vars arbetarbostad (527)

Varsin huvudbyggnad på 1930-talet, bild Suomen Maatilat I, 1933

Ingå järnvägsstation

Stationen med namnet Ingå förlades till mittpartiet av Ingå ås odlingslandskap, till Vars by. Vars utvecklades dock aldrig till ett liknande, i och för sig anspråkslöst landsortssamhälle som socknens andra två stationsmiljöer, Täkter och Solberg eller grannsocknens Grundsjö. Stationsområdet har en mycket typisk struktur, en parkliknande helhet som bildar ett band längs banan. Själva stationen blev färdig 1902. Den byggdes enligt Bruno F. Granholm typritningar. Till helheten hörde en bastu, en tvättstuga och en bagarstuga, samt ett godsmagasin. Bakom stationen, vid vägen uppstod under 1900-talets första årtionden en viss bebyggelse. Byggnaderna skapar tillsammans med vägen en harmonisk bakgrund för stationsområdet.

Ingå järnvägsstation från 1902 (531)

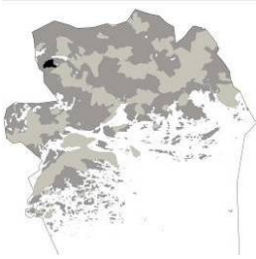

Banvaktarens bostad (505)

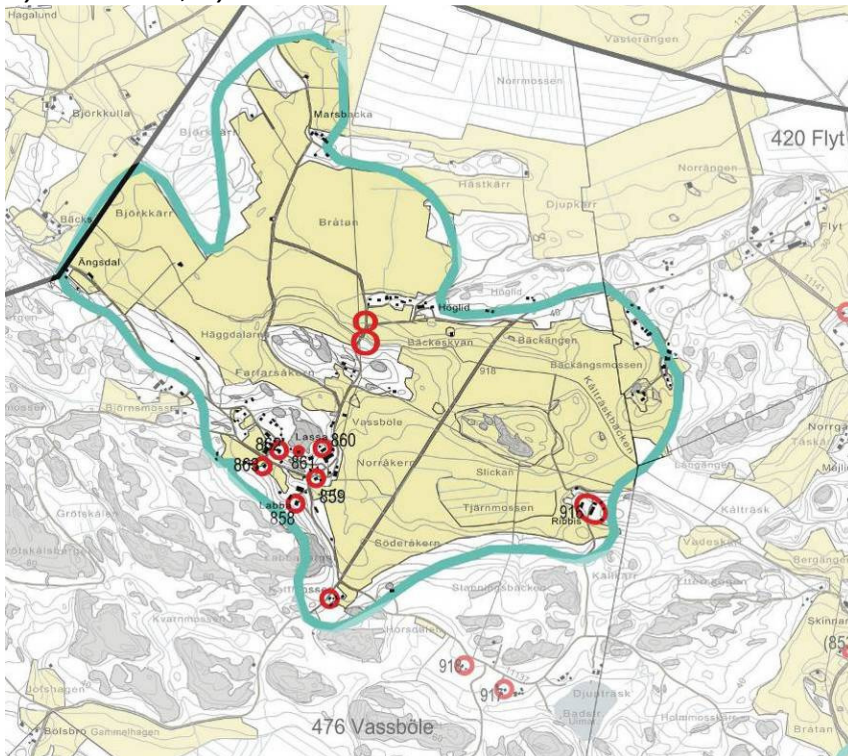

Berghammar är en av stationsområdets gamla affärshastigheter, där bl.a. en skomakare har verkat (532)

8 Vassböle by och kulturlandskap

byar: Vassböle, Flyt

Vassböle by och kulturlandskap

Byggnaderna i Vassböle har grupperat sig kring byvägarnas korsning, i en bergig sluttning i kanten av ett böljande, kuperat odlingslandskap som i väster avgränsas av skog. Byns sex gårdar bildade ännu på 1920-talet en tätbebyggd bygrupp. Vid storskiftet 1916 flyttades två gårdscentra längre bort och kring 1920 sammanslogs två hemman. Det minskade antalet ekonomibyggnader har också bidragit till uppluckringen av bystrukturen. På bybacken kan man ändå fortfarande förnimma den tidigare bygruppens karaktär. Av de enskilda gårdarna är det värt att nämna Lassas och Labba. Lassas gamla bostadsbyggnad från 1882 har bevarat sina viktigaste drag. Söder om den gamla bybacken ligger Labba, som byggdes på sin nuvarande plats 1918. Dess bostadsbyggnad med mansardtak och en trappa av bruten sten ritades av arkitekt Ivar Almark. Ladugården av bruten sten är tio år äldre.

Vassböle byggnader idag och på 1930-talet

Labba (858)

Labba 1930 luvulla, bild Suomen maatilat 1, 1933

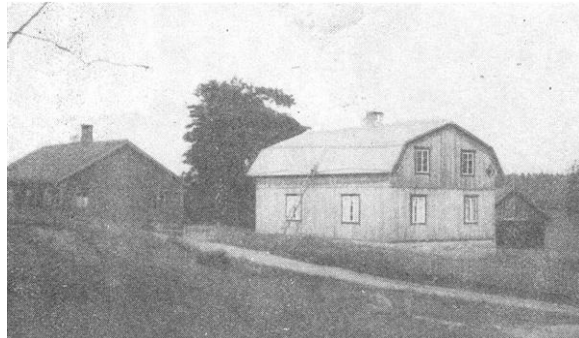
Lassa (860)

Lassa, bild Suomen maatilat 1, 1933

Jofs(859)

Jofs, bild Suomen maatilat 1, 1933

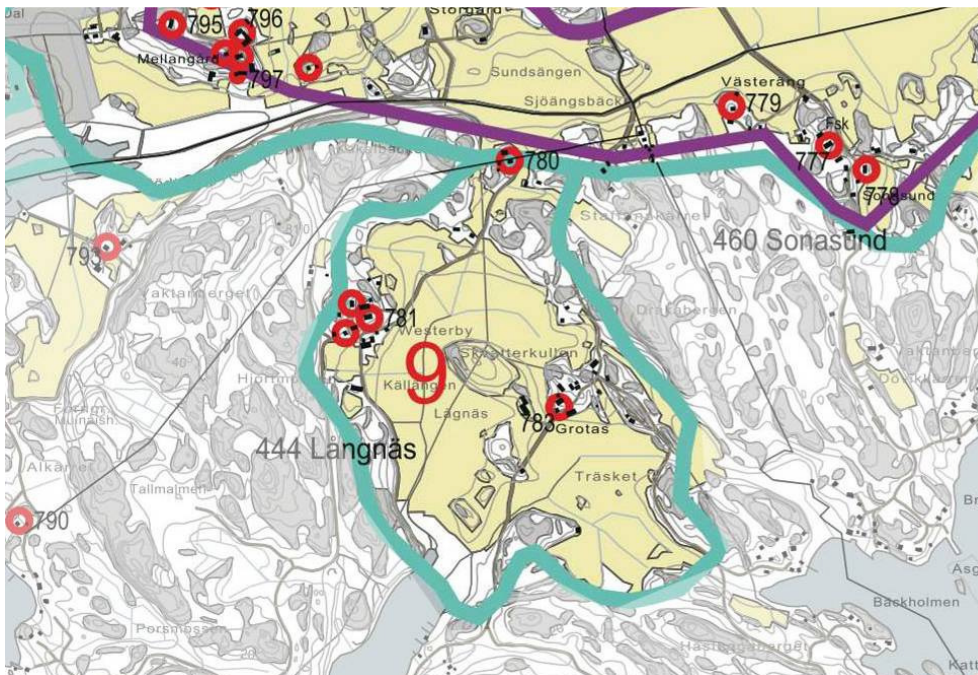
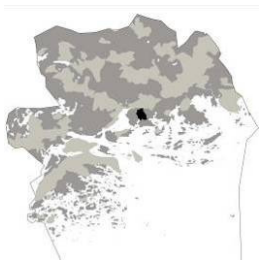

Ribbers (916)

Ribbers 1930-luvulla, bild Suomen maatilat 1

9 Westerby och Långnäs odlingslandskap

781-783

Westerby hemmans byggnader ligger på en bergås i odlingslandskapets nordvästra kant. Huvudbyggnaden torde vid sidan om Johannesberg vara en av socknens största (allmoge)byggnader av stock. Byggnaden som har förhöjts med en korsmitt är från 1865-67. Bakom huvudbyggnaden finns en äldre stockbyggnad med parstugeplan och genomgående förstuga. Gårdens ekonomibyggnader, bland vilka kan nämnas en stenladugård från 1913 och en stockbod från 1800-talet, har grupperats nedanför huvudbyggnaden, intill odlingarna.

På andra sidan av odlingslandskapet ligger Grotas hemmans huvudbyggnad med mansardtak från ca 1920, en ståtlig ladugård från 1908, de andra byggnaderna är av yngre datum.

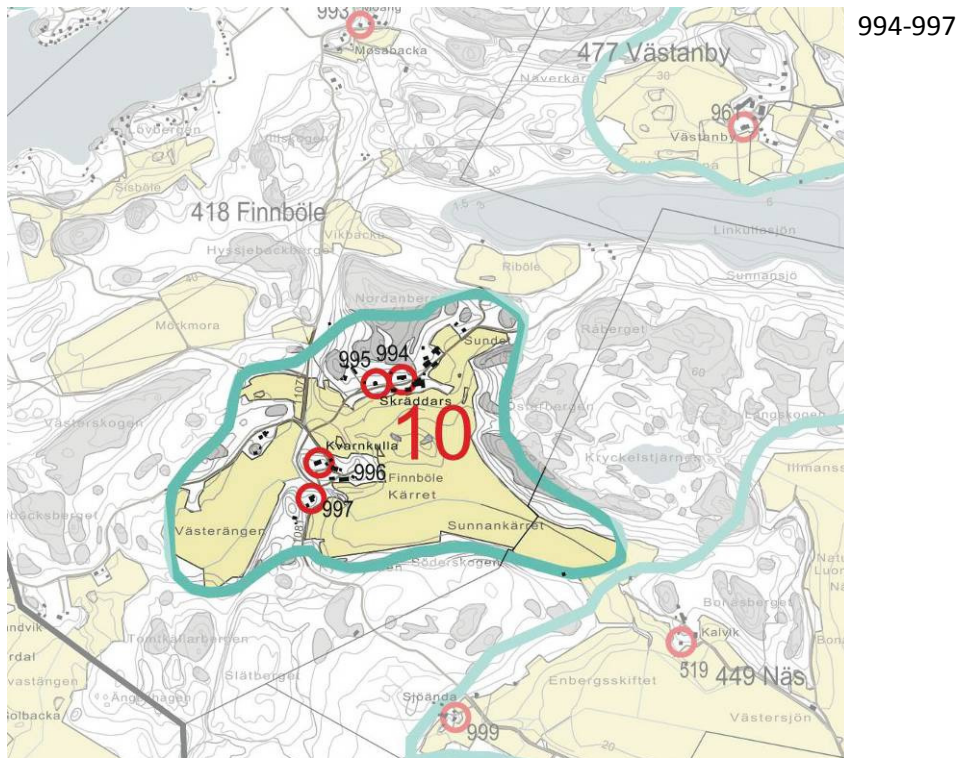
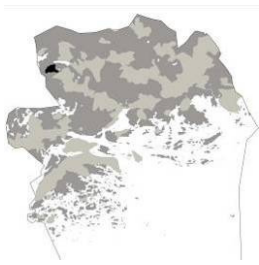
Vesterby Gård (781)

Grotas (783)

10 Finnböle by

Finnböle ligger i korsningen mellan byvägarna som leder från Västankvarn och Svarvarböle till Mossaböle och Stormora. Byns två gårdar ligger skilt från varandra och de bildar ingen tydlig landskaplig helhet. Trots detta har vardera gårdgruppen drag som är värda att noteras. Kvarnkullas lilla backe ligger i en brant kurva vid byvägen. Gårdens huvudbyggnad är från 1913, och den lilla sytningsstugan är ett tiotal år äldre. Av ekonomibyggnaderna är stockladugården (1905) och sädesmagasinet av cementtegel (1922) värda att beakta. Till gården ansluter sig en park med avsevärda naturvärden. Skräddars gårdsgroup ligger i skogsbrynet i slutningen norr om odlingslandskapet som sträcker sig mot sydost. Gårdens ena bostadsbyggnad är till sina äldsta delar från 1760-talet och den har byggts till på 1840-talet. Till gårdens övriga byggnader hör en sytningsvillan från 1915, en ståtlig ladugård av bruten sten och en vacker stockbod.

Skräddars (994)

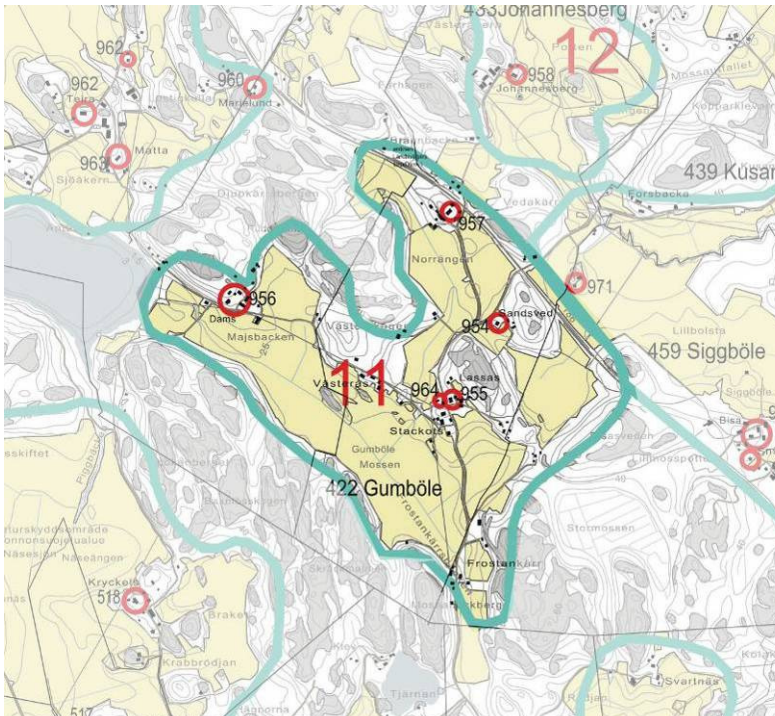
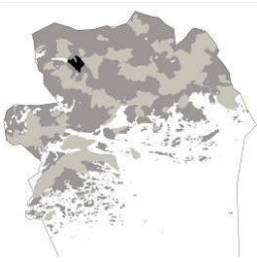

Skräddars (995)

Kvarnkulla (996)

11 Gumböle och Dams kulturlandskap

954-957
964

Gumböles och Dams åkrar ligger i en tämligen brant sluttande dalgång som sträcker sig mot sydost från Linkullasjön intill en bäck som faller ut i sjön.

Lassas

Lassas är det ena av stamhemmanen i Gumböle by. De båda gårdarnas tomter ligger jämsides vid landsvägen från Linkulla till Svartå, som en del av den landskapshelhet som binds samman av Gumböles och Dams åkrar. En stor del av Lassas byggnader har flyttats hit från andra platser. Gårdens nya huvudbyggnad med sadeltak och sparsamt formad jugendkaraktär är från 1915. Ekonomibyggnaderna är genomgående från 1900-talet. Det nordost om Lassas belägna Sandsved är gårdens tidigare sytningsbyggnad.

Lassas (955)

Lassas (955)

Sandsved on Lassaksen tilan entinen syytinkirakennus (954)

Dams

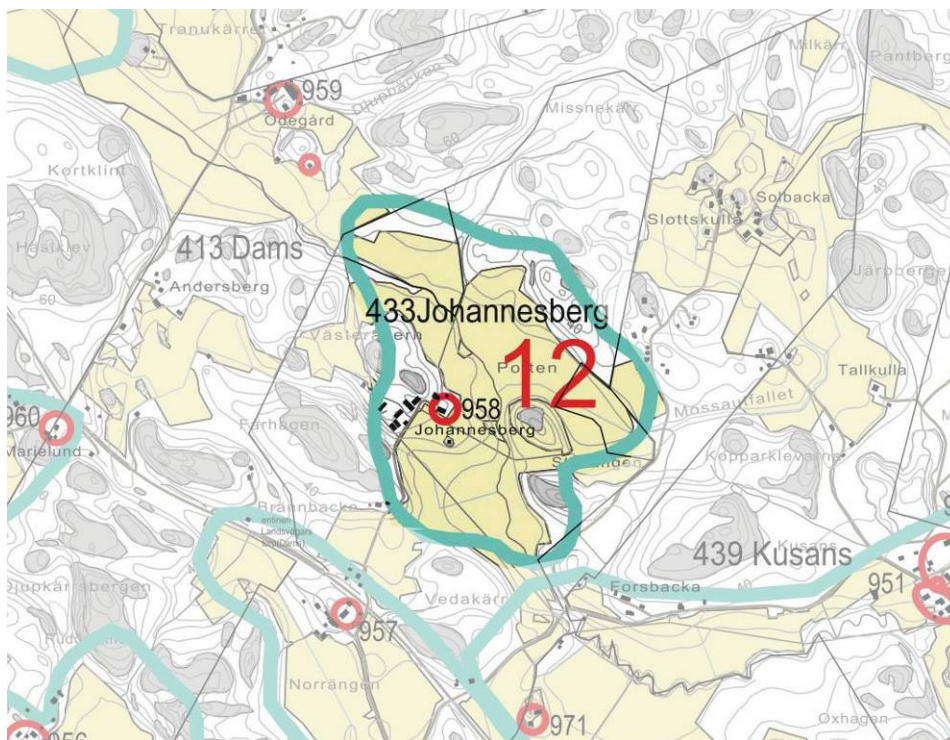
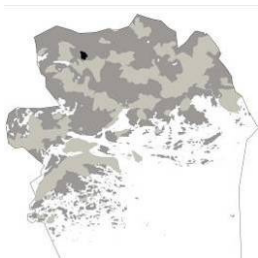
Dams (956)

Dams (956)

Dams ståtliga byggnader har ett framträdande läge inom synhåll på krönet av åsen norr om åkrarna. Huvudbyggnadens äldsta delar är från 1837. Gårdstunet inramas av ett stengärde och planteringar. Den exceptionellt ståtliga stenladugården är från 1800-talet. Byggnaden har ursprungligen haft sadeltak, men numera har den liksom den högre upp belägna stockladugården ett mansardtak med valmat övre takfall.

12 Johannesbergs kulturlandskap

958

Gårdsgruppen ligger nordväst om en åker som sträcker sig mot sydväst, intill en bergås. Gården var tidigare känd under namnet Jävursböle. Huvudbyggnaden är ett exceptionellt ståtligt, herrgårdsliknande stockhus i två våningar med klassicistiska stildrag. Den torde ha byggts kring mitten av 1800-talet, möjligen 1862. Till helheten hör ladugårdar uppförda av sten och cementtegel samt en s.k. dubbelria vars skilda rum senare har slagits samman till ett kördonslider. Något avsidet ligger ett vackert utformat magasin av stock med långa knutar.

(958)

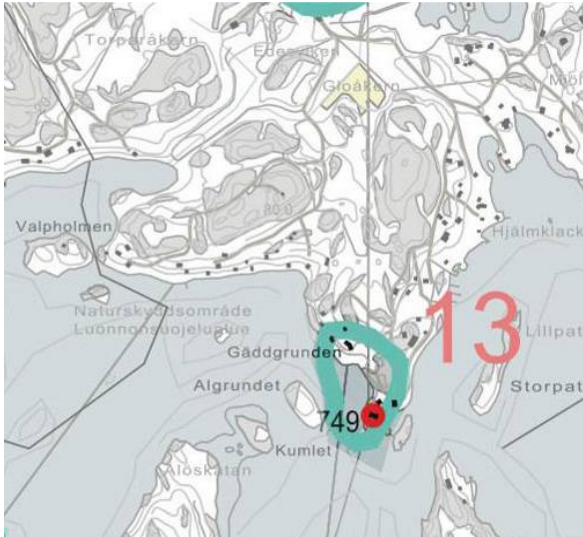
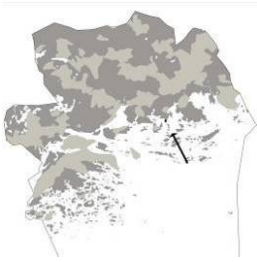

(958)

(958)

13 Kuruddens villa

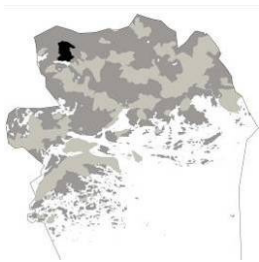
(749)

Kuruddens villa ligger på Ingås östra kust, ute på en udde som sträcker sig mot Österskären. Lojo Kalk Ab:s patron Petter Forsström lät bygga den åt sig 1927. Villan överlevde Porkalaparentesen, även om bergsrådet själv sedan vägrade att vistas där. Enligt ritningarna från 1927 uppfördes en villa i en och en halv våning med brant sadeltak och i det närmaste klassicistiska detaljer.

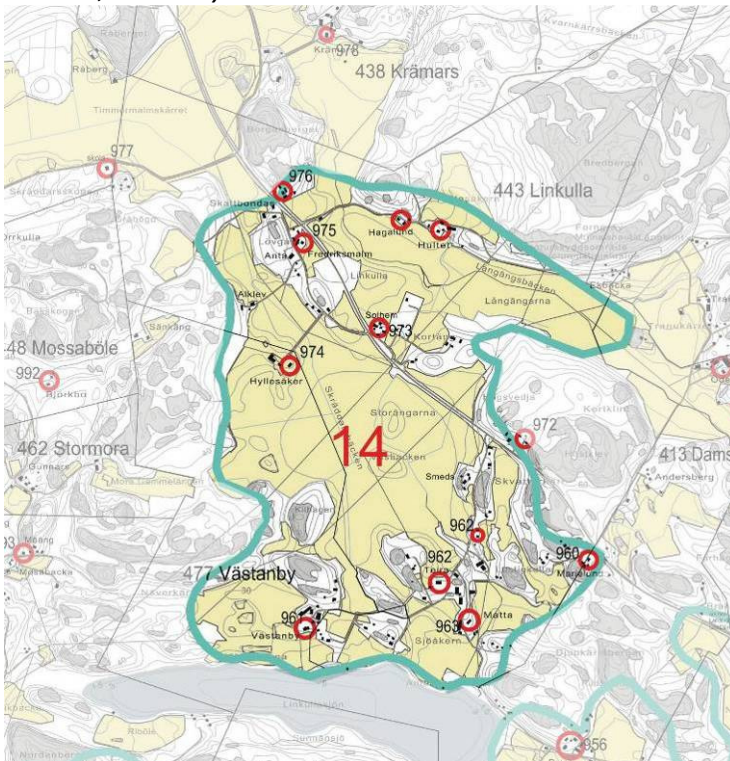
14 Långvik-Marsjö gruvor

På området finns inte byggda kulturmiljöobjekt, för beskrivningar se landskapsutredningen.

15 Linkulla odlingslandskap

Linkulla, Västaby

Matta och Teira hemman

Linkulla by har varit hela bygdens centrum. Där har funnits fem stamhemman, av vilka Anta och Pers dock har införlivats med Teira (den helhet som bildades av Teira och Johannesberg) och Jofs med Vestanby. De återstående Matta ja Teira ligger nära varandra på sjöns norra strand.

Matta är den östligare gården. Den äldsta delen av huvudbyggnaden, främst nedre våningen, torde härstamma från 1700-talets slut. Den gamla parstugeplanen finns ännu kvar liksom ett flertal intressanta detaljer, som interiörens trevådastak och det blåsta fönsterglaset i de åttarutiga fönstren.

Teiras huvudbyggnad är från 1884 och uppförd... Den ståtliga ladugården är till huvuddelen från 1928, ritad av Almark liksom den på Matta.

Västaby (961)

Teira (962)

Matta (963)

Västaby (961)

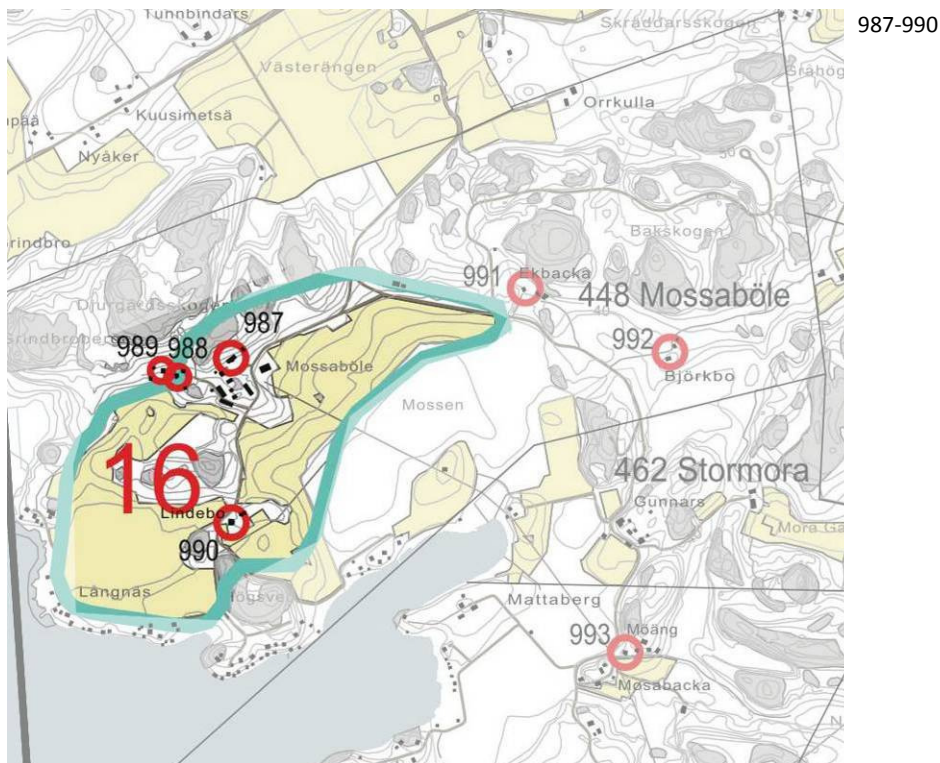

Teira (962)

Matta (963)

16 Mossaböle kulturlandskap

Byns och gårdens skeden har varit de sedvanliga. Mest värdefulla på Mossaböle är bostadsbyggnaden och det intilliggande sädesmagasinet samt trädbeståndet och stengärdet som omger dem. Bostadsbyggnaden är en ståtlig parstuga utbyggd med två gavelkammare, med fasader i klassicistisk anda. Byggnaden har uppförts i två skeden så att den östra delen är yngre. De äldsta partierna härstammar uppenbarligen redan från 1794.

I närheten av bostadsbyggnaden finns en loftsbod (början av 1900-talet), en stenladugård (1911), ett sädesmagasin och två före detta arbetarbostadshus. Björkbo är ett av de fyra torp som tidigare hörde till Mossaböle.

(987)

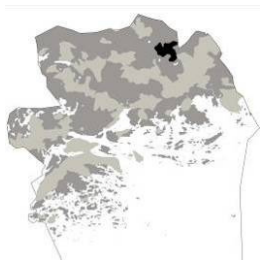

(987)

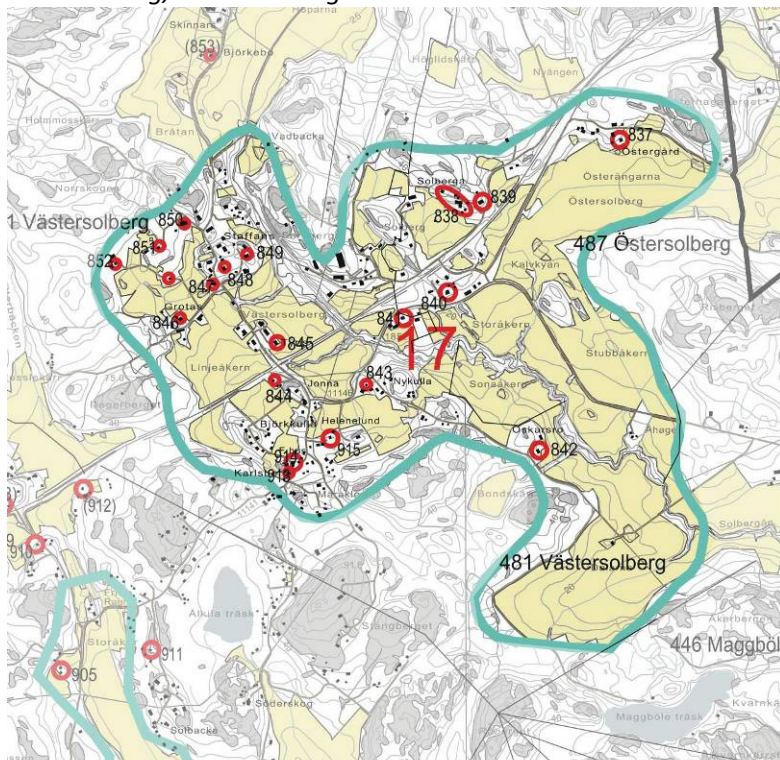

(998)

17 Päivölä-Solbergs by och kulturlandskap

Östersolberg, Västersolberg

837-852
913-915

Byns landskap och struktur har särskilt förändrats på grund av järnvägen Helsingfors-Åbo, vars senaste uträtningar och terrasseringar har lämnat också byns järnvägsstation på sidan om banan. På en bytomt av medeltida ursprung ligger ännu Mangs och Staffans byggnader. Berget som har gett byn dess namn bildar en massiv bakgrund för ån, vid vars fritt strömmande fors det finns reminiscenser av kvarnverksamheten i slutet av 1800-talet. Mjölmarstugan Strömsberg har bibehållit sitt traditionella utseende.

Solberg järnvägsstation (987)

(843)

(851)

(845)

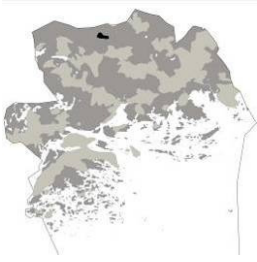

(846)

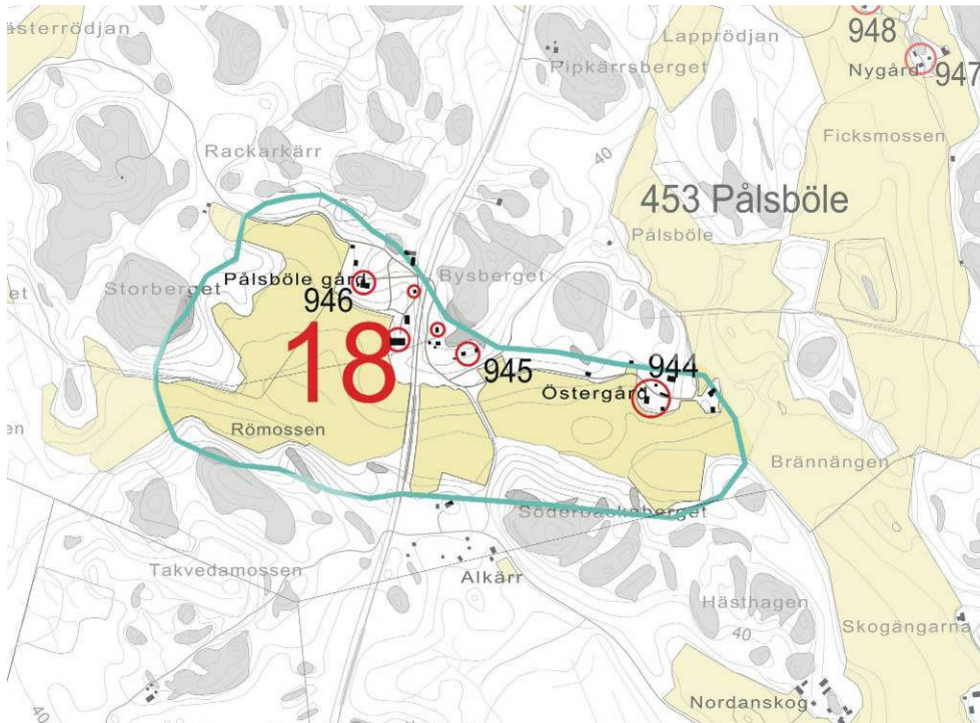

(848)

18 Pålsböles kulturlandskap

Pålsböle

944-946

Pålsböle ligger vid Ingås nordgräns, invid den nya landsvägen till Lojo. Gården har bildats genom sammanslagning av två av de tre stamhemmanen i Pålsböle by, Alfs och Bläsas. Pålsböles 1915 färdigställda bostadsbyggnad är ett ståtligt stockhus med L-formad plan och mansardtak. I nedre änden av den parkliknande tomten finns ett stall av stock och en ståtlig stenladugård från 1909.

Pålsböle gård (946)

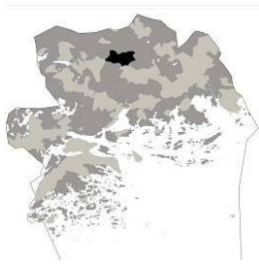

(946)

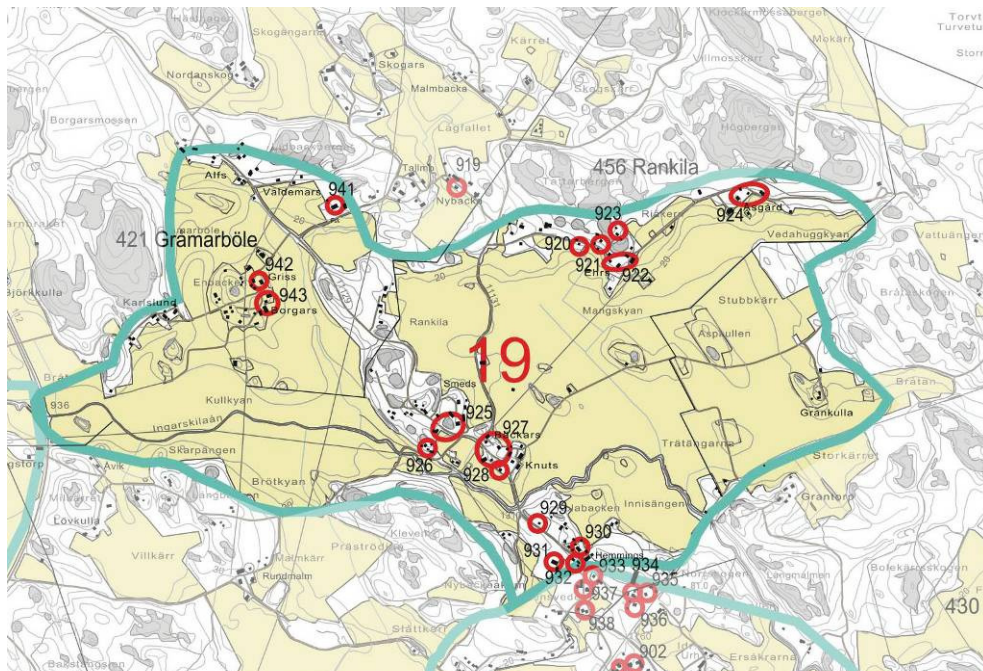

(944)

19 Rankila by och odlingslandskap

Gråmarböle, Rankila

920-932
941-943

Byn har byggts på ett långsträckt åschrön som bildas av två berg, så att byggnaderna bildar ett stråk längs vägen. I söder slingrar sig Ingarskila å, med bygdens traditionella kvarnfors. Under de tidigare århundradena hade byn 56 odlingslägenheter. Storskiftet i byn förrättades i slutet av 170-talet, kompletteringen av storskiftet möjligen i början av 1900-talet. Byns byggnadsbestånd har till flera delar förnyats; helheten är trots det värd att beaktas vad gäller dess struktur och landskap. Gårdarnas huvudbyggnader är genomgående från 1900-talet, särskilt från 1920- och 1050-talet, ekonomibyggnaderna dock ofta äldre än så. Till de byggnader som drar till sig uppmärksamheten hör ett antal stockladugårdar och gamla bodar eller loft samt Rankilas gamla kvarn och såg.

Rankila

(924)

(921)

(922)

(925)

(926)

(927)

(927)

(928)

Gråmarböle

942

9423

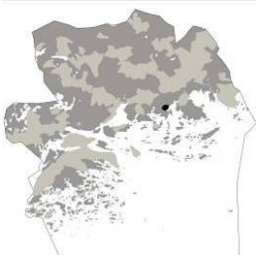

(941)

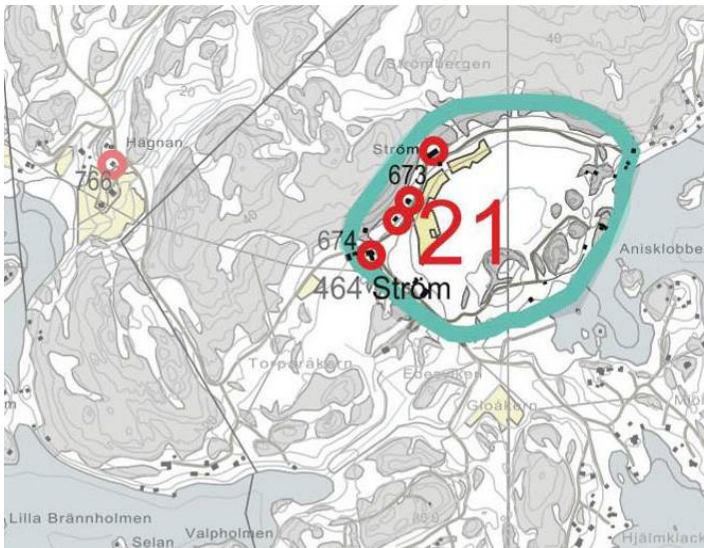
20 Storolars hemman

Området ligger utanför utredningsområdet. Beskrivning se landskapsutredningen.

21 Ströms gård

Ström

673,674

Uppgifter om Ströms enskilda hemman förekommer i urkunder från och med 1400-talet. Det ligger i en bergig och myrartad skogsterräng, där förutsättningarna för jordbruk förefaller ha varit mycket ogynnsamma under alla perioder. Den gamla bostadsbyggnaden med säteritak ersattes 1938 med en ny klassicistisk, herrgårdsliknande huvudbyggnad, ritad av arkitekt Berndt Aminoff. Byggnaden har terrasserats med bruten sten i åkerglätans norrsluttning. Vid vägen som leder till byggnaden finns ett par byggnader med arbetarbostäder, som uppenbarligen också härstammar från 1930-talet.

(673)

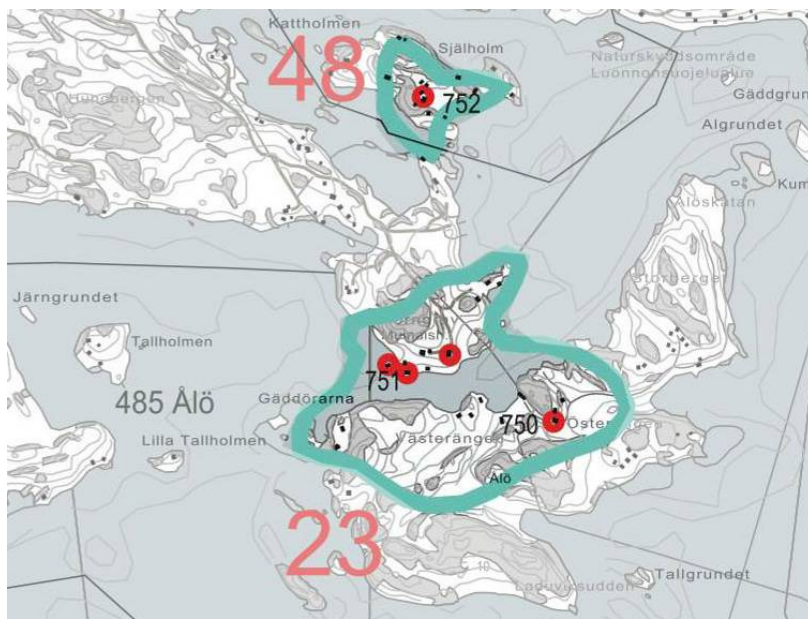
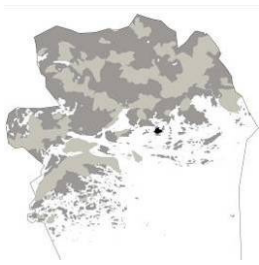

(673)

22 Västerby strandäng

På området finns inte byggda kulturmiljöobjekt, för beskrivning se landskapsutredningen.

23 Ålö sunds landskap

(751)

Ålö och de närmaste holmarna bildade under äldre tider ett litet frälsehemman, som omnämns i källor från och med 1500-talet. Hemmanet var länge i adlig ägo, från 1770-talet framåt dock ett landbohemman som brukades av bondgårdar. Hemmanets arrendatorer har huvudsakligen livnärt sig på fiske, odlingsmöjligheterna har varit begränsade. Ålö hemman har också haft ett torp på den närbelägna Knipsholmen. På öns norra strand, vid det ovan nämnda sundet ligger Österängs hemman med sina åkrar. Bostadsbyggnaden med mansardtak är sannolikt från 1920-talet. Vid stranden finns ett särskilt vackert båthus och rester av en brygga. På andra sidan sundet kompletteras landskapsbilden av ett litet lantbruk med tillhörande åkrar.

(750)

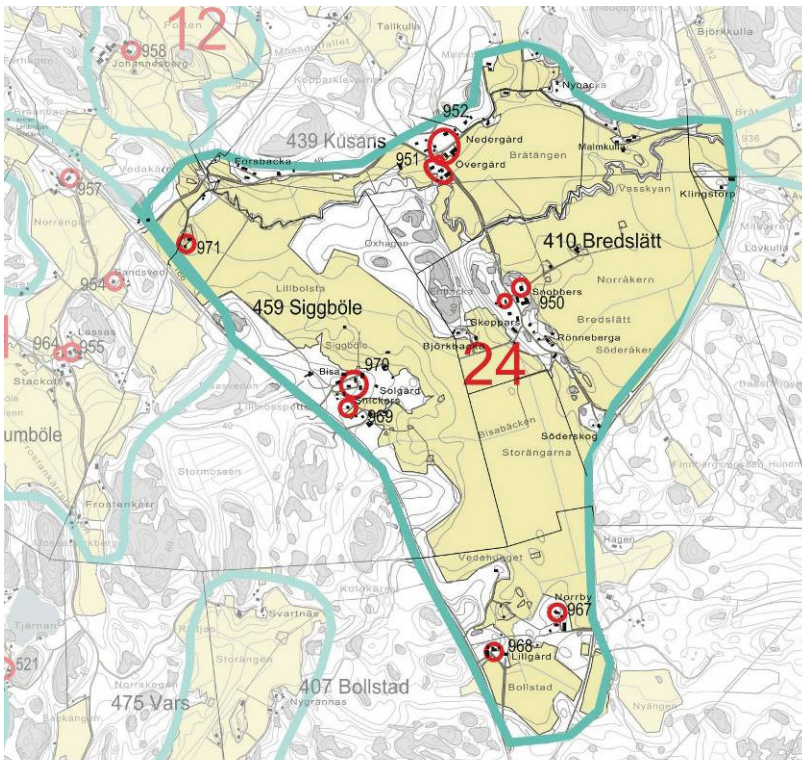
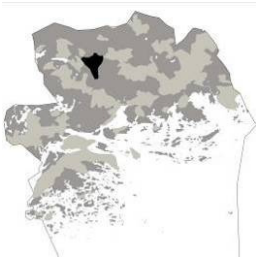

(750)

(751)

24 Bredslätts odlingslandskap

Bredslätts odlingslandskap ligger i kilen mellan Virkbyvägen och södra Salovägen, på Siggböle, Bredslätt och Bollstad byars område. Inom området finns flera större gårdar med mycket bevarad gammal bebyggelse. I områdets södra del ligger gårdarna Norrby och Lillgård. Norrby är ett av de äldsta torpen i Ingå, omnämnt redan 1664, på vars plats det nu finns en grupp lantbruksbyggnader från tidigt 1900-tal som bildar en vacker helhet.

Norrby (967)

Lillgård (968)

Norrby (967)

Solgårds, Bisa och Snickars gårdscentra i åkerns västkant utgör en exceptionellt väl bevarad helhet, som bl.a. omfattar Bisas huvudbyggnad i två våningar från 1870-talet, Solgårds huvudbyggnad från 1914, Snickars huvudbyggnad med mansardtak från 1924 samt ett rikligt antal ekonomibygnader från 1900-talet, av vilka särskilt bör nämnas de vackra ladugårdarna av cementtegel.

(950)

(951)

(752)

Vid Bredslättsvägen ligger gårdarna Skeppars, Snobbers, Övergård och Nedergård.

(969)

(970)

(970)

25 Degerö odlingslandskap och havsvik

På området finns inte byggda kulturmiljöobjekt, för beskrivning se landskapsutredningen.

26 Kopparnäs

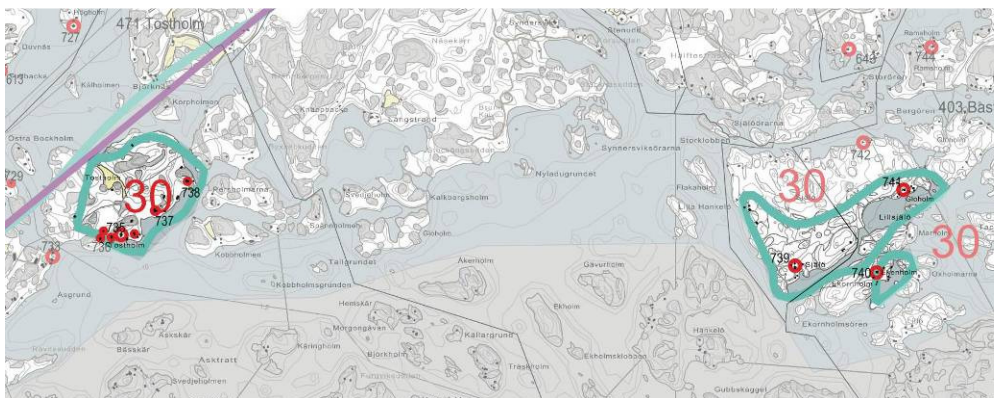
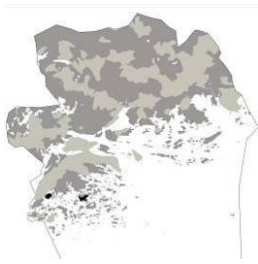
På området finns inte byggda kulturmiljöobjekt, för beskrivning se landskapsutredningen.

27 Kärrby odlingslandskap

På området finns inte byggda kulturmiljöobjekt, för beskrivning se landskapsutredningen.

6.3 KULTURMILJÖER I DEN INRE SKÄRGÅRDEN

30. Barösunds skärgård

kohteet
735-738
739-741

Barösunds skärgård som breder ut sig söder om Orslandet utgör en vidsträckt kulturlandskapshelhet, som dock omfattar flera avskilda, ofta kring de små fjärdarna och fladorna grupperade mindre helheter och ett antal kulturhistoriskt synnerligen värdefulla enskilda objekt.

Skärgården förefaller inte ha haft fast bosättning före 1700-talet, frånsett några stamhemman (Tostholm, Bjurs, Bastö) i dess norra del. Bebyggelsen spred sig från och med mitten av 1700-talet genom tillkomsten av fiskartorp. Vid sekelskiftet 1800 vet man att det fanns ett femtontal fiskarfamiljer på öarna, vid följande sekelskifte var de redan ca 80. Områdets bostadsbyggnader är rätt små stockhus, oftast med stående brädfodring och rödmyllade. Byggnaderna har grupperats vid små hamnvikar, vanligen på sluttande tomter inramade av skog och berg, och i anslutning till dem finns små åkerodlingar och trädgårdar.

735 Tostholm

736 Tostholm

Själö skola (739)

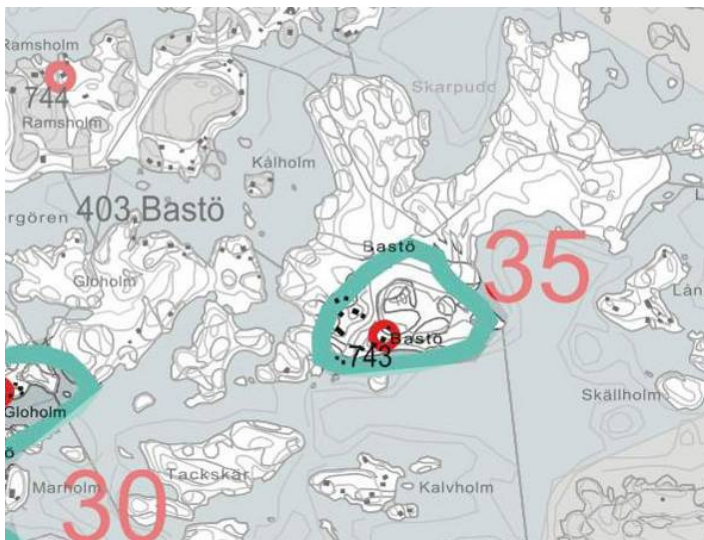
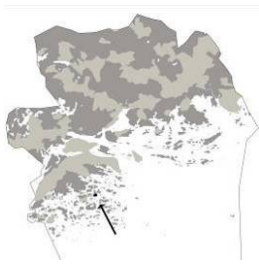

Ekornholm(740)

741 Själö

35. Bastö hemman

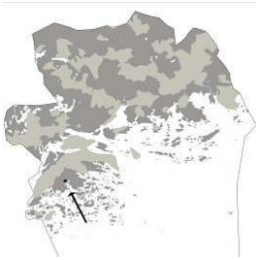
Bastö ligger i Ingå skärgårds norra del, nära Orslandet. Öns hemman nämns i urkunder från 1500-talet. En tid fanns det rentav sex olika hemman, men på 1600-talet återstod bara ett eller två. Till Bastö hemman hörde en stor del av Barösunds östra skärgård. Dess holmar torde ha varit bebodda sedan 1700-talet. Hemmanet delades upp i mindre delar 1908 och samtidigt blev dess torp självständiga lägenheter.

Bastös gårdsgrupp ligger på öns södra strand, på krönet av en landskapsmässigt vacker strandklippa. Trots att den kringbyggda gårdsmiljön redan har försvunnit finns här alltså flera gamla och också nyare byggnader. Huvudbyggnaden med parstugeplan, långa knutar och kroppåstak kan härstamma från den förra delen av 1800-talet.

Några uthusbyggnader finns kvar, delvis ombyggda för fritidsbruk, bl.a. ett gammalt rökpörte och en ladugård. Byggnaderna ligger på de högsta punkterna i terrängen, och mellan dem finns ängsartade dälдер där också vegetationen är värdefull. Ett väsentligt inslag i miljön utgör stengårderna, syrenbuskarna och äppelträden. Bastö Västerhamn-Skepparnäsviken är från 1840–70-talen kända också som skeppsbyggnadsplatser. Farkosterna rustades för hemmanets egen seglation.

36. Bjurs hemman

Bjurs ståtliga byggnadsgrupp är belägen på en bergig tomt på södra sidan av Orslandet, vid stranden av Bjursviken. Tomten ligger på en ännu öppen, om också starkt gräsbevuxen åkerslätt. På 1500-1600-talet kan hemmanets gårdsgrupp ha funnits längre in på ön, vid någon av de vikar som då sträckte sig inåt ön. Huvudbyggnaden med parstugeplan i två våningar är från 1820-talet. Bredvid den finns en bostadsbyggnad från 1879, ursprungligen uppförd som sytningsbostad. På bergssluttningarna och i närmiljön finns ett stort antal ekonomi- och bostadsbyggnader, av vilka de flesta har fått sitt nuvarande utseende eller byggts på 1920-talet.

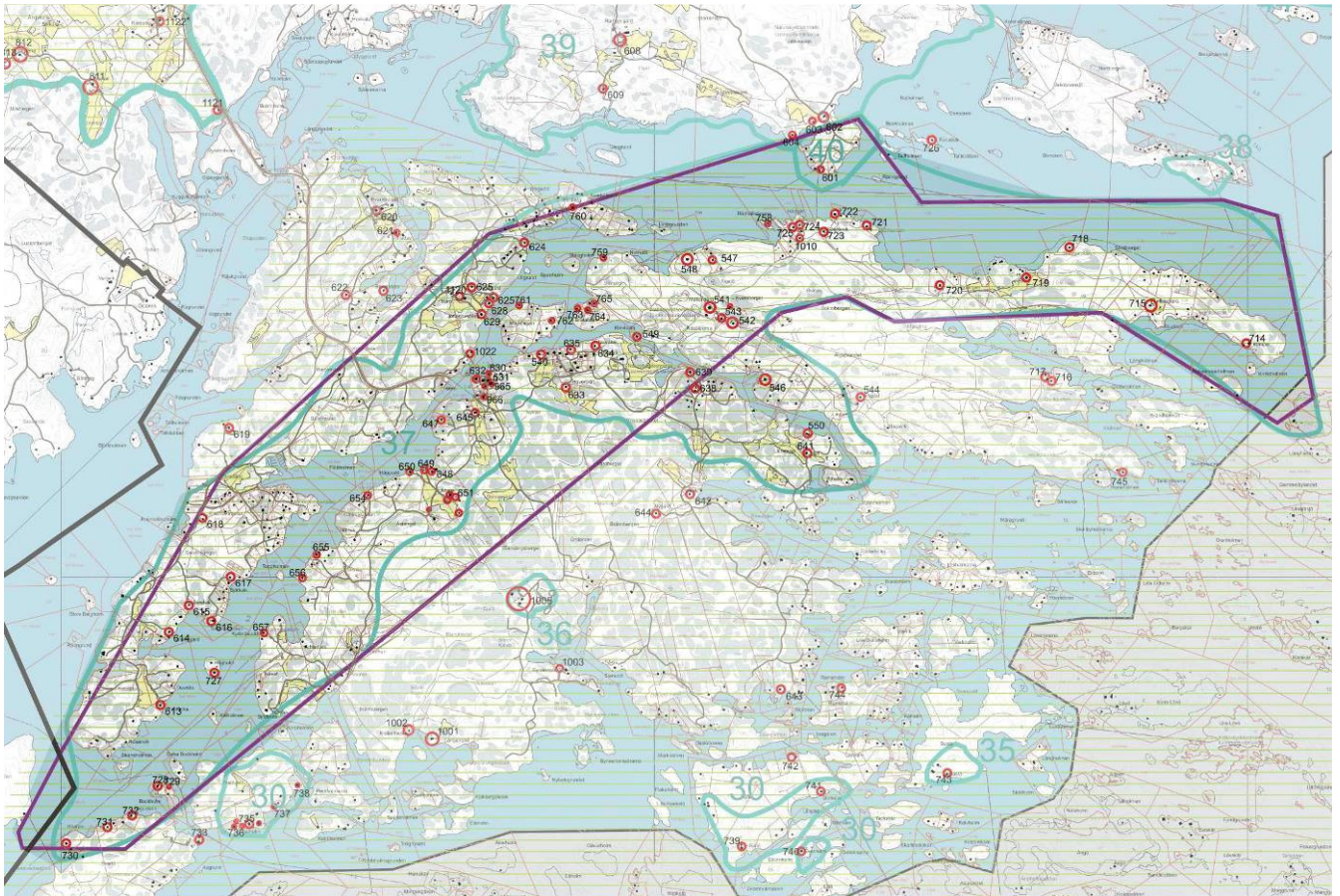
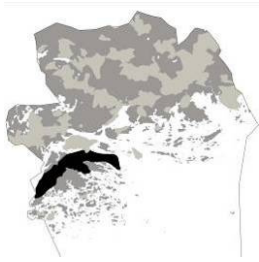
Huvudbyggnaden från 1820-talet

Bostadsbyggnad från 1879

37. Barösund kulturlandskap

541-543, 547-549, 613-618, 624, 625, 628-636, 647-651, 654-657,
714-725, 727-730, 758-765, 965, 966

Barösund är ett ca sex kilometer långt sund i den norra delen av Ingå skärgård, som smalast vid Hycklesund knappt 50 meter brett. Sundet bildar en smal led mellan de stora öarna Barölandet och Orslandet. Dess nordliga ändpunkt, som nästan stänger av farleden, är Åkerholm, sydgränsen kan dras vid Tostholmen. Sundet är både historiskt och landskapsmässigt förbundet med vattenområdet i norr: Skansfjärden och Sysselefjärden, som omges av Stor Ramsjö, Jakob Ramsjö och Älgsjö och skiljs åt från varandra av Skansudden.

Det smala sundets stränder är ställvis branta, klippiga och skogbevuxna, ställvis mer flacka och lundartade. Ibland skymtar utsikter över åkrarna mot de inre partierna av öarna. Den gamla bonde-, fiskar- och lotsbosättningen har från och med slutet av 1800-talet fått sällskap av villor, pensionat, sommarstugor och Ors bycentrum. Ett eget inslag i farledens kulturlandskap utgör de sjömärken som har använts under olika perioder.

Barösund har stark anknytning till sjöfartens historia i Finska viken. En välkänd dansk farledsbeskrivning från 1200-talet (det danska itinerariet) tyder på att en forntida farled har nått sundets mynning från sydost och här vikit in mellan Tostholmen och Svartö, från Sillsund genom Ingå södra skärgård till Porkala. Kartor från

1600-talet visar att farleden till Tallinn (Reval) förgrenade sig vid samma punkt men att leden till Porkala gick genom själva sundet. Sundets och hela skärgårdens betydelse för sjökommunikationerna visas bl.a. av att de närmaste öarnas bönder från 1500-talet till 1850-talet innehade lotshemman, av att det på Barölandets sydvästra udde fanns en tullstation från 1650-talet till början av 1800-talet samt en lotsstation på Stångholmen, senare på Skansudden. Farledens militära betydelse visas å sin sida av fästningsverken och krigsskådeplatsen från Gustav III:s krig.

Jutans gård med omgivande odlingar

651 Jutansin huvudbyggnad från 1800-talets slut.

649 Jutansin såg

Jutans på Orslandet belägna, skogsomgivna, långsträckta åker sträcker sig ned till Barösunds strand och utgör därmed en del av sundets landskapshelhet. Där den ligger på bergets krön behärskar gårdens huvudbyggnad landskapet, en stockbyggnad från slutet av 1800-talet med djup stomme och åstak, prydd av en fronton. Gårdstunet omges av en stenmur och syrenplanteringar. Vid vägen ligger en ståtlig ladugård, byggd av bruten sten, och på motsatt sida av åkern ligger en stockria. I närheten finns ett antal övriga bostads- och ekonomibygnader.

Jutans ägare Birger Rosenqvist grundade på Jutans en bågsåg år 1935. Sågen var den ända på området. Verksamheten ökade och sågen hade som bäst 13 anställda. Den industriella verksamheten avslutades 1954, men sågverksamheten fortsatte ännu småskaligt ända till 1966. Sågen finns fortfarande kvar och används numera till endast till eget bruk.

Ors gård

649

Ors gård ligger vid ett åkerlandskap, som gränsar till Barösund och på övriga sidor omges av omväxlande skogspartier. Bostadsbyggnaden är av allt att döma från mitten eller andra hälften av 1800-talet. Övriga byggnader är en ladugård av cementtegel från 1930-talet, en stockbod och en sytningsbyggnad vid stranden. Gårdens gamla ria ligger längre inåt land, på en bergknalle vid vägen.

Örs bycentrum

Valhalla ungdomsföreningshus (965)

Andelslagets affärsbyggnad från 1921 (631)

Överskolan(632)

Där Barösund är som smalast, på sydöstra stranden av Hycklesund, ligger ett bycentrum som har byggts ut under början av 1900-talet. Till helheten här två skolbyggnader, ett föreningshus, ett tidigare posthus samt andelslagets butik med magasin och bryggor. Byggnaderna bildar en mot sundet mycket synlig, tät och till sin byggnadsgruppering vacker helhet, som har både landskapsmässiga, historiska och byggnadshistoriska värden. De viktigaste enskilda objekten i byggnadsgruppen är skolan, föreningshuset och butiken.

Barö by med sina odlingar

Barö bys åkrar bildar ett till Barösund gränsande, småskaligt odlingslandskap, med inlag av berg och skogspartier. Landskapet avgränsas mot sundet av bergsryggar och vackra byggnader från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Byggnaderna har stor betydelse för helhetsbilden av Barösund.

Östergård(625)

Barö tidigare pensionat (6328)

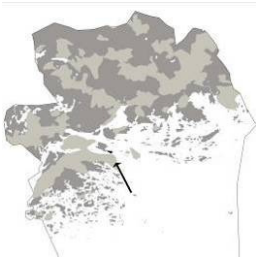
Barö tidigare pensionat är en 1 1/2 vånings stockbyggnad med mansardtak från 1928. Den fungerade som pensionat ända till senaste krig. Även Östergård har mansardtak, en jugendbyggnad med sällsynt vackra detaljer.

Barösund fritidsbebyggelse

I Barösunds område finns ett stort antal villor och pensionat, om vilka det saknas täckande forskning, vilket tills vidare lämnar många frågor öppna när det gäller bilden av fritidsbyggandets historia på området. På Högholmen, belägen mitt i sundets södra ända, ligger den av konsul Hugo Wallberg ursprungligen byggda ståtliga villan med mansardtak, som tydligt är från 1920-talet. Närmare stranden ligger två mindre, rödmålade bostadsbyggnader. Två byggnader ligger inne bland träden och är delvis skymda för insyn från trafiken genom sundet. Av den tidigare konservproduktionen på ön och av ångbåtsbryggan torde knappast finnas några spår kvar. Högnäs på Svartö är en rätt stor villa från slutet av 1800-talet i nyrenässansstil. Vid sidan av udden finns en vacker brygga av bruten sten med tillhörande stockkista. Vid stranden ligger en stockbastu.

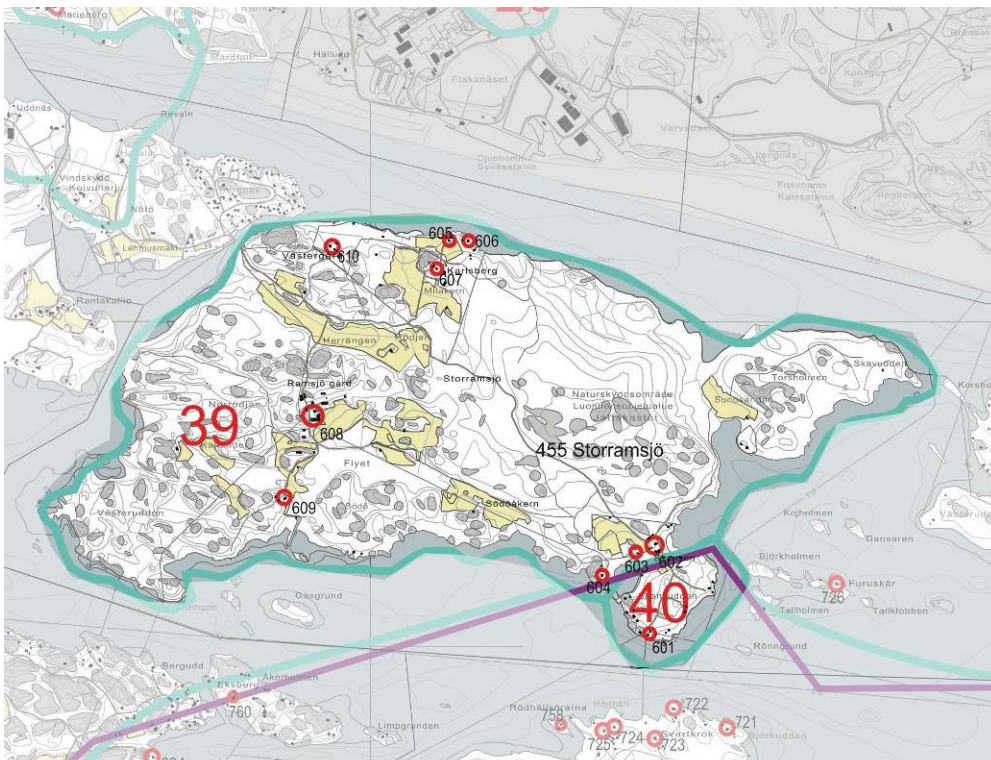
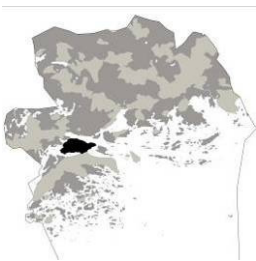
Oskarsbergs tidigare handelsbod och pensionat ligger på Orslandet vid Barösunds södra ända. Det cirka 1910 byggda stockhuset byggdes om till pensionat 1927, och verksamheten pågick fram till 1969. För övrigt har endast obetydliga förändringar gjorts i byggnaden. Byggnaden är till sitt yttre representativ för det tidiga 1900-talet.

38. Slaget vid Älgsjölandet, landskap

I området ingår inte objekt med betydelse för den byggda kulturmiljön, se landskapsutredningen.

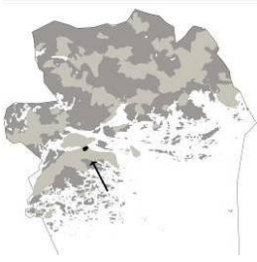
39. Stor Ramsjö

kohteet
602-610

Ön ligger på en plats av stor landskapsskönhet mellan Fagerviks mynning och Barösunds norra ända, och utgör en östlig fortsättning på Barölandet. Norrut har visserligen kolkraftverket och djuphamnen väsentligt förändrats kustens silhuett. Byggnaderna på Ramsjö gård har numera endast begränsad kulturhistorisk betydelse. Gårdens economicentrum ligger vid en uttorkad havsvik, Flyet. Den gamla bostadsbyggnaden i två våningar flyttades redan på 1800-talet till Fagerviks bruk. Öns kulturhistoriska betydelse ligger främst i den helhetsmiljö, som formats i växelverkan mellan människa och natur i den karga skärgårdsmiljön. Därmed har även de redan nämnda milorna och torpen sin egen betydelse.

40. Barösund lots-station

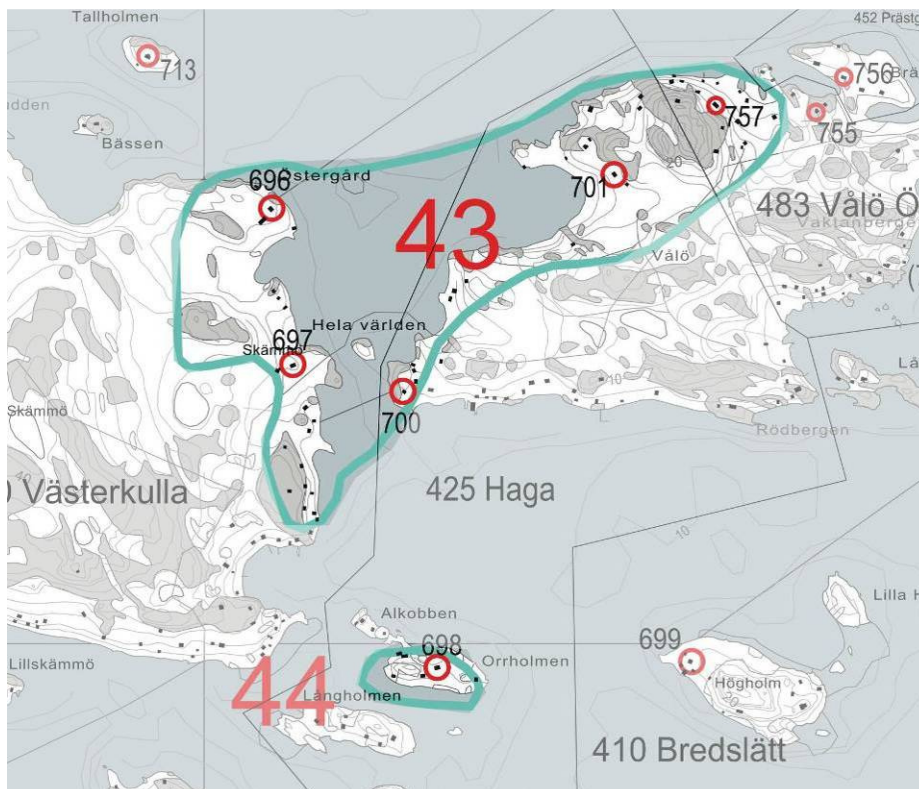
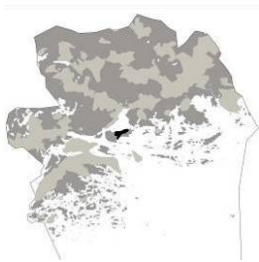

karta se objekt 29

Barösund var en av knutpunkterna för kusttrafiken, där kustfarleden korsades av havsfarleden till Tallinn. Gårdsägarna på de närbelägna öarna var ända till 1850-talet lotsbönder, tills detta system ersattes med avlönade lotsar och lotsstationer. Lotsstationens vaktstuga byggdes 1857 på Stångholmen i sundets norra ända. Härifrån flyttades den 1876 till Skansudden, Stor Ramsjös sydöstra udde. Den enligt typritningar med åstak försedda stugan omfattar förstuga, kammare och stuga. I helheten ingår en magasinbyggnad, linjetavlor och vid stranden en brygga med en stockkista. Öster om byggnaderna finns rester av en fältbefästning från Gustav III:s krig.

43. Skämmö och Vålö kulturlandskap

Mellan öarna Vålö och Skämmö, som bildar Ingå Kyrkfjärdens södra avgränsning, ligger ett vattenområde, som söderut smalnar till Västerströmmen och vilket utgör en enhetlig landskapshelhet. Till denna hör Östergård på Skämmö, boställena på Skämmö och Vålö vid Vålös nordvästra spets.

Boställena på Skämmö är relativt nya, ursprungligen först på 1890-talet grundade torp tillhörande Haga-Västerkulla. Karaktärshuset på Skämmö gård är en stor stockbyggnad med mansardtak. Vid kanten av en mindre åker ligger en boskaps- och uthusbyggnad. Även bostadshuset på Östergård har mansardtak, men är av mindre dimensioner. Bredvid huvudbyggnaden ligger en boskaps- och uthusbyggnad med åstak. På Vålö ligger en villa tillhörig släkten von Wright. Huvudbyggnaden, ritad av arkitektbyrån Frosterus & Gripenberg byggdes färdig efter år 1919.

Skämmö (696)

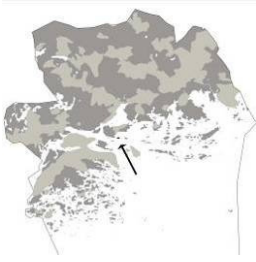

Vålö (701)

Vålö (700)

44. Orrholmen

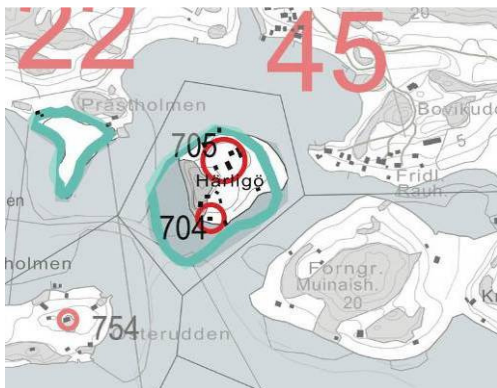
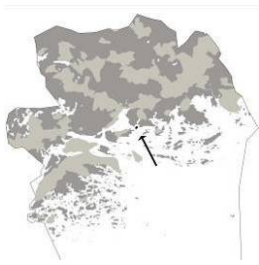
karta, se objekt 43

Orrholmen ingår i en liten grupp holmar belägna vid Skämmö sydöstra spets. Uppgifterna om öns byggnaders historia är knappa; på byn har det tydligen funnits ett självständigt hemman sedan mitten av 1920-talet. På en parklik tomt inne på holmen ligger en för 1920–30-talen typisk bostadsbyggnad med stående lockpanelfasad och mansardtak. I närheten finns en mindre, villalikhande bostadsbyggnad. Uthusbyggnaderna ligger vid stranden av en liten vik på holmen norrsida.

Skämmö (698)

45. Villorna på Härligö

Den till Hovgård hörande, i närheten av fastlandet belägna Mas(s)holmen utstyckades 1887 till en självständig parcell. Parcellen köptes av bryggmästaren O.B. Bäck, efter vars död rektorn för Helsingfors universitet, Waldemar Ruin, inlöste marken för eget bruk 1895. Ön har sedan dess förblivit i släktens ägo, och särskilt har Hans Ruins litterära produktion gett den sina särskilda kulturhistoriska dimensioner. Det förefaller, som om just Bäck på en kort tid skulle ha skapat holmens särskilda karaktär, bl.a. genom att uppföra så många som tolv byggnader och genom att låta bygga en strandkaj av bruten sten på holmens sydsida. Dessutom byggde Bäck två ståtliga stenkällare och förskönade holmen till trädgård och park.

Mitt på holmen, på en åt söder svagt sluttande, gräsbevuxen tomt, ligger de nuvarande byggnaderna, vilka bildar en fyrkant öppen mot söder. Till gruppen hör tre bostadsbyggnader och några ekonomibygnader. På en klippa vid öns sydspets ligger en konstnärsvilla av stock med jugendkaraktär. Vid öns spets ligger en exceptionellt imponerande ånbåtsbrygga, byggd av till kvaderblock huggen granit, och ett på samma sätt terrasserat strandavsnitt.

(704)

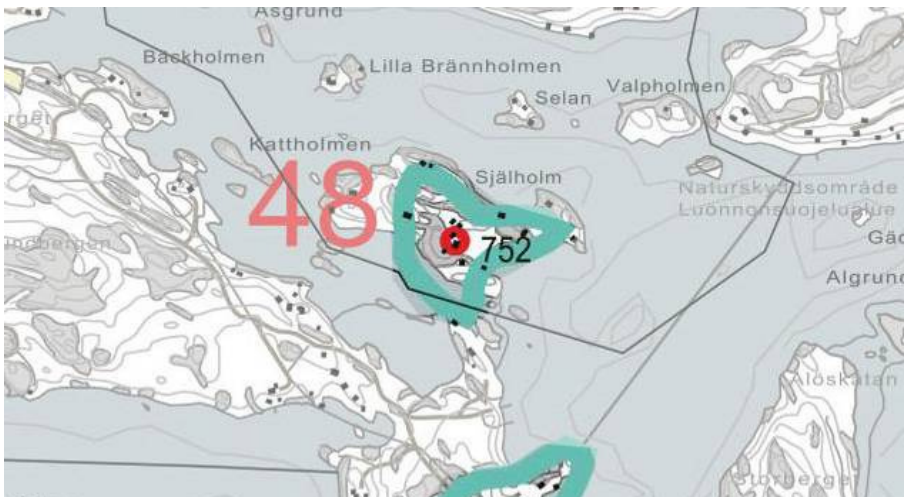
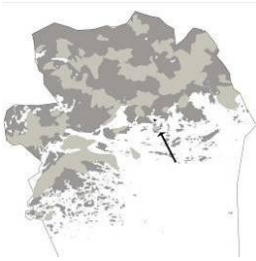

705)

(705)

48. Själholm fiskarboställe

Ön Sjalholm ligger nära fastlandet i östra spetsen av Långnäs. I vikbotten vid öns sydvästra ända ligger ett f.d. fiskartorp med småskaliga odlingsarealer, som numera övergått i ängsmark. De nuvarande byggnaderna, två bostadshus och fem uthus, ingår som en viktig del i landskapshelheten. Den äldre bostadsbyggnaden med långknutar och ryggåstak torde ursprungligen vara från 1820-talet. Byggnaden har förlängts med ett brädfordrat parti. Bland övriga byggnader bör nämnas två parvis belägna bodar vid stranden. Övriga byggnader har på senare tid upprustats kanske något hårdhänt; trots detta är helheten vacker och har bevarat sin historiska grundkaraktär.

(752)

(752)

(705)

51. Stora och Lilla Knapsholm

I området ingår inte objekt med betydelse för den byggda kulturmiljön, beträffande beskrivning se landskapsutredningen.

7. VÄRDEN OCH SKYDDSREKOMMENDATIONER

De objekt som beskrivs i inventeringen objektkort företräder sådana värden i kulturmiljön i Ingå, som borde bevaras och tryggas i enlighet med deras värde och karaktär. I samband med objekten ingår under rubriken Värdebedömning en kortfattad karakteristik och motivering av objektets värde. Bedömningen av objektens värden har gjorts som en del av detta utredningsarbete.

Skyddsmotiveringar

I anslutning till objekten finns en kort sammanfattning av särskilda skyddsmotiveringar för varje objekt. Här ingår en beskrivning av de egenskaper hos objektet, t.ex. sällsynt, typisk, hög arkitektonisk kvalitet, speciellt kulturhistoriskt värde, position i landskapet etc. som skyddet grundar sig på.

Skyddsmotiveringarna har stöd i en tredelad värdebedömning. Objektets värde definieras inte enbart genom antalet kriterier, då också ett enda kriterium kan vara mycket starkt.

Vid värdebedömningen av objekten har följande värdemotiveringar tillämpats:

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt värde är ett brett begrepp som uttrycker att det ur samhällets synvinkel är önskvärt att bevara objektet som en manifestation av ett materiellt eller immateriellt kulturarv.

Byggnadshistoriskt värde

Byggnadshistoriskt värde kan hänföra sig till byggnadens arkitektoniska helgjutenhet eller särprägel, en speciell byggnadsteknisk lösning eller ett särskilt byggnadssätt som t.ex. avspeglar den lokala byggnadstraditionen, byggnadens typkaraktär eller sällsynthet. En byggnads speciella funktion kan också vara en motivering för byggnadshistoriskt värde.

Landskapsvärde

En byggnad/byggnadsgrupp som är av betydelse för den byggda miljön och inverkar på kulturlandskapet eller berikar miljöbilden och som det är önskvärt att bevara med tanke på landskapsvyerna eller bybilden.

8. BEGREPP

Kulturmiljö

Kulturmiljö är ett allmänbegrepp. Med det avses en miljö vars särdrag avspeglar olika kulturskeden samt växelverkan mellan människan och naturen. Kulturmiljön omfattar också människans förhållande till sin omgivning förr och nu; de betydelser och tolkningar samt de olika benämningar man har gett den. Mera exakt kan kulturmiljön beskrivas med begreppen kulturlandskap och *byggd kulturmiljö*. Detta utredningsarbete behandlar byggd kulturmiljö.

Inventering

Inventering är systematisk insamling och lagring av information om t.ex. den byggda miljön. Inventering kan indelas i insamling av information ur t.ex. litteratur- och arkivkällor och genom fältobservationer. Till en inventering kan bifogas en utredning om områdenas och objektens värden.

Utredning

Beskrivning och utredning av förändringar i ett områdes eller ett objekts historia, egenskaper, funktion eller fysiska särdrag på grundval av bl.a. besök på platsen och arkivkällor. En utredning innehåller i allmänhet *slutsatser och sammandrag* av områdenas eller objektens värde (t.ex. landskapsutredning, byggnadshistorisk utredning, utredningar som förutsätts för planer).

Värde och betydelse

När man skall bestämma den byggda kulturmiljöns och kulturlandskapens värde talar man om bl.a. *historiska, byggnadshistoriska, arkitektoniska, byggnadstekniska, konstnärliga och landskapliga värden*. För att bestämma ett objekts värde (till vardags även värdera) används etablerade kriterier. Vården och skyddet av områden och objekt baserar sig på erkända värden *på nationell nivå, landskapsnivå och lokal nivå*.

(www.rakennusperintö.fi)

9. KÄLLOR

HÄNVISNINGAR

- 1) Härö Mikko 1993. Läntisen uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi, Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto
- 2) Putkonen Lauri 2005. Selvitys Uudenmaan rakennetusta kulttuuriympäristöstä, Uudenmaan liitto, luonnos.
- 3) Backman Sigbritt. 1993 inventointi
- 4) Ympäristötoimisto 1983. Kulturlandskapet i Barösund,
- 5) Brenner Ola 1979. Torpare och landbönder i Ingå.
- 6) Brenner Alf 1972. Ingå Fagervik Degerby I
- 7) Brenner Alf 1972. Ingå Fagervik Degerby II
- 8) Brenner Ola 1971 Ingå Fagervik Degerby III
- 9) Nikander G, Jutikkala E 1939 Säterier och Storgårdar i Finland
- 10) Grönberg A 1933 Barösund historia
- 11) Eriksson, Grönholm 2006. Barösund

DATABASER

Uudenmaan ELY-keskus	Maisemarakenne
GTK	Maaperätiedot
MML	Vesistöt
SYKE	Perinnemaisemat 2006
Uudenmaan liitto	Näkymiä maakunnan historiaan, paikkatietoaineisto ja raportti 2011
Uudenmaan liitto	Uudenmaan kulttuuriympäristöt kartta (+ pdf-raport)
ELY-keskus & Rakennustaiteen seura	Maalle! Helsingin seudun kulttuuriympäristöopas - piste-, viiva- ja aluekohteet (luonnos 1.3.2012).
Suomen Ympäristökeskus	Oiva-paikkatietoaineisto, osoitteessa: http://www2.ymparisto.fi/scripts/oiva.asp

FASTIGHETSUPPGIFTER- KIINTEISTÖTIETOA

tekijä, sijainti	aineistonimike
Inkoon kunta	Kiinteistörekisteri, tuloste Byggnader före 1960
Inkoon kunta	kiinteistörajat

PLANER

tekijä, sijainti	aineistonimike
Maa ja Vesi Oy	Inkoon yleiskaava 1993
Suunnittelukeskus	Inkoon ulkosaariston osayleiskaava 1997
kunnan verkkosivuilla	Inkoon saariston rantayleiskaava 1989
Uudenmaan liiton julkaisuja A 17- 2007	Yleiskaava 1993 Asemakaavoja Uudenmaan maakuntakaavaselostus

FOTOMATERIAL- VALOKUVA-AINEISTO

tekijä, sijainti	aineistonimike
Igor- Museo	Kuvakokoelma
Kulttuurisampo	Ilmakuvat, Karhumäki
Suomen maatilat Sky Foto	viistoilmakuvia saariston alueelta

2011

HISTORISKA KARTOR

tekijä, sijainti

<https://jyx.jyu.fi>

<http://kronos.narc.fi/karttahaku/>

<https://jyx.jyu.fi>

<https://jyx.jyu.fi>

<http://kronos.narc.fi/karttahaku/>

<http://kronos.narc.fi/karttahaku/>

Kansalliskirjasto

Kansalliskirjasto

Kansalliskirjasto

MML

Timo Alanen ja Saulo Kepsu, SKS 505,

Tampere 1989

Arkistolaitos, Digitaaliarkisto, 2011

aineistonimike

pitäjänkartat 1769, JYU

pitäjänkartat 1842, KA

pitäjänkartat 1842, JYU

Kalmbergin kartasto, 1855 R VII : List 8

senaatint kartat 1872

venäläiset topografiset kartat 1872

pitäjänkartat 1:20 000

1930-1940-l

topografi kartat 1:20 000, 1930-l

Karta över Ingå socken 1:30 000 v. 1936/ MMH

peruskartat 1:20 000, 1960-1970-l

Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805,

KULTURMILJÖ- ,OCH LANDSKAPSUTREDNINGAR

tekijä, sijainti

Museovirasto

Museoviraston rakennushistorian osaston

julkaisuja 16.

Putkonen, Lauri

Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto 1993,

Mikko Härö

Uudenmaan liitto.

Putkonen, Lauri, toim.

Sigbritt Backman ja Tammissaaren museo, 1999

Haglund, Hilding

Sigbritt Backman,

Maa ja Vesi Oy

Helsingin yliopiston historian laitosp. Julkaisuja

n:o 4. 1973

Putkonen, Lauri

Seppälä, Annukka

Metsäranta, Pinja (toim.) SKS:n Toimituksia

1274, Tieto. Museoviraston rakennushistorian

osaston julkaisuja 33. Helsinki 2010.

Aalto-yliopisto,

Kaisa Laine, 2011.

Aalto yliopisto,

Anni-Maija Fincke, 2011

Ympäristötoimisto Oy

LT-konsultit

Jaakko Pöyry Infra, Maa ja Vesi

LT-konsultit Oy

Lohja Rudus Oy Ab (FCG, Suunnittelukeskus

Oy, Maisema-arkkitehti Riikka Ger

Ympäristökeskus

aineistonimike

RKY 2009

RKY 1993

Rakennettu kulttuuriympäristö – valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt 1993

Läntisen Uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi.

Rakennettu Uusimaa. Uudenmaan rakennettu kulttuuriperintö.

Inventointiluonnos, 2005 , kartta

Rapport över bebyggelseinventering inom Ingå centrumområde.

De ryska befästningsverken I, Ingå 1914-1918, Hilding Haglund, Ingå 1999

Museon inventointilomakkeet alueen vanhoista rakennuksista 1990-l alusta+ myöhempiaikaisia täydennyksiä

Inkoon ulkosaariston rantaosayleiskaava, rakennus- tai

kulttuurihistoriallisesti arvokkaat suojelukohteet. 1999

Suomen asutus 1560-luvulla 1973

Kyläluettelo, Kartasto

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt 1989

Skavudd: Inkoolaisen tilan historia 2007

Linnoista lähiöihin. Rakennetut kulttuuriympäristöt Suomessa.

Inkoon sisäsaariston kulttuurimaiseman ominaispiirteet, uhat ja mahdollisuudet

Perinteisten saaristokyläen elementit Inkoon saaristossa.

Kulturlandskap i Barösund 1982-83

Landskapsinventering över Ingå kyrkby 1999

Inventering av fastlandsdelen i Ingå 2001

Inkoon kirkonkylän maisemaselvitys rakennuskaavoitusta varten 1999

Joddbölen sataman ja lähialueen maisemaselvitys 2007

Arvokkaat maisema-alueet, Maisema-aluejärjestelmän mietintö 1992.

Ingå, utredning om den byggda kulturmiljön 2012/2013

Uudenmaan ympäristökeskus
Juha Pykälä ja Thomas Bonn 2000 (AY178).

Uudenmaan ympäristökeskus
Jukka Husa ja Jari Teeriaho (AY 350).

Uudenmaan ympäristökeskus
Punkari, Raunio
Uudenmaan ympäristökeskus (nyk. ELY)

Uudenmaan ELY.-keskus
Uudenmaan liitto?

Uudenmaan liitto
Uudenmaan liitto
Uudenmaan liitto 2001

Länsi-Uudenmaan seutukaavaliitto
Varsinais-Suomen seutukaavaliitto

NATURINVENTERINGAR

tekijä, sijainti
LT-konsultit Oy, FM Thomas Bonn

Västra Nylands regionplansförbund
Uudenmaan seutukaavaliittojen julkaisu 31
Bonn, Thomas
Koistinen, Marja; Murto, Risto
Punkari, Raunio

FCG Suunnittelukeskus Oy
Jari Kärkkäinen, FK

FORNLÄMNINGAR

tekijä, sijainti
Helena Edgren

J. Lauren 1993
Museovirasto

Museovirasto,
DNRO 11/201/1997

Museovirasto
Uudenmaan liitto

Museovirasto, FM Johanna Seppä

Museovirasto

Museovirasto

Uudenmaan perinnemaisemat - Ängar, hagmarker och skogsbeten i Nyland.

Luonnon ja maisemansuojelun kannalta arvokkaat kallioalueet Uudellamaalla 2004

Luonnon- ja maisemasuojelun kannalta arvokkaat kallioalueet Uudenmaan läänissä, 1994.
Uudenmaan maisemarakenneselvitys (2007)

Maalle! Helsingin seudun kulttuuriympäristöopas, luonnon Maisemahistoriallinen selvitys paikkatietoina. (Selvitys sisältää 1590-luvun kylät, 1780-luvun kylät, pellot ja niityt.)
Mansikkapaikat Uudellamaalla ja Itä-Uudellamaalla
Uudenmaan kulttuuriympäristöselvitys, luonnon 2011
Näkymiä maakunnan maisemahistoriaan
Uudenmaan liiton julkaisuja E 113- 2011

Länsi-Uudenmaan kulttuurimaisemainventointi 1992
Maakunnallinen maisemaselvitys – Varsinais-Suomi 1990

aineistonimike

Inkoon kirkonkylän rakennuskaava-alueen luontoselvitys 1999
Suomen Natura 2000 -verkosto ja siihen kuuluvat luototyyppien suojelumääräykset
Naturinventering i Ingå 1993
Luonnonsuojelualueet
Skärgårdsbotanisk inventering i Ekenäs och Ingå 1992
Bjursin luonnon perusselvitys 1985
Luonnon- ja maisemasuojelun kannalta arvokkaat kallioalueet Uudenmaanläänissä 1994
Luontoselvitys 2008

aineistonimike

Inkoon rannikon ja saaristoalueen esihistoriallisten muinaisjäännösten inventointi 1984
Kiinteät muinaisjäännökset, kaava-alue inventointi
Inkoo prästgården, Kaukolämpöputkikaivannon arkeologinen dokumentointi 14.-18.5.2007,
Arkeologiset jatkotutkimukset hautausmaan laajennusalueella, 1997

Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset 2009
Historialliset paikkatietoaineistot Uudeltamaalta,
Maisemahistoriallinen selvitys 2009
Inkoo Joddböle, Arkeologinen osainventointi asemakaava-alueella 2007

Maiseman muisti - Valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset, 2001

Muinaisjäännösrekisteri, 2011 osoitteessa:
http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read/asp/r_default.aspx.

ÖVRIGA UTREDNINGAR

tekijä, sijainti

Hki, Liikuntavirasto

Museoviraston rakennushistorian osaston
raportteja 21.

Tielaitos, Tiehallitus.

aineistonimike

Elisaaren ulkoilualueen yleissuunnitelma 1994

Harri Nyman, Meriväylien rakennusperintö.

Toim. Marja-Leena Ikkala. 2009.

Tapio Salminen, Suuren Rantatien inventointi, yhteenvetoraportti.

Tiemuseon raportteja 1/1992.

LITTERATUR

Backman Sigbritt, Elgert Richard, Porkkala , bygd i förvandling, 2008

Barösundsbladet

Brenner Ola 1979. Torpare och landbönder i Ingå.

Brenner Alf 1972. Ingå Fagervik Degerby I

Brenner Alf 1972. Ingå Fagervik Degerby II

Brenner Ola 1971 Ingå Fagervik Degerby III

Degerby 1944-1956-1996. Ingå kommun

Eriksson, Grönholm 2000. Barösund

Grönberg Artur, Barösund. 1933

Härö Mikko 1993. Läntisen uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi, Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto

Harju, Tiilikainen, kuninkaallinen merikartasto 2009

Ingå i bild. 1987. Ingå Sparbank

Inkoo 650 vuotta

Kuninkaantie Länsi-Uudellamaalla, Uudenmaan seutukaavaliitto 1991.

Nikander G, Jutikkala E 1939 Säterier och Storgårdar i Finland

Oljemark Karl. Ingå Socken . 1915

Rosenqvist-Lundberg Berit. Kungsfarleden i Barösund, 2007-2008

Rosenqvist-Lundberg Berit. Skäriborna i Barösund berättar, del 1,2,3,4 2007-2008

Putkonen Lauri 2005. Selvitys Uudenmaan rakennetusta kulttuuriympäristöstä, Uudenmaan liitto, luonnos.

Suomen maatilat 1, 1933

Suomen maatilat 1, 1967

Ympäristötoimisto 1983. Kulturlandskapet i Barösund